

Kunskap och praktik i utveckling

Utvärdering av Allmänna Arvsfondens
stöd till projekt om mäns våld mot kvinnor
och barn

Maria Eriksson och Lena Berg
Uppsala Universitet, december 2010

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING	3	Barn i fokus	30
INLEDNING	6	Nyskapande	30
Utvärderingens syfte	6	Utvärdering och resultat	31
Mäns våld mot kvinnor och barn	6	Brukarmedverkan	32
Fler grupper och intersektionella perspektiv	7	Framkomliga vägar och hinder	33
Brukarperspektiv och delaktighet	7	Maktrelationers betydelse	33
Hinder och möjligheter	8	Nya förhållningssätt! Drama för barn	34
Utvärderingens design och metodologiska överbåganden	8	Nyskapande	34
Dokumentstudien	9	Brukares delaktighet	35
Enkätstudien	9	Utvärdering och resultat	36
Fördjupningsstudien	9	Framkomliga vägar och hinder	37
Etiska överbåganden	10	Maktrelationers betydelse	38
ÖVERGRIPANDE BILD AV PROJEKTEN	12	VIKTIGA FRÅGOR FÖR GENOMFÖRANDE OCH ÖVERLEVNAD	40
Organisationerna och projekten	12	Nyskapande	40
Anställda, volontärer och brukare	13	Nya målgrupper	40
Genomförande, kvalitetssäkring och utvärdering ..	13	Nya metoder och typer av verksamheter	40
Motstridiga bilder i enkätsvaren	14	Ny kunskap	41
Strategier för att motverka mäns våld mot kvinnor och barn	15	Framkomliga vägar och hinder	41
Gick projekten att genomföra och lever verksamheten vidare?	15	Projektrelaterade möjligheter och hinder	41
Inte genomfört	16	De projektägande organisationerna som hinder och möjligheter	42
Genomfört med modifikation	16	Omgivningen som hinder och möjligheter	43
Genomfört enligt plan	16	Brukares delaktighet	44
Erfarenheter och resultat lever vidare	16	Projektskapande	44
Verksamheter lever vidare	17	Genomförande	44
FÖRDJUPNING I FEM EXEMPEL	18	Utvärdering	45
SKRUV	18	SLUTSATSER: OJÄMLIKHET OCH PROBLEMATISKA TRADITIONER	46
Nyskapande	18	Mäns våld som en fråga om kön och makt	46
Utvärdering och resultat	19	Åldersordningen	47
Brukares delaktighet	20	Ojämlighet kopplad till etnicitet	47
Framkomliga vägar och hinder	20	Problematiska traditioner och perspektiv på brukare ..	47
Maktrelationers betydelse	21	REFERENSER	49
Freja Tjejjour på nätet	22	Websidor	51
Nyskapande	22	BILAGOR	52
Utvärdering och resultat	23	Bilaga 1 Projekten	53
Brukares delaktighet	23	Bilaga 2 Mall till dokumentstudien	55
Framkomliga vägar och hinder	24	Bilaga 3 Enkät: Stödverksamheter (projektledare) ..	56
Maktrelationers betydelser	25	Bilaga 4 Enkät: Förebyggande verksamheter (projektledare)	60
Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt	25	Bilaga 5 Följebrev till enkät (projektledare)	64
Nyskapande	26	Bilaga 6 Följebrev till enkät (verksamhetsansvarig) ..	65
Utvärdering och resultat	26	Författarna ansvarar för analys och slutsatser.	
Brukares delaktighet	28		
Framkomliga vägar och hinder	28		
Maktrelationers betydelse	29		

SAMMANFATTNING

Rapporten presenterar en utvärdering av Arvsfondens stöd till projekt om mäns våld mot kvinnor och barn. Studien bygger på material från 41 projekt som fick projektbidrag under perioden 1994 till 2008. De handlade alla om olika typer av insatser riktade till barn, unga kvinnor och vuxna kvinnor som utsatts för mäns våld, eller om insatser för att förebygga sådant våld. Utvärderingen genomfördes under perioden maj 2008 till september 2010 av docent Maria Eriksson och fil.dr Lena Berg, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet. Studien har utgått från sju frågeställningar:

1. Vilka spår lämnar Arvsfondens pengar, och under vilka betingelser lämnar pengarna spår?
2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?
3. Hur upplever de som deltar i projekten de insatser som görs?
4. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i de olika verksamheterna?
5. Vilka kostnadsbesparingar kan göras med hjälp av erfarenheter från projekten?
6. Vad säger projektens erfarenheter om utvecklingsmöjligheter respektive hinder på området mäns våld mot kvinnor?
7. Hur kan projektens erfarenheter bidra till en större variation på insatserna till barn, unga och kvinnor som utsatts för mäns våld mot kvinnor?

Utvärderingen bygger på tre delstudier. Den första delstudien var en dokumentstudie där underlaget var den dokumentation av projekten som kommit in till Arvsfonden. Dessa dokument systematiserades och sammanställdes med hjälp av en mall. Den andra delstudien var en enkätstudie där enkäter skickades ut till samtliga organisationer som ingår i utvärderingen. Två olika enkäter skickades ut – en till projekt som i första hand erbjuder stödinsatser och en till projekt som i första hand har fokus på föreläsningar, framtagande av filmer eller teater och annat kunskapsprioriterande och förebyggande arbete. De enkätsvar som kom in berör totalt 30 av de 41 projekten. Den tredje delstudien var en fördjupningsstudie där vi med hjälp av intervjuer och platsbesök närmare har beskrivit fem utvalda projekt. Totalt 31 personer intervjuades. Informantgruppen består av fem projektledare, nio projektmedarbetare, tre representanter för olika målgrupper, sex externa samarbetspartner, en intern samarbetspartner i en stor organisation och sju brukare. De fem projekten är:

- *SKRUV* (Sveriges kvinnojourers riksförbunds ungdomsverksamhet) som har fokus på våldsprevention i skolan

- *Freja tjejjour på nätet* som vill använda nätet för att skapa en förebyggande men även stödjande insats för unga kvinnor
- *Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt* som vill utveckla och förmedla kunskap om kvinnor, funktionsnedsättning och våld via ett kunskapscenter
- *Barn i fokus* som arbetar med barns delaktighet på skyddat boende
- *Nya förhållningssätt! Drama för barn* som vill utveckla metoder att hjälpa barn i skyddat boende att hantera sina våldserfarenheter.

Det är bara 2 projekt som inte genomförts, och som alltså inte lämnar några spår efter sig. I 4 fall har de genomförts med en viss revidering av projektplanen. Det som kännetecknar de här projekten är framför allt att de har haft en mycket ambitiös projektplan som visat sig vara svår att genomföra i praktiken. 13 projekt har genomförts enligt planen. Här ingår ett par projekt med stödinsatser i fokus och många förebyggande projekt, som föreläsningssatsningar, filmhelger, teateruppsättningar och sommarläger. I 14 fall lever erfarenheter eller resultat vidare efter att projekten är avslutade. Alla utom 2 av dessa projekt är förebyggande projekt eller kunskapsprojekt, som exempelvis tagit fram handböcker. I 8 fall lever verksamheten vidare, varav 7 är stödverksamheter som tjejjourer, barnjour och barnsamordnare, men i kategorin ingår även ett förebyggande projekt.

Av de projektägande organisationerna är ungefär hälften olika typer av kvinnojoursverksamheter. De flesta projekten har enbart ekonomiskt bidrag från Arvsfonden. I början av 1990-talet var majoriteten ettåriga projekt och framstår som mer av punktinsatser. Det blir färre punktinsatser ju närmare 2008 vi kommer. Det nyskapande som projekten handlar om är såväl nya målgrupper som nya metoder och ny kunskap. Det är de nya och små organisationerna som ser ut att ha svårare att göra sina nya verksamheter varaktiga eller införa sina nya metoder. Detta tyder på att det kan vara svårt att få verksamheter att leva vidare utan samverkan med mer etablerade organisationer. Samtidigt står det klart att även större och mer etablerade organisationer kan innebära utmaningar för projekten. Exempelvis kan en stor och komplex organisation med oklara beslutsvägar göra det svårt för verksamhetens att överleva efter projekttidens slut.

Enligt enkätsvaren från 30 projekt har sammanlagt 105 personer varit anställda i projekten under den

14-årsperiod som projekten pågått. Antalet volontärer som på något sätt varit involverade i projekten kan uppskattas till minst 200 sedan 1994. Enligt enkätsvaren kan projekten beräknas ha mött minst 150 000 personer. De förebyggande projekten står för den största andelen deltagare: ungefär 143 000 personer i alla åldrar i en mängd olika sammanhang. Uppskattningsvis har knappt 8 000 brukare fått ta del av projektens olika stödinsatser.

Systematisk uppföljning utöver redovisningen till Arvsfonden har inte varit en viktig fråga för majoriteten av projekten. De som bara utvärderat internt har gjort muntliga utvärderingar med enskilda personer när de avslutat kontakter, skickat ut enkäter till deltagare, eller fört statistik över brukare som vänt sig till verksamheten. Det framgår oftast inte hur den här dokumentationen har sammanställts, eller om den har sparats för att kunna utvärderas senare. Sex projekt har låtit en extern utvärderare göra utvärderingen. De flesta av de utvärderingarna kan klassificeras som kvalitativa och processuella utvärderingar. Endast en av utvärderingarna är en sorts effektstudie. Det är först med mer systematiska rutiner för att dokumentera och följa upp som det blir möjligt att säga något om i vilken utsträckning det arbete som görs faktiskt svarar upp mot förväntningarna om att projekten ska förebygga eller stödja bearbetningen av våld. Bristen på utvärderingar gör också att det inte är möjligt att avgöra vilka kostnadsbesparingar som kan göras med hjälp av erfarenheter från projekten. Det går helt enkelt inte att svara på i vilken grad förhållningssättet till våld har förändrats eller om våldsbeteenden minskat tack vare de förebyggande projekten. Vi vet inte heller i vilken grad de olika typerna av stödinsatser förbättrar utsatta kvinnors och barns hälsa och mående, eller vilka grupper utsatta kvinnor och barn som skulle behöva andra typer av stöd än de som erbjuds.

Den vanligaste formen av brukarmedverkan är att brukare har fått säga vad de tycker om verksamheten efter att de tagit del av den. Det kan då både handla om skriftliga enkäter, muntliga utvärderingar i samband med att man avslutat en kontakt, eller mer ingående intervjuer i vissa fall. Överlag rapporteras positiva omdömen från projekten. Samtidigt är det värt att komma ihåg att ett antal projekt (8 av enkätsvaren) inte utvärderats över huvud taget. Sammantaget betyder det att i en del projekt har brukare inte kommit till tals på något sätt.

Verksamheternas överlevnad beror dels på projektinterna möjligheter och hinder, dels på de projektägande organisationerna samt omgivningen utanför projekten och organisationerna. Här har olika former av ojämlikhet stor betydelse, till exempel får

det vissa konsekvenser att mäns våld mot kvinnor är en politiskt laddad fråga. Å ena sidan uppfattas det här sociala problemet som en offentlig angelägenhet i Sverige och ett könsmaktsperspektiv på mäns våld mot kvinnor och barn är väl etablerat i svensk offentlighet. Å andra sidan är detta fortfarande kontroversiellt, och erfarenheterna från projekten pekar på att det kan vara svårt att föra fram kön och maktperspektiv som viktiga utgångspunkter, särskilt när det handlar om att nå bredare grupper som inte kommit i kontakt med frågan tidigare.

Ojämlikhet kopplad till ålder aktualiseras på flera olika sätt. Dels handlar det om relationer mellan olika generationer kvinnor, där tjejjourernas organisering har förskjutit åldersordningen så att det idag är flera generationer kvinnor som kommer till tals om hur mäns våld ska hanteras. Ålder och makt handlar också om relationer mellan vuxna (kvinnor) och barn (flickor och pojkar). När det finns knappa ekonomiska resurser blir frågan om man ska prioritera hjälp och stöd till kvinnor, eller stöd till barnen. Ett annat exempel på att vuxna överordnas barn är att det i praktiken kan vara svårt att hålla kvar fokus på frågor om barns delaktighet, det vill säga barns möjligheter till makt och inflytande över sin situation.

Sedd genom de 41 projekt som ingår i studien framstår den ideella organisationskartan inom området som etniskt segregerad. De projekt som handlar om etniska minoriteter har svårare att överleva och de projektägande organisationerna är också mindre, mer sårbara och har inte lika etablerade relationer till andra. Som en jämförelse är de organisationer som äger projekt med fokus på funktionsnedsättningar mer etablerade, och i de projekt som handlar om barn är de projektägande organisationerna betydligt större och mer väletablerade. Frågan är varför de större organisationer som är aktiva på området visat så lite intresse för insatser för våldsutsatta kvinnor och barn från etniska minoriteter. En tolkning kan vara att den etniska – ”svenska” – majoriteten är en så självklar norm inom många stora organisationer att man aldrig ser behovet av projekt med fokus på etnicitet.

Brukarperspektivet och brukarnas delaktighet är också en underutvecklad fråga. Det mest anmärkningsvärda resultatet är att det inte finns något exempel på att kvinnor och barn som tidigare sökt hjälp och stöd har involverats i utvecklingen och genomförandet eller utvärderingen av projekt som handlar om stöd och hjälp. Det kan finnas flera olika förklaringar till detta, som etablerade traditioner inom kvinnojourrörelsen, eftersom jourorganisationer dominerar de undersökta projekten. De organisationer som har ett tydligare brukarperspektiv har

antingen fokus på barn eller anknytning till funktionshinderområdet. Men det går inte att se ett genomgående engagemang i delaktighetsfrågan bland andra organisationer än kvinno- och tjejjourer. Bristen på fokus på brukarperspektiv är alltså en mer generell tendens – här kan både föreställningar om offer och om barn ha betydelse.

INLEDNING

Under de senaste 15 åren har Arvsfonden gett bidrag med över 54 miljoner kronor till en rad projekt om mäns våld mot kvinnor och barn. Projekten har alla på något sätt velat motverka våld och att hitta bättre sätt att hantera våldets konsekvenser. Ett stort antal personer har i sin roll som anställda eller frivilliga lagt ner mycket arbete på detta. Gick projekten att genomföra som planerat? Hur gick det sedan? Lever delar av projektens innehåll vidare efter att de avslutats? Vilka lärdomar kan man dra av de här projektens erfarenheter? Vad kan de få för betydelse?

Den här rapporten presenterar resultaten från en utvärdering av Arvsfondens bidrag till projekt på våldsområdet. Studien bygger på material från 41 projekt som fick projektbidrag under perioden 1994 till 2008. De handlade alla om olika typer av insatser riktade till barn, unga kvinnor eller vuxna kvinnor som utsatts för mäns våld, eller om insatser för att förebygga sådant våld. Utvärderingen genomfördes under perioden maj 2008 till september 2010 av docent Maria Eriksson och fil.dr Lena Berg, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.

Utvärderingens syfte

Utvärderingens syfte är att undersöka resultaten av Arvsfondens bidrag till projekt på våldsområdet. Den har utgått från följande frågor:

1. Vilka spår lämnar Arvsfondens pengar – och under vilka betingelser lämnar pengarna spår?
2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?
3. Hur upplever de som deltar i projekten de insatser som görs?
4. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i de olika verksamheterna?
5. Vilka kostnadsbesparingar kan göras med hjälp av erfarenheter från projekten?
6. Vad säger projektens erfarenheter om utvecklingsmöjligheter respektive hinder på området mäns våld mot kvinnor?
7. Hur kan projektens erfarenheter bidra till en större variation på insatserna till barn, unga och kvinnor som utsatts för mäns våld mot kvinnor?

Rapporten är upplagd så att närmast kommer ett avsnitt som lite närmare beskriver området och våra utgångspunkter när vi undersöker projekt som berör insatser mot mäns våld mot kvinnor. Därefter följer en beskrivning av metoden och hur utvärderingen har

genomförts. Resultaten presenteras sedan i tre kapitel. Det första kapitlet ger en övergripande beskrivning av samtliga projekt, det andra kapitlet går närmare in på fem särskilt utvalda projekt, och det tredje kapitlet lyfter fram centrala teman för utvärderingen, som olika former av nyskapande på området, utvärderingar och projektens resultat, brukarnas delaktighet, samt vilka hinder och möjligheter som finns när man ska genomföra projekt och få dem att lämna spår även efter projekttidens slut. Rapporten avslutas med slutsatser och en diskussion.

Mäns våld mot kvinnor och barn

Idag är mäns våld mot kvinnor väl etablerat som ett politiskt problem i Sverige, det vill säga ett problem som kräver kollektiva och inte individuella lösningar (Wendt Höjer 2002). Våld i nära relationer betraktas allt mer sällan som ett privat problem som enskilda kvinnor får hantera själva. I stället definieras det som ett brott och en angelägenhet för polis, åklagare och andra offentliga instanser. Den 20 december 1993 antog FN deklARATIONEN om avskaffandet av våld mot kvinnor och där definierades våld som ”varje könsbetingad våldshandling som resulterar i eller sannolikt kommer att resultera i fysisk, sexuell eller psykisk skada eller sådant lidande för kvinnor innefattande hot om sådana handlingar, tvång eller godtyckligt frihetsberövande vare sig det sker offentligt eller privat” (artikel 1, se SOU 1995:60, bilaga 2). Det var bland annat till följd av FN-deklARATIONEN som Kvinnovaldskommissionen tillsattes i Sverige för att se över lagstiftningen och arbetet för att motverka mäns våld mot kvinnor. Inte minst kvinnofridsreformen 1998 och det senaste tio årens arbete i Sverige för kvinnofrid är ett uttryck för att fler har blivit medvetna om omfattningen av problemet och ansvaret hos stat, kommun och andra instanser att ingripa för att motverka mäns våld.

Samtidigt är det uppenbart att det inte i första hand varit det offentliga Sverige som drivit på den tidiga utvecklingen, utan frivilligorganisationer och då i synnerhet kvinnojourerna. De första jourerna startade i slutet av 1970-talet och under lång tid var det i första hand de som gav stöd till våldsutsatta kvinnor (Eduards 1997). Det är först under det senaste decenniet som stöd och hjälpinsatser i offentlig regi utvecklats i någon större omfattning (Eriksson 2007; SOU 2006:65). Den här bakgrunden betyder att de perspektiv och traditioner som utvecklats inom kvinnojourerörelsen

har präglat området på många sätt, även om andra aktörer, som forskare och politiker, naturligtvis också varit viktiga. Utvecklingen i Sverige följer därmed det mönster som man kan se i många andra länder (Dobash and Dobash 1992; Hagemann-White 1998). Exempelvis hävdar den brittisk-danska forskaren Marianne Hester att när det gäller *våld i nära relationer* definieras idag våldet oftast som ett brott, och det är i första hand straffrättens logik som tillämpas. I det här arbetet har könsmaktsperspektivet på våldet etablerats som överordnad förståelse: man talar om mäns våld mot kvinnor samt om kön och makt som huvudförklaring till problemet (Hester 2004).

Den här bakgrunden har fått betydelse för utvecklingen av hjälpinsatser för våldsutsatta kvinnor. Eftersom utsatthet för våld i nära relationer innebär att man blir utsatt för olika grader och former av dominans och kontroll, blir en viktig aspekt av vägen ur våld att ta tillbaka makten över det egna livet. Därmed blir hjälp till bemyndigande – empowerment – en viktig del av hjälpen till dem som utsatts för våld i en nära relationer (Enander 2008; Eriksson 2003). Internationellt sett kommer det här perspektivet till exempel till uttryck i de namn som ges till olika modeller för stöd och hjälp till utsatta kvinnor. Ett exempel är *Helping to Overcome PTSD through Empowerment (HOPE)*, dvs. ”Hjälp att komma över PTSD genom empowerment”, som är en behandling för våldsutsatta kvinnor med symptom på posttraumatisk stress (Johnson och Zlotnik 2009). Ett annat exempel är *Moms empowerment*, dvs. ”Mammors empowerment”, en stödgrupp för mammor (Graham-Bermann m.fl. 2007).

Fler grupper och intersektionella perspektiv

Detta mönster av fokus på kön och makt är fortfarande tydligt, men både politiken, forskningen och praktiken på området har breddats på senare år, och kvinnor i särskilt utsatta situationer har uppmärksammats allt mer. Det kan handla om utsatthet på grund av en invandrarbakgrund och etnisk diskriminering, eller på grund av missbruk, funktionsnedsättningar och ett funktionshinder i samhället (Grände 2010; Holmberg m.fl. 2005, Malmberg och Färm, 2008). Unga kvinnors utsatthet för våld har också lyfts fram på olika sätt, inte minst genom uppmärksamheten riktad mot så kallat hedersrelaterat våld (Carbin 2010; Eldén 2003; Jemteborn 2005; Schlytter och Linell 2008). När det gäller unga kvinnor har också en ny typ av organisationer vuxit fram under det senaste decenniet – tjejjourerna. Inte minst här framstår stödet från Arvsfonden som mycket viktigt, och det är något vi kommer att återkomma till längre fram i rapporten.

Även barn som på olika sätt utsätts för mäns våld mot kvinnor har uppmärksammats allt mer på senare år. Inte minst arbetet för kvinnofrid har banat vägen för att uppmärksamma barn som ”bevittnar” våld *som brottsoffer*. Det senaste steget i den utvecklingen togs 2006 när barn som upplevt våld fick rätt till brottsskadeersättning och även definierades som brottsoffer i socialtjänstlagen (Eriksson 2010).

Även om området breddats på senare år, så återstår mycket att göra när det gäller insatser anpassade till de behov av hjälp och stöd en kvinna eller ett barn kan ha på grund av exempelvis etnisk diskriminering eller funktionshinder i samhället (Eriksson m.fl. 2006; SOU 2006:65). Inte minst med tanke på Arvsfondens övergripande inriktning mot arbete för barn, ungdomar och funktionshinderade personer samt mot att vara nyskapande och stödja utvecklingen av etablerade arbetssätt, blir det viktigt att i utvärderingen uppmärksamma frågan om breddning av kunskaper och praktiskt arbete på det här området. Därför är det viktigt att diskutera hur projektens erfarenheter kan bidra till en större variation på insatserna till barn, unga och kvinnor som utsätts för mäns våld mot kvinnor. Vi har också ägnat särskilt uppmärksamhet åt de projekt som är inriktade mot barn, personer med funktionsnedsättning och personer med utländsk bakgrund.

Frågan om breddning av området aktualiserar också behovet av att problematisera inte bara kön utan en rad olika former av ojämlikhet i studier av insatser mot mäns våld mot kvinnor och barn. I analysen av projekten och av Arvsfondens stöd som helhet anlägger vi därför ett *intersektionellt* perspektiv, det vill säga ett perspektiv som uppmärksammar hur olika former av ojämlikhet (kopplad till etnicitet, funktionalitet, kön och ålder) samverkar eller motverka varandra (de los Reyes och Mulinari 2005; Eriksson 2003; Krekula m.fl. 2007; Mattsson 2010). Vi frågar oss vilken betydelse olika former av ojämlikhet kan ha både för hur projekten har genomförts och för de spår de lämnar efter sig.

Brukarperspektiv och delaktighet

Ytterligare en maktrelation som vi diskuterar är den mellan projektmedarbetarna och de som ingår i målgrupperna för projekten. Ser vi till det sociala arbetets fält i bredare mening har brukarperspektiv och deras betydelse i utvärderingar och kvalitetsarbete blivit en allt viktigare fråga (Socialstyrelsen 2003). Ytterst handlar det om tolkningsföreträde och makt över utformningen av hjälp- och stödinsatser. Får de som insatserna riktas mot komma till tals om hur de ser på sina hjälpbehov eller på hur hjälp- och stödinsatserna

fungerar? Eller blir det i praktiken så att de som ger hjälp och stöd också definierar vad som är ”bäst” för dem som insatserna riktas mot? Även Arvsfonden lyfter fram den här frågan och en av utvärderingens frågor är som sagt hur de som deltar i projekten upplever de insatser som görs. Vi väljer därför att lyfta fram frågan om brukares *delaktighet*, det vill säga i vilken grad de får insyn i projekten och dess uppläggning och har möjlighet att påverka de insatser som görs.

Det kan vara värt att notera att även om vi hittills framför allt har talat om hjälp- och stödinsatser till kvinnor och barn som utsatts för mäns våld, så handlar projekten också om insatser för att förebygga våld. Frågan om brukarperspektiv och brukares möjligheter till delaktighet är dock lika relevant för de förebyggande projekten. Oavsett om de förebyggande insatserna är *generella* och riktar sig till en grupp i allmänhet (t.ex. alla barn i en skola), *selektiva* och riktar sig till en särskilt grupp som man kan befara kan utveckla problem (t.ex. alla barn som upplevt våld), eller *indikativa* och riktar sig till en grupp som visar upp problem (t.ex. barn som upplevt våld som visar tecken på posttraumatisk stress, PTSD), så är brukares syn på och makt över insatsen en viktig fråga.

I analysen av i vilken grad brukarperspektiv varit en viktig fråga för projekten har vi bland annat utgått från Oranens diskussion om olika dimensioner av barns delaktighet och olika roller barn kan få som brukare (Oranen 2009). När det handlar om hjälp- och stödinsatser riktade direkt till barn är det enskilda barnet ”part i målet” eller *intressent*, och delaktighet blir då främst en fråga om det individuella barnets insyn i och påverkan på arbetet i hennes eller hans enskilda fall. Vi kan dock även tänka oss delaktighet för barn som brukare i kollektiv mening. Barn som har erfarenheter av hjälp och stödinsatser kan fungera som *experter genom erfarenhet* och företrädare för gruppen barn som söker hjälp. Då ligger det i rollen att komma med synpunkter på hur välfärdssystemet fungerar för barn mer generellt, synpunkter på vilken typ av hjälp och stöd för barn som saknas, och så vidare (se också Eriksson och Pringle, 2010).

Vi tänker att både när det handlar om projekt som berör insatser som riktar sig till enskilda (vare sig det är vuxna kvinnor, unga kvinnor eller barn) och om förebyggande insatser, är det viktigt att diskutera i vilken grad projekten har sett målgruppen som enskilda intressenter eller som experter genom erfarenhet. Frågan om brukares perspektiv på projekten, roll och delaktigheten i uppläggning och genomförande återkommer vi till längre fram i rapporten. Vi tittar också på i vilka faser i projektplanering och genomförande som brukare varit

delaktiga: projektskapandet, genomförandet respektive uppföljning och utvärdering (Nestler 2007). Vidare är vi intresserade av vilka dimensioner av delaktighet som blivit möjliga (Hart 1992): Har brukarna bara fått *information* om projektens syften och uppläggning, eller har de också *konsulterats* och fått uttala sig om hur projekten ska läggas upp eller genomföras? I vilken grad har de kunnat *vara med och fatta beslut* om projekten, och har det funnits utrymme för brukares eget *initiativ* – allt från att skapa projektet över huvudet, till planering, genomförande och utvärdering?

När det gäller barn (och då i synnerhet de yngre barnen) vill vi påpeka att vår ambition är att närma oss projekten med hjälp av ”en dubbel blick”. Ett *omsorgsperspektiv* lyfter fram vuxnas ansvar och barns beroende av vuxnas omsorg ledning och skydd, och ett *delaktighetsperspektiv* lyfter fram barns aktörskap, medborgarskap och rätt till delaktighet. *Delaktighet* är visserligen en fundamental rättighet i FN:s barnkonvention (exempelvis enligt artikel 12), men liksom i många andra länder finns det i Sverige en dubbelhet i synen på barn. Den här dubbelheten kan formuleras som en spänning mellan en *omsorgsprincip* som ser barn som ofullständigt socialiserade och beroende av vuxnas omsorg och ledning, och en rättighets- eller *delaktighetsprincip* som ser barn som kreativa sociala och moraliska aktörer med förmåga att handla, samspela och påverka sin barndom (Eriksson och Näsman 2007). En rad studier har pekat på brist på delaktighet för utsatta barn i beslut och processer som berör dem (Eriksson och Näsman 2007). Det är ett mönster som återkommer också bland de projekt vi undersökt. Vi kommer därför att återkomma särskilt till frågan om barns delaktighet längre fram i rapporten.

Hinder och möjligheter

Slutligen finns ytterligare ett viktigt tema i analysen av materialet och det är framkomliga vägar och hinder som projekten stöter på i sitt arbete. Vi närmar oss den här frågan genom att diskutera *projektinterna* möjligheter och hinder, det vill säga relaterade till projektgruppen och projektens uppläggning, genom att undersöka hinder och möjligheter kopplade till de *projektägande organisationerna* eller relationen mellan dem och projekten, samt hinder och möjligheter kopplade till *omgivningen* utanför projektgruppen och den projektägande organisationen.

Utvärderingens design och metodologiska överväganden

De 41 projekt som ingår i utvärderingen är utvalda av Arvsfonden. En fullständig förteckning över dessa projekt finns i en bilaga till rapporten (bilaga 1). Bara

i två fall har vi ändrat i förteckningen över projekt. I ett fall valde vi att betrakta det som formellt sett är två olika projekt (1995/173 och 2000/158) som samma projekt, eftersom det ena projektet var en film om barn som upplevt våld (*Tapetblommor och bråkstakar*) och det andra projektet handlade om att texta den här filmen. I det andra fallet handlar det om ett projekt som bytte huvudman och slutfördes av en annan organisation: projektet *G(l)ömda* (2003/016) som inte genomfördes av Rädda Barnens lokalförening i Ronneby, utan i stället slutfördes av Blekinge kvinnojour. Efter att projektet flyttats hette det fortfarande *G(l)ömda* men det fick ett annat nummer hos Arvsfonden (2003/118), vilket inte framgår av förteckningen över projekt (bilaga 1).

För att kunna skapa oss en bild av Arvsfondens bidrag till projekten, har vi genomfört tre olika delstudier, med olika metoder och tillvägagångssätt. Den första delstudien är en *dokumentstudie* som bygger på den dokumentation av projekten som kommit in till Arvsfonden. Dessa dokument systematiserades och sammanställdes med hjälp av en mall. Den andra delstudien var en *enkätstudie* där enkäter skickades ut till samtliga organisationer som ingår i utvärderingen. Den tredje delstudien var en *fördjupningsstudie* där vi med hjälp av intervjuer och platsbesök beskrev fem utvalda projekt.

Dokumentstudien

Det första steget var alltså en studie av befintligt textmaterial om projekten. Den genomfördes under 2008. Materialet består av ansökningshandlingar, avrapporteringar, korrespondens mellan projektansvariga och Arvsfonden, ekonomiska redovisningar, informationsmaterial, manualer, externa utvärderingar och projektens egna utvärderingar av avslutade projekt. Materialet systematiserades med hjälp av en mall som tar upp en rad olika teman, bland annat frågor som beskriver projektens syfte, mål, målgrupp och metoder (bilaga 2). Syftet med dokumentstudien var dels att skapa en övergripande bild av projekten, dels att ge ett underlag för de följande delstudierna. Sammanställningen lade grunden för enkäten, och redan efter dokumentsammanställningen började fördjupningsdelen ta form. Genomgången gav kunskap om vilka projekt som verkade lovande och nyskapande, vilket blev de kriterier som fick ligga till grund för fördjupningsstudien.

Enkätstudien

Efter avslutad dokumentstudie kom nästa steg, enkätundersökningen, som genomfördes under 2009. Syftet med enkäten var att ge en bild av hur ansvariga

för respektive projekt beskriver genomförandet och projektets effekter, men också hur projektets arbete lever vidare. Vi inhämtade också vissa kvantitativa uppgifter, som antalet medarbetare och personer som projektet varit i kontakt med. Vi försökte skicka enkäter till samtliga organisationer som är ansvariga för de 41 projekt som ingår i studien, men det var bara möjligt att få kontakt med organisationerna i 34 fall. I övriga fall var det omöjligt att hitta aktuella kontaktuppgifter.

Enkäten skickades till projektledare och respektive organisations ordförande eller verksamhetsansvarig. Genom att be om information från minst två personer i varje organisation ville vi fånga olika berättelser om genomförandet och effekterna, för att fördjupa bilden av projektets arbete. Vi delade in projekten i stöd- respektive förebyggande verksamheter för att kunna skraddarsy enkätfrågorna. Projekt som i första hand erbjuder stödinsatser (i form av enskilda samtal eller gruppsamtal) fick svara på stödenkäten (bilaga 3). De projekt som i första hand har fokus på föreläsningar, metodutveckling, framtagande av filmer eller teater fick svara på den förebyggande enkäten (bilaga 4). Flera av projekten var svåra att kategorisera, eftersom projekten både arbetade stödjande och förebyggande. Vi löste det genom att fokusera på vad som vi uppfattar som projektets kärnverksamhet.

Vi fick in 51 enkäter av 82 (62 procent). Enkätsvaren berör totalt 30 av de 41 projekten (73 procent). 19 organisationer har kommit in med två enkäter och 11 har kommit in med en. Förklaringar till bortfallet är bland annat att de fyra organisationer som var ansvariga för projekt som genomfördes i början på 1990-talet hade svårt att svara. Även om organisationerna fanns kvar hade de personer som genomförde projektet lämnat organisationen. Sju projekt har vi inte kunnat komma i kontakt med trots att vi har använt flera sökvägar på internet, telefon och handläggare på Arvsfonden. Vad detta betyder vet vi inte med säkerhet, men rimligtvis är inte organisationerna verksamma längre.

Syftet med att dela ut två enkäter till samma organisation var som sagt att få en bild av hur respektive part (verksamhetsansvarig och projektledare) tolkade samarbete och delaktighet mellan projekt och organisation i stort. Tyvärr fick vi bara in två enkäter från 19 av projekten, och i 3 fall är det samma personer som fyllt i båda enkäterna, vilket gör att de svaren är helt synkroniserade. De skillnader vi kunnat se i svaren diskuteras närmare i kapitel två.

Fördjupningsstudien

Utvärderingens frågor samt resultaten från dokumentstudien och enkätstudien ligger till grund för urvalet av de organisationer som vi har undersökt

närmare i fördjupningsstudien. Den genomfördes under 2009 och 2010. En av utvärderingens frågor är hur projektens erfarenheter kan bidra till en större variation på insatserna till barn, unga och kvinnor som utsätts för mäns våld. Därför var ett kriterium för urval till fördjupningsstudien att några av projekten skulle vara inriktade mot barn, unga, funktionshindrade kvinnor respektive kvinnor från etniska minoriteter. Syftet med fördjupningsstudien var att ge fördjupad kunskap om organisatoriska villkor för projektens genomförande och för eventuella långsiktiga effekter av bidrag från Arvsfonden. Fördjupningsstudien skulle också bidra med kunskap om hur de som deltar i projekten upplevde den insats som gjordes. De kriterier som vi framför allt använde i urvalet var *nyskapande och breddning*, och i viss mån även att projekten hade en potential *att leva vidare*. Urvalet av projekten gjordes i samarbete med Arvsfonden. Bara ett av projekten i fördjupningsstudien tog sin början 1999 och var avslutat när studien genomfördes. Att det inte blev fler äldre projekt beror på möjligheten att genomföra intervjuer med de aktuella projektmedarbetarna, samverkanspartner och brukare.

Studien genomfördes med hjälp av platsbesök och tematiskt strukturerade kvalitativa intervjuer med projektansvariga (projektledare och andra relevanta genomförare), samarbetspartner samt med ett urval av de barn, unga kvinnor och vuxna kvinnor som deltagit i verksamheterna. Bland annat mot bakgrund av Arvsfondens intresse för nyskapande genomförde vi öppna och löst strukturerade kvalitativa intervjuer där det fanns utrymme för informanterna att ta upp teman och frågor som vi inte kunnat tänka ut i förväg. Vi har intervjuat totalt 31 personer och vi har genomfört 3 intervjuer kopplade till varje organisation. Informantgruppen består av totalt fem projektledare, nio projektmedarbetare, tre representanter för olika målgrupper, sex externa samarbetspartner, en intern samarbetspartner i en stor organisation och sju brukare. Av sammanlagt femton intervjuer ägde nio rum enskilt och vid sex intervjuer var två eller fler (som mest fem) personer närvarande. Tre intervjuer genomfördes av oss båda, resten av en intervjuare. Intervjuerna är transkriberade med hjälp av en relativt enkel transkription där fokus ligger på innehåll och inte språk. De har redigerats lätt för att underlätta läsningen.

Följande fem projekt valdes ut till fördjupningsstudien: *SKRUV* (Sveriges kvinnojourers riksförbunds ungdomsverksamhet), *Freja tjejjour på nätet*, *Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt*, *Barn i fokus* och *Nya förhållningssätt! Drama för barn som vuxit upp med våld och hot i familjen*. *SKRUV* handlar om våldsprevention i skolan, och vi intresserade oss

särskilt för projektets fokus på våld i skolan och att interventionen förväntas leda till ett långsiktigt förändringsarbete. Det är med andra ord inte tänkt som en punktinsats, vilket många av de andra förebyggande projekten är. *Freja tjejjour på nätet* vill utveckla metoder att nå unga kvinnor, och vi intresserade oss särskilt för hur man använde nätet för att skapa en förebyggande men även stödjande insats för unga kvinnor. *Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt* vill förmedla kunskap om kvinnor, funktionsnedsättning och våld via ett kunskapscenter. Vi intresserade oss särskilt för hur projektet skulle fylla kunskapsluckor om mäns våld mot kvinnor och barn. *Dubbelt utsatt* är också ett av de mest omfattande projekten som ingår i studien. *Barn i fokus* arbetar med barns delaktighet på skyddat boende. Det intressanta är projektets försök att arbeta utifrån ett delaktighetsperspektiv på barn. *Nya Förhållningssätt!* vill utveckla metoder att hjälpa barn i skyddat boende att hantera sina våldserfarenheter. Här var vi intresserade av själva metoden.

Etiska överväganden

Materialinsamlingen har genomförts enligt de forskningsetiska krav som formulerats av Vetenskapsrådet (2002). Det innebär bland annat att samtliga deltagare har informerats både muntligt och skriftligt om utvärderingens syfte i både enkätstudien och fördjupningsstudien. I fördjupningsstudien har de enskilda deltagarna även informerats om att det är frivilligt att delta, att de kan avbryta intervjun när de vill och att de kan låta bli att svara på frågor. När det gäller anonymitetskravet, det vill säga kravet att skydda informanter från igenkänning, har vi inte lovat projektmedarbetare och samarbetspartner fullständig anonymitet. Vi har bedömt det som omöjligt med tanke på utvärderingens syfte. Samtliga medverkande informanter i de här kategorierna har samtyckt till detta. Däremot har brukare som deltagit i fördjupningsstudien utlovats anonymitet och avidentifierats. Vi är medvetna om svårigheterna att upprätthålla anonymiteten, eftersom vi har kommit i kontakt med dem via projektmedarbetarna. Därför kommer vi att vara försiktiga med användningen av citat från brukare, för att kunna bevara deras anonymitet. Ytterligare en aspekt som kan vara viktig att hålla i minnet vid tolkningen av materialet är brukarnas beroendeställning gentemot projektmedarbetarna, vilket kan ha haft betydelse för vad de anser är möjligt att säga. Anonymitet och skyddet av deltagarnas integritet var en fråga som diskuterades ordentligt med de berörda i samband med att de samtyckte och deltog i intervjuerna.

I alla informantgrupper utom brukargruppen var

samtliga myndiga. Bland brukarinformanterna var majoriteten myndiga. I studien av SKRUV har även elever i årskurs nio intervjuats. I detta fall samtyckte dels de unga själva till intervjun, dels ansvarig skolpersonal, det vill säga rektor och en kurator. Inom samhällsvetenskaplig forskning antas unga som fyllt 15 år själva kunna lämna samtycke till intervjuer om sina egna upplevelser av den aktuella verksamheten.¹ Ambitionen var att även intervjua yngre barn, men det visade sig vara svårt att förverkliga. Frågan om vårdnadshavares samtycke till intervjuer av barn (och eventuella etiska komplikationer i det fall våldsamma pappor är vårdnadshavare) aktualiserades därmed aldrig.

När det gäller ytterligare hjälpbehov hos de barn, unga och kvinnor som deltagit i verksamheterna hade vi en beredskap för att hantera detta om det skulle visa sig finnas ett behov hos de informanter vi fått kontakt med genom utvärderingen. Detta har dock inte varit aktuellt.

¹ Se lagen [2003:460] om etisk prövning av forskning som avser människor.

ÖVERGRIPANDE BILD AV PROJEKTEN

För att ge en övergripande bild av de 41 projekt som utvärderingen handlar om, följer här en sammanställning som bygger på material från organisationernas egna redovisningar till Arvsfonden, samt på de enkäter som vi skickade ut till projekten i början på hösten 2009. Presentationen av projekten börjar med en beskrivning av vilken typ av organisation det rör sig om, projektets längd, finansiering och geografisk spridning samt samverkan med andra aktörer. Nästa steg blir beskrivningar av de personer som varit verksamma i projekten, hur arbetet kvalitetssäkrats och resultaten utvärderat, samt av vilka strategier projekten använt sig av för att motverka mäns våld mot kvinnor. Kapitlet avslutas med en översikt över i vilken grad projekten genomförts och hur de överlever efter projekttidens slut.

Organisationerna och projekten

Det går att sortera in de ”projektägande” organisationerna, det vill säga de organisationer som ansökt om bidrag, i olika kategorier som *stödjande* organisationer (exempelvis kvinnojourer och liknande), *ungdomsorganisationer* (exempelvis Fritidsforum), *barnfokuserade* organisationer (exempelvis Rädda Barnen och BRIS), *minoritetsorganisationer* (exempelvis Arabisktalande kvinnojouren) och *studieförbund* (exempelvis TBV) (bilaga 1). Av de projektägande organisationerna är ungefär hälften olika typer av kvinnojoursverksamheter (21 av totalt 41). Att kvinnojourer och tjejjourer tillhör majoriteten av sökande organisationer kan hänga samman med deras vana vid att ansöka om ekonomiskt bidrag för att över huvud taget kunna bedriva sina verksamheter. En annan förklaring är att det främst är kvinno- och tjejjourer som arbetar mot mäns våld. Kvinnojourerna har spelat en viktig roll när det gäller att sätta frågan mäns våld mot kvinnor på dagordningen.

När det gäller hur projekten finansieras är Arvsfonden en viktig möjliggörare. De flesta projekten har enbart bidrag från Arvsfonden. Bidragen varierar mellan 60 000 kronor per år och upp till tre miljoner per år. Som mest har ett projekt fått drygt elva miljoner kronor i bidrag, över en period på fyra år (bilaga 1). De medfinansierare som nämns vid flera tillfällen är Brottsofferfonden, kommuner och landsting. De kommuner och landsting som omnämns i flera av projekten är Umeå kommun respektive Västerbottens läns landsting. De förekommer som medfinansierare i alla ansökningar

från organisationer baserade i Umeå. Majoriteten av projekten har haft fokus på lokala insatser, och ju mindre organisationen är, desto mer lokal är insatsen. De som sökt större bidrag har ofta nationella ambitioner (exempelvis Rädda Barnen, BRIS, Amnesty och SKR). Det finns dock även andra projekt, som tagit fram manualer, handledningar, filmer, böcker och webbplatser, som når ut mer rikstäckande, eftersom andra kan beställa materialet och genomföra arbetet själva.

Det går att se en viss förändring över tid när det gäller projektens längd. I början på 1990-talet var majoriteten ettåriga projekt, och framstår som mer av punktinsatser. Det handlade till exempel om filmprojekt, om att föreläsa i skolor, eller att ta fram en skrift. Det blir färre punktinsatser ju närmare 2008 vi kommer. Under 2000-talet är det relativt sett färre projekt som bara pågår ett år. Den här utvecklingen kan bland annat hänga samman med att fler av projekten på 2000-talet har fokus på metod- och verksamhetsutveckling, vilket är arbete som kräver mer än ett år för att kunna genomföras.

När det gäller samverkan och nyttjande av andras kompetens ser vi ingen tydligt utarbetad strategi bland de undersökta organisationerna. Några uppger att de samverkar med andra, medan andra inom liknande verksamheter förefaller arbeta ensamma. De som beskriver fungerande samverkan verkar få energi av andra. Det framstår som att samverkan kan trygga den nya verksamheten, vilket är något vi återkommer till längre fram i rapporten. Vanliga samverkanspartner är socialtjänst, andra kvinnojourer eller andra systerföreningar. Ett exempel på det senare är Synskadades Riksförbund som beskriver samverkan med många andra förbund som arbetar med olika typer av funktionsnedsättningar. Det mönster som kan urskiljas är att ju mer etablerad organisationen är, desto mer utarbetad är samarbetet med andra. Nya organisationer tycks ofta börja på egen hand. Det är också de nya och små organisationerna som ser ut att ha svårare att göra sina nya verksamheter bestående eller införa sina nya metoder. Detta tyder på att det kan vara svårt att utveckla nya organisationer utan samverkan med mer etablerade organisationer. När det gäller samverkan med universitet och högskolor, för att generera ny kunskap, är det bara tre projekt som uppger att de samverkat med något universitet. Det gäller dels projektet om barn som bevittnat våld som bedrivits av brottsofferjouren i Göteborg (2004/017) där forskare

från Göteborgs universitet utvärderat projektet (se vidare kapitel 4), dels projekten *G(l)ömda* (2003/016) och *Priset för mäns våld mot kvinnor* (2004/047), där en forskare vid Umeå universitet varit knuten till båda projekten.

Anställda, volontärer och brukare

I enkätstudien fick vi in svar om 30 projekt. Enligt enkätsvaren har sammanlagt 105 personer varit anställda i projekten under de 14 år som de pågått. I åtta projekt har det varit en till två anställda och i tretton av projekten har mer än två personer varit anställda. Den siffra som är svårast att uppskatta är antalet volontärer som på något sätt varit involverade i projekten, men vi uppskattar att minst 200 volontärer har varit med i omgångar sedan 1994.

Den typ av person som framstår som den vanligaste projektmedarbetaren är en medelålders kvinna med etniskt svensk bakgrund. Det är inte lika entydigt vem som är anställd i de förebyggande projekten. Här är spridningen i ålder och kön större, men fortfarande är personer med etniskt svensk bakgrund i majoritet. De organisationer som har specialiserat sig på frågor om funktionalitet har även anställda som själva har funktionsnedsättningar. Även här är majoriteten etniska svenskar. De projekt som har anställda med etnisk minoritetsbakgrund ägs ofta av en organisation som är startad av minoritetsgrupper. De ideella organisationerna som utvärderingen berör framstår därmed som etniskt segregerade. Detta är en fråga vi återkommer till längre fram i rapporten.

Bara sex organisationer har en bredare sammansättning av arbetsgrupp och målgrupper (det vill säga projektens brukare) när det gäller funktionalitet och etnicitet. Fyra av dessa sex organisationer har ett uttalat minoritets- eller funktionalitetsfokus. De andra två är inte uttalat inriktade på etnicitet eller funktionalitet, men uppger att de når dessa målgrupper. De organisationer som särskilt framhåller betydelsen av att anställda delar erfarenheter med målgruppen är de som är inriktade på funktionsnedsättningar. Dessa har en relativt lång tradition av att både ha anställda med funktionsnedsättningar, i referensgrupper och annan brukarmedverkan i arbetet för att ta fram metoder och arbetssätt som fungerar för målgruppen.

När det kommer till brukarna är ålder och kön avgörande: det är i många fall unga kvinnor som sätts i fokus. Detta gäller både de stödjande och de förebyggande och kunskapsorienterade projekten. Mönstret kan vara ett uttryck för Arvsfondens kriterier (projekten ska ha fokus på barn och unga). Nästa grupp som dominerar målgruppen är vuxna kvinnor. Inom

fältet har också barn börjat synliggöras som en viktig målgrupp, vilket tyder på att barn som brottsoffer börjar bli en allt mer självklar fråga. Inget av de projekt som ingår i utvärderingen har vänt sig enbart till killar och vuxna män i syfte att motverka våld.

Enligt enkätsvaren från de 30 organisationerna kan projekten beräknas ha mött minst 150 000 personer. De förebyggande projekten står för den största andelen deltagare: ungefär 143 000 personer i alla åldrar i en mängd olika sammanhang, som teater, filmhelg, klassiska storföreläsningar, mindre och större utbildningssammanhang och liknande. Deltagare eller brukare är färre när det handlar om stödverksamheter, vilket ligger i verksamhetens natur. Uppskattningsvis har minst 6 621 unga kvinnor upp till 25 år², minst 388 vuxna kvinnor³, minst 370 flickor upp till 12 år, och minst 358 pojkar upp till 12 år nåtts av stödinsatserna. Sammanlagt har minst 7 737 brukare fått ta del av projektens olika stödinsatser.

Genomförande, kvalitetssäkring och utvärdering

Med tanke på den mer allmänna diskussionen om evidensbaserad praktik, ville vi undersöka hur projekten hanterar frågan om kvalitetssäkring och utvärdering. Det visade sig att systematisk uppföljning inte är en viktig fråga för majoriteten av projekten, utöver redovisningen till Arvsfonden. De projekt som bara utvärderat internt har genomfört muntliga utvärderingar med enskilda personer när man avslutat kontakter, gjort enkäter till deltagare, eller fört statistik över brukare som vänt sig till verksamheten. Det framgår oftast inte hur man sammanställt dokumentationen, eller om den sparas för att kunna utvärderas senare. Bara ett förebyggande projekt (*En lektion för livet*, U1998/047) uppger att det har följts upp efter tre till sex månader. Det framgår dock inte av dokumentationen vad uppföljningen visade när det gäller effekten på elevernas förståelse av våld och på deras beteende mot varandra.

Den här bristen på kvalitetssäkring och utvärdering betyder att det blir svårt att få svar på frågor om projektens effekter. I enkäten uppger projektledare eller verksamhetsansvariga att arbetet har effekter: fler känner till frågan och fler upplever lättnad i sin situation. På frågan hur projektansvariga följt upp projektens resultat och effekter är det dock få som svarar att de bedriver en systematisk uppföljning och mätning. Ett utvecklingsområde för framtiden är

2 Uppgiften om antal inkluderar uppgifter från webbjourer för unga kvinnor, som möter många fler än andra stödverksamheter.

3 Det var många som inte svarade på den här frågan, för att de tyckte det var svårt att uppskatta antalet brukare. Det gör att siffran blir låg.

därför hur projekten kan utveckla uppföljningen av arbetet. Det är först med mer systematiska rutiner för att dokumentera och följa upp som det blir möjligt att säga något om i vilken utsträckning det arbete som görs faktiskt svarar upp mot förväntningarna. Bristen på utvärderingar gör också att man inte vet vilka kostnadsbesparingar som kan göras med hjälp av erfarenheter från projekten. Det går helt enkelt inte att svara på hur förhållningssättet till våld har förändrats eller om våldsbeteenden minskat tack vare de förebyggande projekten. Vi vet inte heller i vilken grad de olika typerna av stödinsatser förbättrar utsatta kvinnors och barns hälsa och mående, eller vilka grupper utsatta kvinnor och barn som skulle behöva andra typer av stöd än de som projekten erbjuder. För att en kostnadsanalys ska bli möjligt måste varje vi veta mer om effekterna, och varje enskilt projekt behöver då utvärderas på ett mer systematiskt sätt.

Här kan tilläggas att i fördjupningsstudien framgick att alla fem organisationerna på något sätt hade hört talas om evidensbaserad praktik, men få hade närmare kunskap om vad de innebär. Samtidigt framstår ”evidensbaserade praktik” som en norm som de förhåller sig till. Utifrån projektens horisont framstår den här normen som ouppnåelig, vilket eventuellt bidrar till att man inte gör någon utvärdering. Vi kommer att återvända till den här frågan om uppföljning och utvärdering i rapportens kapitel fyra.

Några projekt har dock kommit lite längre i den här frågan. Sex organisationer har låtit en extern utvärderare utvärdera projektet. Fyra av dessa organisationer har fått sitt projekt utvärderat av någon utomstående part, bland annat av en student på universitetet. De utvärderingarna kan klassificeras som kvalitativa och processuella utvärderingar. En organisation höll på att utvärderas när enkäten fylldes i och den sista organisationen planerade för en utvärdering när projektet var avslutat (när enkäten fylldes i befann de sig mitt i projekttiden). En av utvärderingarna är en typ av effektstudie, genomförd av en forskargrupp vid Göteborgs universitet (se vidare nedan).

Motstridiga bilder i enkätsvaren

Genomgången av enkäterna från de 16 organisationer som låtit olika personer svara på två enkäter visar att de organisationer som har blivit *kontaktade av någon utifrån*, exempelvis en filmare som vill göra en dokumentär om barn som växer upp med våld, uppger mer splittrade bilder av hur organisationen har bidragit till genomförandet av projektet, jämfört med om projektiden kommer inifrån organisationen. Den projektägande organisationen anser sig bidra med samordning, medarbetare och handledning medan

projektledaren beskriver sig som helt fristående från organisatorisk samverkan. En förklaring kan vara att de som fyllt i enkäten tolkar frågan på olika sätt, eller så kan det vara ett uttryck för att projektledarens förankring i moderorganisationen spelar roll för intern samverkan och påverkan. Liknande skillnader mellan verksamhetsansvarig och projektledare kommer även till uttryck i svaren om hur projektet har följts upp. Den verksamhetsansvariga kan ha uppgett att enkäter och muntlig uppföljning har genomförts, medan projektledaren uppfattar att ingen uppföljning är gjord.

Ett annat tema där svaren går isär en aning är uppfattningen om verksamheter lever vidare eller inte. Ibland är det den verksamhetsansvariga som fyller i att verksamheten lever vidare medan projektledaren kryssar i att metoder och erfarenheter lever vidare. Ibland anser projektledaren tvärtom att verksamheten lever vidare medan den verksamhetsansvariga inte uppfattar att verksamheten lever vidare. Det råder högre motstridighet inom de förebyggande projekten och kunskapsprojekten jämfört med stödprojekten, där bara ett projekt (dramaprojektet) har motstridig information om fortsättningen. Att bilderna går isär kan även hänga samman med att en del av projekten inte var avslutade när enkäten fylldes i.

Projektledarna *ger en mer detaljerad svarsbild* jämfört med de verksamhetsansvariga, vilket inte är förvånande eftersom projektledaren har ansvar och överblick över projektverksamheten. Annars råder en relativt hög grad av samstämmighet mellan verksamhetsansvariga och projektledare om vilket stöd organisationen har gett projektet, hur de ser på genomförandet samt hur de uppfattar projektets effekter på organisationen, kunskapsförmedling och nyskapande. Här är informationen från stödprojekten ännu mer samstämmiga än de förebyggande projekten. Stödprojektens båda enkäter är så samstämmiga att vi i vissa fall frågar oss om de är ifyllda samtidigt.

Det tycks dock inte gå att utan vidare koppla samman god samverkan mellan organisation och projektledare med ett lyckat projekt. Den förklaring som ges till att projekt lyckas är att projektledare och medarbetare har god kompetens och erfarenhet av att driva projekt, men också att verksamhetens projektplan är genomarbetad och realistisk. Här framstår inte organisationen som en betydande faktor. Det vi däremot kan se är att *nya* verksamheter kan ha större chans att bli bestående om de startas inom en större och väletablerad organisation. Det behövs en moderorganisation som har plats och kompetens att härbärgera nya metoder och verksamheter. Att som ny organisation starta en verksamhet verkar ofta resultera i att det blir en treårig verksamhet som sedan försvinner.

Frågan om organisatoriska hinder och möjligheter för projektens genomförande och överlevnad fördjupas ytterligare längre fram i rapporten.

Strategier för att motverka mäns våld mot kvinnor och barn

Projektet använder olika strategier för att på något sätt motverka eller hantera mäns våld mot kvinnor och barn. De kan delas in i sex olika kategorier (Eriksson, 2010), där majoriteten av projekten använder sig av de två första:

- *extern medvetandehöjning*, det vill säga projekten har fokus på att sprida kunskap, skapa opinion men kan även bestå av generella förebyggande insatser
- *utveckling av stödstrategier*, det vill säga projektet utvecklar stöd i olika former, med hjälp av nya tekniker samt med hjälp av olika metoder
- *intern medvetandehöjning*, det vill säga projekten internt utbildar och vidareutbildar egen personal
- *kunskapsutveckling*, det vill säga projekten utvecklar eller dokumenterar kunskap, oftast i samarbete med forskare och andra experter
- *förändring i politik och lagstiftning*
- *nya verksamheter*

När det gäller *extern medvetandehöjning* är det lika många projekt som vill arbeta med att sprida kunskap i form av opinionsbildning som projekt som vill arbeta med generella förebyggande insatser. Bland organisationerna finns många kvinnojourer men också organisationer som Amnesty, Rädda Barnen och Stockholms Turkiska distriktsorganisation. Metoderna som används för att sprida kunskap om mäns våld mot kvinnor och barn kan vara allt från att anordna en filmhelg till att spela teater och att genomföra en våldsinventering på en skola. Det verkar som att opinionsarbete kan vara ett första steg för nya mindre etablerade organisationer. När de blivit mer etablerade kan stödverksamheter bli aktuellt. *Intern medvetandehöjning* är inte en särskilt vanlig strategi bland de projekt som ingår i utvärderingen: Bara ett par projekt innehåller utbildning av de egna medarbetarna.

Det är många projekt som har fokus på *utveckling av stödinsatser*. Den strategi som flitigast används är att motivera brukarna till självhjälp. Metoderna som används här är ofta samtalsgrupper där kvinnor och barn kan möta andra i liknande situationer och med liknande erfarenheter. Även metoder för enskilda möten utvecklas för att tillgodose våldsutsattas behov. Det som ”sticker ut” ibland stödstrategierna är bland annat projektet om drama för barn, som vänder sig till barn boende på kvinnojour, och projekt som utvecklar stödinsatser på nätet: webbjourer. Båda dessa typer av

utveckling av stödinsatser ingår i fördjupningsstudien.

Strategin *kunskapsutveckling* används bara av projekt från 2000-talet. Här finns flera organisationer som inriktar sig på funktionsnedsättnings betydelse för våldsutsatta kvinnor. Projektet har kommit till för att fylla kunskapsluckorna om funktionshinder och våld i nära relationer. Som påpekats tidigare har tre projekt direkt koppling till universitet (Göteborg och Umeå universitet). För det första har forskarna sammanställt materialet som projektet genererat, vilket har resulterat i en forskningsrapport om gömda barns situation (Weinehall m.fl. 2007) och en forskningsrapport om vad en misshandelsrelation kostar samhället (Weinehall, 2006). För det andra har forskare utvärderat nya metoder (se ovan), och projektet har då resulterat i flera forskningsrapporter om hur insatsen fungerar för barn som bevittnat våld och deras mammor (Grip 2010; Grip m.fl. 2010; Lundgren m.fl. 2009). Andra exempel på hur kunskapsutveckling kan se ut är produktionen av en animerad film om barns upplevelser av att växa upp med en våldsam pappa respektive en metodbok om bemötande av kvinnor utsatta för sexuellt våld (Grände 2005).

De projekt som gett upphov till *nya verksamheter* har alla fokus på nya målgrupper: unga kvinnor och barn. Här dominerar kvinnojourerna, vilket kanske inte är så förvånande eftersom de länge har varit de enda som utvecklat specifika stödinsatser för våldsutsatta. De nya verksamheterna har fokus på barn och unga kvinnor, i form av barnjour och tjejjourer. Rädda Barnen är den organisation som bryter med det här mönstret, i och med att organisationen varit huvudman för ett projekt om en barnsamordnare inom ramen för myndighetssamverkansprojektet Utväg Skaraborg (*Barnsamordnare*, 2001/057). Samtliga nystartade verksamheter har levt vidare. Enda undantaget är Umeå tjejjour som har legat nere under en period men nu är aktiva igen.

Den mer politiskt orienterade strategin finns med i alla undersökta projekt men är inte ett uttalat fokus i något av projekten. Alla ger uttryck för en tilltro till att kunskap om mäns våld mot kvinnor kan skapa förändring, vilket på ett sätt är politik. Ingen har dock sökt bidrag för att skapa förändring i lagstiftning och politik. En förklaring till det kan vara att Arvsfonden inte ger bidrag till den typen av projekt.

Gick projekten att genomföra och lever verksamheten vidare?

För att sammanfatta informationen om projektets genomförande och överlevnad, har vi utgått från en kategorisering som används av Arvsfonden och modifierat den något. Vår bedömning av projekten

bygger på allt material vi samlat in men även på vår kunskap om våldsområdet, vilket gör att vi här även tagit hänsyn till information och kunskap som inte finns i materialet (exempelvis att vissa verksamheter överlevt). Vi har valt att dela in de 41 projekten i följande kategorier:

1. *Inte genomfört*, vilket betyder att projektmedarbetare inte har fullföljt planen, de har inte lyckats genomföra projektets mål eller projektet har inte kunnat fullföljas. Detta är alltså projekt som inte lämnar några spår efter sig.
2. *Genomfört med modifikation*, vilket betyder att delar av projektmålen är uppfyllda men inte alla. Den här kategorin används inte av Arvsfonden, men vi menar att kategorin behövs för att ge en nyanserad bild av materialet.
3. *Genomfört enligt plan*, vilket betyder att det som var planerat har genomförts, men vilka effekter arbetet har är svårare att säga något om.
4. *Erfarenhet och resultat lever vidare*, vilket betyder att filmer, manualer, handböcker, vetenskapliga arbeten är resultat som lever vidare genom att andra använder dem. I den här kategorin ingår även aktiviteter som i viss mån går in i ordinarie verksamhet, men där bara vissa delar lever vidare.
5. *Verksamheten lever vidare*, vilket betyder att verksamheter införlivas i ordinarie verksamheter eller blir bestående på annat sätt.

Hur vi placerat in projekten i kategorierna ska tolkas med viss försiktighet, eftersom vi i vissa fall fått flera olika bilder av projektens genomförande och överlevnad av projektledare och organisationsföreträdare.

Inte genomfört

Enligt vår bedömning är det ett gott resultat att bara 2 av 41 projekt inte har fullföljts. Det som varit svårt för dessa två projekt är exempelvis att komma överens inom organisationen, vilket har försvårat genomförandet så pass mycket att det inte går att säga att projekten är fullföljda. Ett av projekten påbörjade sitt arbete något år före utvärderingen, men gick inte att nå. Vi fick senare beskedet att Arvsfonden avbröt projektet på grund av brister i redovisningen.

Genomfört med modifikation

Det är fyra projekt som har genomförts med en viss revidering av projektplanen. Det som kännetecknar de här projekten är att de har haft en mycket ambitiös projektplan som visat sig vara svår att genomföra i praktiken. En annan förklaring är att projektmedarbetarna inte har gjort en tillräcklig omvärldsanalys eller inte utvecklat samverkan tillräckligt. Det har exempelvis fått till följd att de

erbjudit föreläsningar eller gruppverksamhet för barn och unga som inte varit tillräckligt efterfrågade. Ett annat exempel är att nätverkande och samverkan inte har kommit till stånd.

En sak värd att notera är att fyra av de sex organisationer som drivs av och riktar sig mot minoritetsgrupper hamnar i kategorierna *Inte genomfört* eller *Genomfört med modifikation*. Utifrån den skriftliga redovisningen och försöken att komma i kontakt med dessa organisationer tolkar vi det som att en möjlig förklaring kan vara att organisationerna är unga, inte särskilt så stora och därmed inte så väletablerade. Basen för att driva ett projekt verkar helt enkelt inte vara tillräckligt stabil.

Genomfört enligt plan

13 projekt har lyckats genomföra sina planer. Inom den här kategorin finner vi många förebyggande projekt som innehåller föreläsningssatsningar, filmhelger, teateruppsättningar och sommarläger. Projekten genomför det som är planerat, men det svåra verkar vara att få fortsatt finansiering för att bedriva ett långsiktigt förebyggande arbete. Vi placerar också två stödverksamheter i den här kategorin. Det ena är ett första försök att skapa en webbjour. Projektet genomfördes och levde kvar något år, men lyckades inte överleva under en längre tid. Enkätsvaren visar dock att organisationen planerar att starta en ny webbjour. Projektledarens kommentar var att ”vi var nog för tidiga med denna teknik”. Det andra stödprojektet är ett pågående projekt som utvecklar insatserna för barn som bor i skyddat boende. I skrivande stund är det osäkert i vilken grad verksamheten kommer att fortsätta efter att projektet avslutas.

Erfarenheter och resultat lever vidare

14 av projekten har resultat som lever vidare. Alla utom två av dessa projekt är förebyggande eller kunskapsprojekt. De förebyggande projekten fokuserar på skolan och på att förhindra våld. Ett projekt arbetade fram en metod för våldsinventering som användes flera år efter att projektet avslutats (se vidare kapitel 3). Andra resultat som lever vidare är exempelvis filmer. De används vid utbildningar och filmerna går att köpa, vilket gör att kunskapen sprids och lever vidare. Ett av de förebyggande projekten, som resulterat i ett nytt föreläsningmaterial om internet och utsatthet, är svårt att kategorisera. Enligt projektledare lever materialet vidare genom att det används inom organisationens föreläsningverksamhet. Det som gör att det ändå inte hamnar i kategorin ”verksamheter lever vidare” är att det material vi haft tillgång till inte visar *hur* verksamheten lever vidare.

Flera kunskapsprojekt har resulterat i rapporter och böcker, t.ex. handböcker om bemötande av våldsutsatta kvinnor och barn (t.ex. Grände 2005) som används i behandlingsarbete och i utbildningar. De flesta kunskapsprojekt som resulterat i vetenskapliga rapporter har fokus på funktionsnedsättningar. Flera omfångsundersökningar har genomförts, som fyller ett tomrum när det gäller kunskap om våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättningar.

Verksamheter lever vidare

I 8 av 41 fall anser vi att verksamheterna lever vidare. Sju av projekten är stödverksamheter som tjejjourer, barnjourer och barnsamordnare. I kategorin ingår även ett förebyggande projekt (*Rättighetspiloterna*) där hela projektidén verkar leva vidare i ordinarie verksamhet. Utifrån det skriftliga material vi haft tillgång till är det inte möjligt att placera två av tjejjourerna i den här kategorin (i Göteborg och Umeå), men tack vare vår egen kunskap om fältet vet vi att verksamheterna levt vidare och utvecklats efter projekttidens slut. Det har förekommit några kortare verksamhetspauser men i det stora hela är tjejjourerna väletablerade verksamheter. Ett av projekten handlar om att utveckla en webbjour på internet, vilket genomfördes enligt planen och jourcen används flitigt av unga kvinnor. Projektet har dessutom resulterat i en vidareutveckling till en nationell webbjour, det vill säga portal för alla tjejjourer (www.tjejjouren.se). Väl inne på webbplatsen kan besökaren välja att vända sig till vilken tjejjour som helst som också har en webbjour. Det förebyggande projektet vars verksamhet lever vidare ingår i en stor väletablerad organisation (Amnesty), vilket kan ha betydelse för att det förebyggande föreläsningskonceptet klarar av att leva vidare i sin tänkta form. De flesta förebyggande projekt lever vidare som material, men inte som föreläsningsverksamhet, vilket verkar hänga samman med att många organisationer väljer att satsa på stödverksamhet, snarare än att arbeta långsiktigt förebyggande.

FÖRDJUPNING I FEM EXEMPEL

Syftet med fördjupningsstudien var dels att ge fördjupad kunskap om organisatoriska villkor för projektens genomförande och för eventuella långsiktiga effekter av bidrag från Arvsfonden. Den skulle också bidra med kunskap om hur de som deltar i projekten upplever den insats som görs, och ge kunskap om möjligheter till en större variation på insatser till kvinnor och barn. Vi har valt att undersöka fem projekt närmare: *SKRUV*, *Freja Tjejjour på nätet*, *Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt*, *Barn i fokus*, samt *Nya Förhållningssätt! Drama för barn*. Samtliga är på något sätt nydanande när det gäller metoder för att motverka mäns våld mot kvinnor och barn.

Nedan presenteras vart och ett av projekten. Först kommer en övergripande beskrivning av projektets idé och det organisatoriska sammanhang inom vilket projektet genomförts. Nästa steg blir att via fem teman (nyskapande, utvärdering, framkomliga vägar och hinder, brukarmedverkan samt betydelse av makt) ge en bild av hur projekten förverkligade sina projektidéer. I kapitel fyra och fem följer sedan en mer sammanhållen och övergripande analys där även övriga projekt diskuteras med hjälp av samma teman. Framställningen av respektive projekt bygger dels på dokumentation som projektet lämnat till Arvsfonden, dels på intervjuer med projektledare och i vissa fall projektmedarbetare. I samtliga projekt har även ytterligare personer intervjuats, som brukare, interna eller externa samarbetspartner och liknande.

SKRUV

SKRUV (Sveriges kvinnojourers riksförbunds ungdomsverksamhet) var ett treårigt projekt som inleddes i Kungsbacka 1999, även om det inte var förrän i slutet på sommaren 2000 som arbetet tog fart ordentligt. I denna veva tog Hallands länsjour över huvudmannskapet. Länsjouren är en organisation som fungerar som stöd för flera kvinnojouren i Hallands län. Projektet har genomförts med hjälp av en projektledare och två medarbetare. Idén projektet utgick ifrån var att unga lever i en tuff vardag där kränkande språkbruk, mobbning och våld förekommer. Målet var att underlätta mer respektfulla och ömsesidiga relationer med jämnåriga i skolan, och medlet var mer kunskap om jämställdhet och om våld och dess konsekvenser. Vägen till målet blev därmed föreläsningar i skolan om våld och stödverksamhet till unga, både enskilt och i grupp. Ju längre projektet pågick, desto mer vreds

fokus mot aktiviteter i skolan: en våldsinventering som resulterade i en handlingsplan, vilken i sin tur skulle främja jämställdhetsarbetet på respektive skola.

SKRUV-projektet utvecklades alltså med tiden till att allt mer bli en insats på skolor där våld förekommer mellan eleverna. Syftet formulerades som att motverka våld i skolan. I redovisningen av projektet förmedlar projektmedarbetarna att de har tagit del av alldeles för många våldsberättelser från eleverna. Det som går igen är hur eleverna upplever att det inte finns vuxna som vill hantera deras erfarenheter.

Metoden som utvecklades bygger på att eleverna fick tre föreläsningar om våld. Den första handlade om att definiera våld, den andra om våld i offentliga miljöer och den tredje om våld i hemmet. Målet med föreläsningarna var dubbelt. Det första målet var att skapa en bild av hur eleverna upplever våld i sin vardag, det vill säga att genomföra en våldsinventering. Det andra målet var att förmedla kunskap om våld i allmänhet och i nära relationer i synnerhet. De projektansvariga ville också förmedla kunskap om vart eleverna kan vända sig om de behöver stöd. Efter föreläsningarna sammanställde projektledaren våldsinventeringen och den utgjorde sedan grunden för en handlingsplan för skolans fortsatta arbete med att förebygga våld. Det som visade sig vara svårt var det fortsatta arbetet i skolan, det vill säga att genomföra handlingsplanen.

Våldsinventeringen byggde på samtal med eleverna och materialet beskriver hur den här metoden i sig påverkade skolmiljön: våldet och ett våldsamt språkbruk minskade. Samtidigt framgår att lugnet bara höll i sig i ungefär nio månader. Sedan var det dags för en liknande insats igen. För att det ska gå att motverka våld behöver den här typen av insatser återkomma regelbundet och ingå i läroplanen, menar företrädarna för *SKRUV*.

SKRUV-projektet har inspirerat till en mängd andra projekt som *Keso*, *Väckarklockan* (som är mer av selektiv karaktär) och projekt om ”att förebygga heder”. Alla dessa projekt är knutna till skolans värld och syftar till att minska aggressivitet och våld i skolan. Idag, tio år efter att projektet startade, fortsätter projektledaren att föreläsa och arbeta våldsförebyggande i skolor. Aktiviteterna genomförs dock inte längre i Hallands länsjourns regi, utan på konsultbasis.

Nyskapande

Vi valde att fördjupa bilden av *SKRUV* för att detta

är ett av få våldspreventiva projekt i skolan där utgångspunkten är våld, snarare än mobbning, vilket är det vanliga (Berg 2007). Anledningen till att projektet fokuserade på våld var att mobbning förstås som ett något snävare fenomen och som något som utövas mot specifika personer vid upprepade tillfällen. Med *SKRUV* ville de ansvariga fånga våldet i skolan ur ett bredare vardagsperspektiv. I början var ambitionen att arbeta förebyggande på bred front, eftersom man menade att alla elever behöver veta mer om våld i nära relationer. Ju längre projektet fortskred blev det tydligt att många skolor inte var intresserade av generella interventioner, utan blev intresserade först om skolan hade uttalade problem med ett sexualiserat språkbruk och våld. Projektmedarbetarna valde att anpassa sig efter detta, istället för att fortsätta försöka bedriva arbete på bred front. Så här beskriver projektledaren utvecklingen:

Projektledaren: Det är först när skolan får problem som de är beredda att betala för insatsen. Innan dess så går det bra med projekt när insatsen är gratis, då kan de plocka in det på temadagar och så men för att betala för det, det gör de först när de får problem.

Intervjuaren: Var det då du insåg att du behövde erbjuda något mer?

Projektledaren: Dels märkte jag att jag behövde erbjuda något mer, men jag var också rätt trött på de här punktinsatserna. Jag gick in, jobbade med den här informationen, jag såg behovet, men jag såg också att informationen lugnade ner skolan. Eleverna blev mer medvetna om att det inte var bra att slå varandra, för man kunde skada varandra. Dom hade inte riktigt tänkt så innan. Det blev tydligt redan under själva lektionstillfällena. På en skola såg man att skadegörelsen gick ner ganska kraftigt. Det bästa är ju om antalet anmälningar till socialtjänsten ökar, vilket jag har tyckt mig se och jag har stärkt skolpersonalen. Man var nöjd med att skolan blev lugnare precis när jag höll på, men man tänkte inte långsiktigt då. Då var det mer ”va bra, nu gjorde vi detta, nu kan vi bocka av det och lägga det till handlingarna”. Då började jag villkora de här insatserna mer, de här insatserna måste ingå i en långsiktig strategi. För tre lektionstillfällen gör ingen skillnad utan det är det långsiktiga värdegrundsarbetet som måste drivas av skolorna själva, men jag kan fungera

som en igångsättare genom att göra den här inventeringen och sätta igång det här arbetet och att eleverna som hade lyssnat fick med sig en kunskap på vägen.

Projektledarens ambition att arbeta långsiktigt med värdegrundsarbete i skolan kan sättas i relation till forskning om förebyggande arbete. Där påpekas behovet av att arbeta under en längre tid, men även att all skolpersonal behöver ingå i det preventiva arbetet för att en förändring av antisociala och kränkande beteenden ska kunna komma till stånd (Berg 2007). Det räcker inte att arbeta med den målgrupp som anses orsaka problemen. Det som visar sig ha effekt är att förändringsarbetet förankras bland både administrativ och pedagogisk personal samt chefer.

SKRUV syftade inte enbart till att sätta igång ett värdegrundsarbete utan även till att fånga upp de elever som växer upp med våld, vilket i sig inte är nyskapande. Projektledarens metod för att komma i kontakt med utsatta elever gick via igenkännings metodik. Hon beskrev hur hon valde att levandegöra andra barns erfarenheter och egna erfarenheter samt att använda filmer som visade på utsatthet och våldets konsekvenser. Hon beskrev det som att hon och hennes medarbetare inte var rädda för att känslomässigt sätta eleverna i gungning, vilket enligt affektfokuserad psykologiforskning anses vara första steget till förändring (Havnesköld och Risholm Motander 2009).

Utvärdering och resultat

Det som går igen i samtalet med projektledaren är hur flexibel hon är i relation till omgivningens bemötande av *SKRUV*-metoden. Hon berättar om en ständigt pågående förändring utifrån hur efterfrågan såg ut, för att på så sätt nå ut med våldskunskapen. Redskapen projektledare och medarbetarna använde för att få en bild av insatsens effekter var egen dokumentation under och efter alla uppdrag, elevernas skriftliga utvärderingar efter att de tagit del av insatsen, samt personalens reflektioner. Detta bidrog tillsammans till att arbetsmodellen ständigt anpassades. Som projektledaren uttrycker det: ”Man måste anpassa sig till den verklighet som finns där ute”. Strategin att anpassa sig till efterfrågan betyder att projektledaren har varit med och tagit fram andra, ännu mer riktade satsningar för elever som visar sig ha problem med aggression och våldsamt beteende (*I hederns namn*, 2009).⁴

I kölvattnet av *SKRUV* har man alltså utvecklat kompletterande metoder för att svara mot efterfrågan.

⁴ Rapporten kan beställas via eva.media@telia.com.

Däremot har man inte gjort någon effektstudie. Det betyder att metoden inte systematiskt jämförts med andra våldpreventiva insatser. Inte heller har man gjort några för- och eftertester, för att bedöma eventuella förändringar i elevers attityder och beteenden. Detta betyder att det som finns är projektledarens, projektmedarbetarnas, lärarnas och rektorernas berättelser om effekterna. Deras berättelser är att *SKRUV* minskar våldsamt beteende mellan elever och kränkande språkbruk. Den minskningen börjar så fort interventionen med eleverna inleds. Hur länge effekterna sitter i vet de inte med säkerhet. I rapporten *SKRUV – att informera i skolan om våld*⁵ menar projektmedarbetarna att våldpreventivt arbete ständigt måste pågå. Det räcker inte med att genomföra *SKRUV*-metoden och sedan tro att det minskade våldet håller i sig under en längre tid:

Den här typen av insatser som SKRUV erbjuder har en tidsbegränsad effekt. Hur lång den tiden är varierar från skola till skola och från klass till klass. Till viss del beror detta på hur skolan har valt att följa upp SKRUV:s arbete och vilka insatser man gör. Informatörerna har märkt en tendens till att skolans problem med våld ökar igen efter ungefär nio månader upp till ett år.

Brukarens delaktighet

Initiativet till projektet *SKRUV* kom från vuxna kvinnor som är engagerade i Kungsbacka kvinnojour. I första skedet var inga unga med i utvecklingen av projektet, dess utformning eller genomförande. Projektet hade på så sätt ett tydligt vuxenperspektiv på unga som utsatta. Synen på unga som att de inte har tillräckligt med kunskap för att kunna utveckla ömsesidiga relationer präglar ingången till projektet. Unga fanns däremot med i genomförandefasen av projektet, genom att de som deltagit i skolföreläsningarna fått utvärdera insatsen efter den tredje lektionen. Projektmedarbetarna har sedan arbetat om innehållet utifrån elevernas kommentarer, men själva ramen har förblivit densamma (tre föreläsningar om våld som leder till en handlingsplan för skolans fortsatta arbete). Även i förhållande till skolpersonalen är det tydligt att projektledaren och medarbetarna fått rollen som experter på vad som behöver göras. De har fört anteckningar efter varje lektion på detaljnivå. Dessa anteckningar har sedan legat till grund för handlingsplanen som projektmedarbetarna presenterat för rektor och personalen. Eleverna har inte varit med i återkopplingsarbetet. De har

alltså inte fått någon möjlighet att reflektera över gruppledarnas berättelser om elevernas situation i skolan. Skolpersonalen verkar inte heller ha haft möjlighet att reflektera över våldsinventeringen, utan projektledarens och projektmedarbetarnas ”utifrånblick” verkar ha vägt tungt i denna bedömning. Hur denna så kallade expertposition kommer till uttryck framgår av följande citat:

Projektledaren: Jag kom ihåg, jag gick in till rektorn och sa: ”Här startas det inget värdegrundsarbete till hösten, starta det nu”. Och sedan så bar jag dit två ICA-kassar med material som jag lade på bordet i lärarrummet, där jag beskrev jag de olika böckerna: ”De handlar om sexuellt våld och fysiskt ...” Allt möjligt tog jag dit, och så en lånelista. Jag sa: ”Ni kan använda böckerna och använda dem vårterminen ut”.

Projektledaren beskriver här hur hon tog på sig ansvaret att göra något åt situationen. Om personalen höll med henne eller inte tog hon inte reda på innan hon lade upp alla sina böcker om mäns våld mot kvinnor och barn i lärarrummet. Längre fram i intervjun pratade hon om hur svårt det varit att motivera skolpersonalen att arbeta med den framtagna handlingsplanen och om att det fortsatta arbetet ofta stannade av. En fråga vi ställer oss är om den expertroll som projektmedarbetarna tog på sig möjligen kan ha försvårat eller hindrat personalens motivation. I vilket fall som helst blir det tydligt att mer genomtänkta strategier för att öka brukares, och då i synnerhet skolpersonalens, motivation hade varit önskvärda.

Framkomliga vägar och hinder

När det gäller de framkomliga vägar som beskrivs i materialet från *SKRUV* är det tydligt att projektmedarbetarnas kunskap om mäns våld mot kvinnor och barn samt deras förankring i moderorganisationen har varit viktiga för genomförandet av projektet. Förankringen på området fungerar som en trygghet dels när det gäller att komma igång med projektet, dels i föreläsningssituationerna: de vet vad de pratar om.

Så länge projektet hade finansiering från Arvsfonden hade projektledaren tre medarbetare, vilket betydde att de kunde arbeta två och två i klassrummet. När finansieringen tog slut blev det bara projektledaren som fortsatte att ta *SKRUV*-uppdrag och hon berättar om hur tufft det är att arbeta ensam med förebyggande arbete mot våld:

⁵ Rapporten kan beställas via eva.media@telia.com.

Projektledaren: Metoden behöver läras ut, för jag orkar inte själv ... för att orka gå runt i skolorna som är en så tuff arbetsmiljö. I en årskurs 7 så kände jag att jag tappade greppet. Det var en elev som stod med ett bord på huvudet och bara vevade runt i klassrummet. En sprang bara rakt ut och jag bara ... Hur skapar jag en kommunikation i den här miljön med de här eleverna? Slutkörda lärare, vilken nivå ska man börja på då?

Detta är ett hinder som försvårar för SKRUV-metoden att överleva. Projektledaren har dock många planer på hur SKRUV kan leva vidare utan henne:

Projektledaren: Jo, jag har haft jätte många idéer om hur våldet kan genomsyra vanligt skolarbete. Jag har föreslagit att det ska finnas två personer på varje skola som kan SKRUV-metoden, som arbetar med detta. Jag har varit inne på att man ska utbilda ett par inom varje kommun som ska hålla i detta. Jag har inte lyckats ännu men jag har inte gett upp. Jag vet att i Karlskrona har de fått igång det här med SKRUV-metoden, det är fältarna där som håller på. Dom är åtta stycken som jobbar med SKRUV på skolan ...

När det gäller samverkan framstår projektledarens kontakter med personer inom skolans värld som avgörande för hur metoden sprids. Projektledaren nämner en rektor som varit engagerad, vilket har bidragit till att metoden även fått legitimitet på de skolor där rektorn arbetar. På så sätt har arbetet varit förankrat uppifrån i skolans hierarki. Trots denna förankring framstår just genomförandet av det fortsatta arbetet som den stora utmaningen. I intervjun säger projektledaren: ”Tala om för mig hur man får igång detta.” Hon berättar om hur hon och en nuvarande kollega försöker införa andra metoder än SKRUV:

Projektledaren: Och det håller jag och min kollega på att stänga oss blodiga på ... och jag har insett att detta tar oerhört lång tid. Att man får vara glad för det som man lyckas uppnå och siktar man mot himlen så hamnar man i trädtopparna. Vissa skolor kommer i gång men nu när jag tittar på hur många det var i den här skolan som lånade materialet som jag kom med och vilka de var, så var det inte så många som jag önskat. Det är ju så. Det är inget lätt jobb att hålla på med. Det enda jag kan göra är att fortsätta jobba och hålla på.

Frågan om implementering är något som också preventionsforskare menar är stötestenen (Sundell och Forster 2005). Även om ett program visar sig ha effekt och därmed fungerar för den tänkta målgruppen är det svårt att implementera programmen, exempelvis på en skola. Vi menar att en viktig fråga att ta med sig inför det fortsatta utvecklingsarbetet är i vilken grad målgruppen finns med i genomförandet av förändringsarbetet. Man kan också fråga sig om den expertroll som projektmedarbetarna tog möjligen kan ha undergrävt målgruppens känsla av delaktighet, och därmed motverkat motivationen till att så småningom själva driva ett förändringsarbete. Detta var inget som vi diskuterade under intervjun, utan något som blivit tydligt genom analysen av materialet. Vi noterar också att delaktighet från skolans personal och elever inte heller är en framträdande fråga i preventionsforskning på skolområdet överlag (Berg 2007).

Maktrelationers betydelse

I SKRUV-projektet frågade projektmedarbetarna efter elevernas egna erfarenheter och föreställningar om våld, för att skapa sig en bild av hur våldet genomsyrar skolan. De valde också ett tillvägagångssätt i klassrummet som fokuserade på att få eleverna att känna sig känslomässigt berörda. Vägen dit var att prata om våldet, så att eleverna ska kunna känna igen sig. De lade därför inte fokus på varför våld är så vanligt, utan mer på att få det att upphöra. Projektledaren säger så här:

Projektledaren: Jag tror att det handlar mer om vad jag har valt för spår ... När jag tänker på varför jag valt det spåret, så är det nog någon form av anpassning.

Intervjuaren: Vad skulle du kalla ditt spår då ... kan man ringa in det?

Projektledaren: Det första som kommer upp i huvudet på mig är effektivitet ... På så oerhört kort tid, jag har tre timmar per klass, en halvdags föreläsning. Vad kan jag göra av den tiden där jag får ut optimalt med dessa förutsättningar? Då har det visat sig att igenkänning visade sig vara en effektiv metod. Ska du diskutera genus så måste du ha mer tid och du måste jobba mycket mer analytiskt. Det finns ju med i mig som människa ... men det är ett fördjupat arbete ... Men i några av skolorna som jag varit på kommer fortsättningen att bli att man jobbar vidare med genuspedagogerna. [...] Men det där med genus kommer in i ett senare skede ... De flesta upplever att bråkiga

pojkar blir ett problem. Hur får vi de att sluta slåss? Att göra en analys av varför de slåss kommer i nästa steg, när de har slutat att slåss. Ungefär som lärarna sa på en skola: "Vi vill jobba med SET⁶, vi vill jobba med livskunskap och sånt värdegrundstänk, men vi måste börja med att få dom att sluta slåss ... Vi måste få en arbetsmiljö som är så pass lugn att vi kan påbörja det värdegrundsarbetet". Det är där som jag känner att jag kan vara med i det där inledande ... Om intresse finns för mer, det märker jag ju, kan gå in på varför. Det är en ganska bra beskrivning, man måste sluta slåss först och sedan ta reda på varför, börjar vi i andra änden, jag orkar inte riktigt.

Utifrån de förutsättningar som projektledaren beskriver blir hennes avvägning och metodval begripliga. Man kan dock ställa frågan om denna mer pragmatiska hållning till gruppens behov är en väg som utmanar och bidrar till att ickevåld kan bli den nya normen i skolmiljön. I en WHO-rapport (Barker m.fl. 2007) granskades olika former av förebyggande program som hade fokus på hälsa. Forskarna definierar de olika ansatserna så här: "Könsneutrala program skiljer mellan kvinnors och mäns behov och de varken förstärker eller ifrågasätter könsroller, könsmedvetna program ser kvinnors och mäns specifika behov och verkligheter baserade på att könsroller är sociala konstruktioner, medan könsförändrande program bygger på tillvägagångssätt som försöker förändra könsroller och möjliggöra mer jämställda relationer mellan kvinnor och män." Resultaten som redovisas i rapporten talar för att de program som har ett integrerat könsperspektiv, alltså inte använder kön som bakgrundsvariabel utan syftar till förändring av könsrelationer, uppvisade en högre grad av effektivitet, än program med så kallade könsmedvetna eller könsneutrala ansatser.⁷ Denna rapport talar alltså för en mindre pragmatisk hållning än den som presenteras i materialet från SKRUV-projektet.

Freja Tjejjour på nätet

Tjejjouren i Västerbergslagen ligger i Ludvika och är en del av Ludvika Kvinnojour. Organisationen är liten och har fram till för några år sedan drivits helt på ideell basis. Webbjoursprojektet och ett annat projekt finansierat av länsstyrelsen har gjort att det idag finns två anställda: projektledaren för webbjouren och en

6 Social emotionell träning (SET) är ett program som kan användas genom hela grundskolan för att stärka elevers sociala och emotionella kompetens (Kimber 2004).

7 Vi använder här begreppet kön synonymt med begreppet gender som används i WHO-rapporten.

anställd i kvinnojouren. De arbetar tätt tillsammans. De delar på ansvaret för att svara i jourens telefon, men de har samtidigt andra uppdrag. Projektet är treårigt och startade 2006.

Bakgrunden till webbjoursprojektet var att tjejjouren märkte att tjejer inte ringde till telefonjouren. Projektledaren sa: "Vi måste anpassa jourens arbete efter tjejernas behov". Hon menade att tjejer inte känner sig tillräckligt utsatta för att uppfatta en kvinnojour eller tjejjour per telefon som ett alternativ. Hon sa också att jourtjejerna märkt att de stödsökande tjejer som ändå tog kontakt gjorde det via mejl. 2006 var internet en plats som unga var vana att "hänga" på. Därför utvecklade tjejjouren en webbplats på nätet för unga kvinnor.

Projektet syfte var att skapa en webbjour dit tjejer upp till 25 år kunde vända sig för att få stöd, men även få svar på frågor om kön, sexualitet, relationer och våld. Projektet ville komma i kontakt med tjejer innan de hamnade i en destruktiv och våldsam tvåsamhet. På det viset var målet både förebyggande och stödjande. Rådgivningen och stödsamtalen äger rum via mejl och chatt. Det finns också ett diskussionsforum. Webbplatsens utformning påminner om Barnens rätt i samhällets (BRIS) webbplats, men till skillnad från BRIS fokuserar tjejjouren tydligt på våld. Tjejjouren vänder sig också i första hand till personer som definierar sig själva som tjejer.

Nyskapande

Det som gör projektet nyskapande är metoden att nå ut till unga kvinnor och anpassningen till målgruppen. Webbjouren är en ny arena att mötas på och metoden att stödja via nätet är relativt ny. Även åldersgruppen tjejer är en relativt ny målgrupp när det kommer till våld. Det betyder att webbjouren kan fylla ett tomrum och att den är nyskapande på flera sätt (se kapitel 4).

Tjejjouren i sig bygger på idén att unga kvinnor stödjer unga kvinnor genom hjälp till självhjälp. En central utgångspunkt för jourrörelsen är tanken att alla kvinnor kan hamna i relationer där de blir utsatta för våld, vilket gör att relationen mellan jourkvinnan och den stödsökande kvinnan blir som relationen mellan medsyster. Jourarbetet grundar sig på solidaritet med andra kvinnor (Eduards 1997, Jeffner 1994). För många jourkvinnor är ambitionen att undvika en expert-klientrelation, där exempelvis den stödsökande tjejen känner sig i underläge gentemot den som lyssnar. Givetvis är de kvinnor och tjejer som är aktiva inom jourrörelsen medvetna om att relationen mellan stödsökande och jourkvinnor är en maktskev relation. Tanken är att medvetenheten om att "även jag" kan hamna i den stödsökandes roll, kan

påverka bemötandet i en sådan riktning att en större ömsesidighet kan uppstå, utan att jourkvinnan för den skull nödvändigtvis delar med sig av egna erfarenheter i samma utsträckning som den stödsökande kvinnan.

Den här idén verkar leda till att trots att tjejer inte söker hjälp genom att ringa till telefonjouren, så utgår jourkvinnorna ifrån att en tjejjour behövs: eftersom de själva anser det, så finns även behovet hos andra tjejer. Därför fortsatte tjejjouren att planera hur de skulle nå andra unga kvinnor, fast det var få unga kvinnor som kontaktade jouren. Redan före webbprojektet hade de prövat ny teknik, exempelvis mejl och chatt:

Projektledaren: Tjejjour på nätet är väl lite ... för de flesta tjejjourer har någon form av webbjour idag, men inte på det här sättet. Man använder sig av msn och en hotmailadress och sedan en vanligt jourmejl. Det nya är den här mini-community-känslan och samtidigt stödsökande tjejjour. Att vi samlar allt på ett och samma ställe, men också att vi vinner på det, för det blir betydligt enklare för oss tjejer att administrera. Vi har allt samlat på ett och samma ställe, det här är vårt jourarbete. [...] Skillnaden från en community är ju att tjejerna inte kan länka eller lägga upp bilder. De kan inte presentera sig själva på det viset. Vi har tänkt rätt mycket på säkerhet, för vi vill ju att vuxna också ska tycka att det är en bra sida för ungdomar att vara på. Det finns en liten snabbinformation för vuxna där det står vad vi arbetar med och vad vi gör på nätet, vad vi pratar med tjejer om, för att det ska framgå att vi är en seriös verksamhet.

Skillnaden mot tidigare försök är alltså att tjejjouren i Ludvika ville utveckla ett helt koncept: en webbplats med information om allt från att växa upp och snart bli vuxen kvinna till våld. De ville också utveckla tekniken så att det gick att samarbeta mer tjejjourer emellan. Vidare skulle projektet möjliggöra ideellt arbete från vilken plats som helst. Det var också viktigt att det inte behövde finnas någon administratör av sidan, utan att de ideella kunde sköta den helt själva. Denna ambition betyder att det bara kostade att ta fram webbplatsen. Efter det har Ludvika en virtuell jour som kan skötas från vilken del av Sverige, eller världen, som helst.

Utvärdering och resultat

Redan 2001 försökte Alla Kvinnors Hus i Stockholm att skapa en liknande webbjour men den överlevde bara något år efter projektets slut. Den fick inte fäste och en möjlig förklaring är att projektet var lite för tidigt.

Projektet var också kort (ett år) och verksamheten hann aldrig bli riktigt etablerad. Det senare projektet i Ludvika framstår som betydligt mer framgångsrikt. I förlängningen har det lagt grunden för den nationella webbplats som samlar tjejjourer från hela landet. Målet med det nationella projektet är att tjejer bara ska behöva komma ihåg en adress (www.tjejjouren.se), för att sedan kunna välja vilken tjejjour de vill ta kontakt med, var som helst i hela Sverige.

Man har inte utvärderat om webbjouren lever upp till målen att nå unga tjejer innan de hamnar i våldsrelationer, eller om tjejjouren lyckas stödja tjejer som hamnat i situationer och relationer där de utsätts för våld. Tjejjouren i Ludvika för statistik över besökarna, vilket betyder att de kan säga något om antalet besökare, var de bor och vilka problem de söker för. Hur statistiken ska användas var dock oklart vid intervjutillfället.

De ideella jourtjejerna har frågat tjejerna som de har kontakt med vad de tycker om webbplatsen. Då har fokus varit på webbplatsens användbarhet. Frågorna ställdes i samband med framtagandet, så att de projektansvariga kunde använda den anlitade webbyrån så effektivt som möjligt. Projektledaren har däremot inte följt upp hur tjejerna upplever det stöd de får på webbplatsen.

Brukares delaktighet

Idén att skapa en webbjour är inget som kommit ur målgruppen. Samtidigt är det värt att notera att de ideella jourtjejerna är i samma ålder som målgruppen, och de anser att en tjejjour på nätet behövs. Det var inte så länge sedan de var lika unga som de tjejer som använder webbplatsen: de vet hur det kan vara. De ideella jourtjejerna kan på så sätt sägas veta något om vilka behov som finns. När det gäller relationen till de stödsökande beskriver en av de ideella det som att hon är som en kompis:

Ideell jourtjej: För de flesta tjejer så är ju tjejjouren som en kompis. De berättar typ hemligheter för oss.

Intervjuaren: Det låter ju rätt bra, ni är som hemliga kompisar.

Projektledaren: En ny slogan, din hemliga kompis (skratt).

Intervjuaren: Brukar de ställa frågor om era liv?

Ideell jourtjej: En del ...

Intervjuaren: Hur brukar du göra då?

Ideell jourtjej: Jag har valt att berätta det som tjejerna vill veta. Jag har valt att vara öppen på det viset. Och sedan är det andra jourstyrar som inte vill berätta om sitt privata liv, men jag ser ingen anledning till varför jag inte skulle svara på deras frågor.

Den ideella jourtjejen väljer att se på samtalet som att hon är som en mer vuxen kamrat som delar med sig av sina erfarenheter. Vidare berättar hon om att de är tjejer som bestämmer vad som ska tas upp, hur länge de ska prata och hur hon vill ha stöd.

Projektledaren svarar så här på frågan om de skulle ha velat ha med målgruppen (det vill säga brukarna) mer i framtagandet av webbplatsen:

Projektledaren: Den stora grejen är ju mejl och chattapplikationen som är specialutformade för tjejjourstänket. Det hade nog inte varit annorlunda, men visst det finns säkert en rad olika saker som unga tänker att de vill göra ... Vi har varit noga med att detta inte ska bli en community för ungdomar. Det här ska vara ett sätt att möta tjejjouren, vilket gör att tänket blir lite annorlunda. Sina kompisar kan man hitta någon annanstans. Vilket gör att vi inte kan lyssna för mycket på målgruppen, för vi vill ju förmedla vårt budskap. Men de får tycka till och påverka.

Jourtjejerna framstår som ovana att tänka på brukarmedverkan. En förklaring kan vara att de bär på idén att "det kunde vara jag som behöver stöd"; de behöver inte ha med brukare för att de själva kan bli en. Om det är det som är utgångspunkten, osynliggörs dock asymmetrin i relationen mellan jourtjejen och den stödsökande. Det blir heller inte tydligt vad jourideologin kan ha för betydelse för synen på brukares delaktighet, det vill säga vilken syn på andras behov av stöd som finns hos den som har engagerat sig. Den här frågan återkommer vi till längre fram i rapporten.

Framkomliga vägar och hinder

Ludvika kvinnojour är en liten jourverksamhet som fram till nu framför allt har byggt sin verksamhet på ideellt arbete. Tack vare projekt har de på senare tid kunnat anställa två personer. Ett sätt att beskriva jourens storlek är beskriva deras lokal, vilken består av ett rum med pentry och toalett. När de fick frågan om det var möjligt att intervjuerna i

fördjupningsstudien genomfördes i ett enskilt rum bara log projektledaren och den andra anställda. Det gick inte att ordna eftersom det rent fysiskt bara fanns ett rum. Organisationens litenhet gör att det blir lättare att förankra saker och nå ut till de aktiva inom jouren. Samtidigt blir verksamheten skör, eftersom det finns få resurser att luta sig mot ifall projektledaren behöver mer stöd.

Projektledaren är själv ansvarig för att genomföra projektet. I projektgruppen ingår även två andra tjejjourer, varav en har en anställd som projektledaren samarbetar med i vardagen. Till sin hjälp på plats i Ludvika har projektledaren 12 ideellt arbetande jourstyrar. Hon påpekar hur svårt det kan vara just med de ideellt engagerade medarbetarna:

Projektledaren: Det som gjort att det funkar så bra mellan Ludvika och Fagersta är ju att du [syftar på medarbetaren i Fagersta som deltar i intervjun] har funnits där på dagtid. För svårigheten i projektet är ju arbetet mot de ideella. Inte mot de ideella utan arbeta med de ideella för de finns inte som bollplank på dagtid och kan inte användas som samlad resurs och du och jag har kunnat arbeta på ett helt annat sätt.

Intervjuaren: Skulle ni ha ett nära samarbete oavsett om det finns en webbjour eller inte?

Projektledaren: Nej, det är ju genom det här som vi har fått ett samarbete, men det här med att man ska förvalta ... För mycket av arbetet bygger på att de ideella krafterna är med. Jag skulle ha önska att man använde den ideella rörelsen ännu mer ... Men det går inte, för som anställd i ett projekt så måste jag ta vissa beslut och de ideella finns inte där så att jag kan fråga ...

Samarbetspartnern: Precis ibland måste jag ju göra själv, det får bära eller brista. Jag måste fatta ett beslut och det kan jag bara tillägga att det här med den ideella verksamheten... När vi fick förfrågan att vara med i det här samarbetet och vi skulle starta upp det här i vintras... Det tar ju längre tid för de ideella för att de inte kan lägga samma tid. De gör ju detta på sin fritid. Så jag kan inte begära att de ska lära sig fort och att det ska funka direkt. Vi kan inte sätta sådana krav och då tar det ju lite längre tid innan allt fungerar.

Organisationsformen är med andra ord både en styrka

och en svaghet. De ideella krafterna sköter hela arbetet, men förändringar tar längre tid att förankra och genomföra. Här verkar samarbetet med Fagersta och Borlänge hjälpa till i genomförandet, eftersom där finns andra som är tillgängliga på dagtid som kan bidra till beslutfattandet.

Ytterligare en utmaning som diskuterades mycket under framtagandet av webbplatsen var säkerheten. Projektet valde medlemskap med inloggning för att försvåra proceduren att komma i kontakt med chatt och mejl. Förhoppningen var att de på så sätt ska kunna hålla dem som är oseriösa med kontakten borta. Samtidigt kan inloggning höja tröskeln för tjejer som bara vill skapa sig en bild av webbplatsens syfte och funktioner. Projektledaren påpekar att de i princip inte har haft några problem med obehöriga. Vidare har de valt ett system som gör att besökarnas mejl inte hamnar i jourtjejnarnas privata mejlboxar utan stannar kvar på webbplatsen, vilket betyder att vuxna, en partner eller andra inte kan komma åt chatt och mejlkonversationer.

Maktrelationers betydelse

Bakgrunden till att tjejjourer bildades inom jourrörelsen på mitten av 1990-talet var bland annat underordning i rörelsen på grund av ålder. Många unga kvinnor upplevde inte kvinnojourerna som en arena som svarade mot deras behov. Dessutom bemöttes inte alltid de yngre kvinnorna med respekt från den äldre generationen. Detta resulterade i att den yngre generationen valde att skapa en egen typ av organisation: tjejjourer (Karlsson och Christensen 2000). Tjejjourerna har bidragit till att en ny åldersgrupp känner sig mer välkommen och tilltalad av jourrörelsen, samtidigt som nyorganiseringen har resulterat i nya metoder för bemötande och stödarbete. Webbjourerna är ett tydligt exempel på det senare. Tjejjourernas organisering kan sägas ha förskjutit åldersordningen inom jourrörelsen. Idag har flera generationer kvinnor möjlighet att komma till tals om hur mäns våld ska hanteras.

När det gäller kön och makt pratar projektledaren om hur de på olika sätt tonar ner sin feministiska agenda. Detta i syfte att väcka nyfikenhet hos så många unga kvinnor som möjligt, och för att den vuxna generationen inte ska uppfatta webbjourerna som ”för” politisk. Så här säger projektledaren:

Projektledaren: Den feministiska andan skiljer sig ju väldigt mellan [tjej] jourerna. Det är inte det som håller ihop en tjejjour i grunden eller vad man ska säga. Nu fokuserar många av oss på något helt annat, även om vi är feminister i bakgrunden så arbetar inte vi så mycket med att

gå ut med det ...

Samarbetspartnern: Vi har en sådan åskådning i grunden och det har ju alla som är tjejjourare, men det är inget som vi förespråkar ”out in the open”.

Intervjuaren: Mot målgruppen funkar det inte?

Projektledaren: Det finns faktiskt tjejjourer som gör det. Vi träffar dem från Västerås ibland, och de har ju en väldigt tydlig framtoning ändå ... De är feminister och driver de frågorna mycket mer tydligt jämfört med oss.

Intervjuaren: När de ut ändå, eller blir de inte så många?

Samarbetspartnern: Vi pratar om att vi vill verka för kvinnors rättigheter i Sverige, rätten över sin egen kropp, rätten att säga nej. Sådana saker förespråkar vi men vi förespråkar kanske inte just det feministiska, men det är ju feminism, ha ha.

I intervjun framstår det som att det är för att nå tjejerna som jourtjejnerna valt att tona ner en alldeles ”för tydlig” feministisk retorik. Informanterna bär på erfarenheten att de med ett uttalat feministiskt budskap bara når de ett fåtal unga kvinnor: de som redan delar perspektivet. Tjejjourerna vill dock nå ut brett, så att tjejer som inte har stött på resonemang om mäns våld också känner sig tilltalade och blir nyfikna. Det här projektet pekar med andra ord på ett dilemma på området mäns våld mot kvinnor. Å ena sidan är feminism och könsmaktsperspektiv på våld viktiga utgångspunkter. Å andra sidan är de politiskt laddade frågor och det kan vara svårt att föra fram dem, särskilt om man vill nå bredare grupper som inte kommit i kontakt med frågan tidigare.

Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt

Projektet *Dubbelt utsatt* är knutet till Bräcke Diakoni, som arbetar med rehabilitering och habilitering för barn, unga, vuxna och äldre, främst personer med svåra fysiska och psykiska funktionsnedsättningar. Projektets mål är att synliggöra kvinnor med funktionsnedsättning som är utsatta för våld, och samtidigt göra dem till subjekt. Utgångspunkten är att både de utsatta själva och de professionella vet för lite om funktionsnedsättningar och våld, för att de ska kunna hantera frågan på ett adekvat sätt. Därför har projektet *Dubbelt utsatt* ett dubbelt syfte.

Det första syftet är att genom kunskap göra kvinnor med funktionsnedsättning mer handlingsberedda, det vill säga stärka deras möjligheter att ta kontroll över sina egna liv. Det andra syftet är att bidra till att professionella får mer kunskap, för att förbättra bemötandet och hjälpen. Projektet *Dubbelt utsatt* vill även fungera som ett stöd för de verksamheter som redan finns. I målet ingår även att utveckla en förebyggande utbildningsverksamhet, alltså bidra till kunskapsspridning, vilken i sin tur kan motverka våld.

Att *Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt* hamnade på Bräcke Diakoni är ingen slump. Där finns kompetens om funktionsnedsättningar och ett funktionshinderande samhälle. Ett annat argument är att Bräcke Diakoni har en neutral position inom den så kallade handikapprörelsen:

Medarbetare 1: Att det senare blev Bräcke, det var ett beslut inom handikapporganisationerna, dels för att samarbetet ibland kan vara lite svårt, dels för att det behövdes en organisation, en neutral organisation, som ligger utanför handikapprörelsen och som höll i det, som var tillräckligt stor för att driva det.

Intervjuare 1: Man kan säga att det behövdes både en organisation med en viss legitimitet i förhållande till handikapprörelsen?

Medarbetare 1: Det var skönt att lägga det på en neutral mark, men visst hade initiativet kommit från Volvo hade väl det gått bra också (skratt).

Projektledaren: Men det kan man väl säga... SRF [Synskadades Riksförbund] är ju en av de få organisationerna som faktiskt har drivit jämställdhetsfrågor. Hade SFR fått uppdraget hade det blivit väldigt mycket fokus på just [personer med] synnedsättning och deras situation. Nu behöver man inte heller stå upp internt i sin organisation... För det är ett av våra största hinder är att det är en icke-fråga [kön och våld] i den samlade handikapprörelsen.

Från projektgruppens sida påpekas att den kompetens som Bräcke Diakoni saknade vid projektets start handlar om våld i nära relationer ur ett könsperspektiv. Det var här projektet *Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt* tog sin utgångspunkt: våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning är ett **underutvecklat kompetensområde**. Mer kunskap om funktionsnedsättningar och funktionshinderande strukturer i samhället behövs inom arbetet mot våld, samtidigt som kunskap om kön och

våld behövs på funktionshinderområdet.

Nyskapande

Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt ingår i fördjupningsstudien av flera skäl. Dels handlar det om ett av de mer omfattande projekten i utvärderingen och det enda kunskapscentret. Dels är det ett av totalt fem projekt som sätter funktionalitet och våld i fokus. Som vi beskrev i inledningskapitlet har mäns våld mot kvinnor diskuterats i generella ordalag i Sverige sedan slutet på 1980-talet. Hanteringen av problemet är under ständig utveckling, och på senare år har frågor om det praktiska arbetet med våld och olika stöd- och hjälpinsatser satts på agendan (Skr. 2007/08:39). När det gäller kvinnor med funktionsnedsättning har kunskapsutvecklingen inte varit lika snabb, särskilt inte när det handlar om hjälp- och stödinsatser i Sverige. *Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt* är ett försök att ändra på det. Än så länge är det unikt i landet.

Tillvägagångssättet för att sprida kunskap om kvinnor med funktionsnedsättning och deras erfarenheter av våld är flera: genom webben, referensbibliotek, föreläsningar och längre utbildningar. Temat kommer förhoppningsvis även att införas i den socionomutbildning som Bräcke Diakoni är inblandad i. Programmet är fältförlagt och ett trepartssamarbete mellan Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet, Biskopsgårdens stadsdelsförvaltning och Bräcke Diakoni (se www.socwork.gu.se). *Utvecklingscentrum* har också tagit fram olika skrifter om kvinnors erfarenheter av våld som vänder sig till målgruppen och professionella. Ett annat exempel på informationsmaterial är en film som ska illustrera hur en vardag med våld kan se ut för kvinnor med intellektuella funktionsnedsättningar. Från projektgruppens sida framhålls att ett av de viktigaste uppdragen är att erbjuda utbildningar, eftersom det är brist på utbildningar med fokus på funktionsnedsättning och våld i nära relationer. *Dubbelt utsatt* ska bidra till att den här kunskapen hålls vid liv och fortsätter att utvecklas. Hur fortsättningen och framtiden för kunskapscentrumet ser ut var inte klart när den här rapporten skrevs.

Utvärdering och resultat

När vi genomförde fördjupningsstudien var projektet inte avslutat. Det framgick att det inte är lätt att förverkliga målet att verksamheten ska bli bestående. Tack vare bidragen från externa finansiärer som Arvsfonden och Brottsofferfonden har det inte kostat Bräcke Diakoni något att vara huvudman för projektet. Allt har betalats med projektbidrag. När projekttiden är över ska kommunerna i Västra Götalandsregionen

och Bräcke Diakoni tillsammans kunna finansiera delar av verksamheten. Verksamheten skulle också kunna införlivas med det existerande kunskapscentret *Västra Götalandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relationer* (VKV). Vid tiden för fördjupningsstudien var den långsiktiga finansieringen inte klar:

Intervjuare 2: Och utan den, om den nya ansökan inte blir beviljad, vad händer med Utvecklingscentrum då?

Medarbetare 2: Det går i malpåse.

Medarbetare 1: Då får vi försöka... Alltså vi sitter ju på det här våningsplanet med Västra Götalandsregionen, kommunalt, regionalt, landsting. Det kanske vi redan har berättat. Och det finns ju ett våldscentrum och tanken var att införliva vår verksamhet i det, för att få fokus på funktionsnedsättning, men de kom igång så himla sent. Det blev ett glapp i tiden och det glappet var ingen villig att betala. Nu försöker vi föra över kunskap sakta men säkert men tre års arbete är inget man lär sig på en eftermiddag. Då kanske... de får väl köpa in tjänsterna då. Vi försöker så gott vi kan involvera dem i vår verksamhet och oss i deras.

När fördjupningsstudien genomfördes hade ytterligare en ansökan till Arvsfonden beviljats, vilket betyder att projektgruppen under de närmaste åren går vidare med erfarenheter ur projektet och fokuserar ännu mer på ”extra utsatta grupper”:

Medarbetare 1: Men vi tycker att, efter att bara ha skrapat på ytan faktiskt, så är det möjligt att säga att det är några grupper som är extra utsatta som har en annan tydlighet och andra behov. Att vara rullstolsburen och vara våldsutsatt är inte lika svårt att få samhällets stöd för, som intellektuell eller psykisk funktionsnedsättning. De två grupperna tycker jag sticker ut.

Intervjuare 1: Är det fortfarande så att det fysiska är lättare att ta på allvar än psykiska?

Alla: Ja, även när det gäller funktionsnedsättning.

Medarbetare 1: Nej, men inte så, men kvinnor med psykiska funktionsnedsättningar ... det här med att inte ha huvudet med sig. Det är

så lätt att köra över dem, att misstro, och klappa dem på huvudet. Jag tror att fysisk funktionsnedsättning, som för kvinnor generellt, har du brutit benet, då får man hjälp lättare, men att inte ha huvudet med sig, det är en mer sårbar situation.

Just gruppen våldsutsatta kvinnor med intellektuella funktionsnedsättningar pekas ut som en grupp som gång på gång hamnar ”mellan stolarna” i hjälpapparaten. Samtidigt har en del av dessa kvinnor berättat om grova våldserfarenheter. Det är alltså mot bakgrund av projektets erfarenheter som fortsättningsprojektet formulerades. Det kan med andra ord ses som resultat av ett slags intern utvärdering av arbetet hittills. Hur satsningen som helhet ska utvärderas framgår dock inte, varken av intervjuerna eller i det skriftliga materialet. I projektet ingår visserligen en inventering av ”i vilken omfattning handikapperspektivet genomsyrar verksamheten vid brottsoffer- och kvinnojourer samt kommunala kriscentrum” (ur projektansökan)⁸, men någon heltäckande undersökning om kunskapsnivån i regionen innan projektet startade har inte genomförts. Därmed blir det svårt att mer systematiskt dokumentera förändringar i kunskapsnivåer. Projektgruppen förmedlar att deras uppfattning att kvinnor med funktionsnedsättning som har våldserfarenheter är en osynlig fråga har bekräftats genom arbetet med *Dubbelt utsatt*. De uppger att de under utbildningssatsningarna gång på gång noterat att få professionella över huvud taget tänker på dessa grupper kvinnor som brottsoffer.

När det gäller mer direkta utvärderingar av utbildningssatsningarna får projektgruppen återkoppling av de referensgrupper som också är knutna till utvecklingscentrumet. Referensgrupperna består av brukare, professionella och samverkanspartner. Det framgår däremot inte hur projektgruppen systematiserar återkopplingen från professionella och samverkanspartner. I en intervju beskriver en samverkanspartner, en verksamhetschef för individ- och familjeomsorgen i en kommun i regionen, effekterna av utbildningen så här:

Samverkanspartnern: Jag kan väl säga så här. Att jag märker på personalen att de har öppnat ögonen. Nu kan de säga till varandra: ”Du, men det där var väl inte så bra” till varandra. Det är som att de har fått bättre koll och hjälper varandra. Det handlar ju inte bara om att slå. Vi kan ju begå övergrepp på andra sätt, som vi inte alltid tänker på är övergrepp. Men det är viktigt

⁸ I Västra Götalandsregionen fanns då 2 kommunala kriscentrum, 23 kvinnojourer och 12 brottsofferjourer.

att man har den öppenheten och det tycker jag har resulterat ur det här projektet.

Intervjuare 1: Så det handlar både om våld mot kvinnor från partner och anhöriga, men också från personal och personliga assistenter?

Intervjuare 2: Låter ju bra att det har resulterat i att personal vågar säga till ...

Samverkanspartnern: Ja, och det har dessutom resulterat i en Lex Sarah-anmälan.

Projektgruppen påpekar att de har genomfört projektplanen och att utbildningsinsatserna oftast har varit fyllda till sista plats, vilket tyder på en efterfrågan. Däremot framgår det inte tydligt om professionella och frivilliga anser att den nya kunskapen hjälper till i mötet med kvinnorna.

Brukares delaktighet

Till skillnad från de andra projekten i fördjupningsstudien har målgruppen varit involverad i projektet ända sedan starten. Initiativet kommer ur handikapprörelsen, det vill säga från brukargruppen själv. När det gäller denna grupp ska det tilläggas att det framför allt är kvinnor ur handikapprörelsen, inte män, som deltagit i utvecklingen av metoder och verksamheter på våldsområdet. Vi noterar också att handikapporganisationerna bygger på en annan tradition än andra av de projektägande organisationerna som ingår i utvärderingen, till exempel kvinnojourerna. I princip alla projekt grundas i brukargruppens egna önskemål. Om vi jämför med våldsutsatta kvinnor utan funktionsnedsättning är de som grupp inte alls lika delaktiga i att starta nya projekt som fokuserar deras situation. Som vi påpekat tidigare är tankar om "systerskap" en ideologisk grund för arbetet i jourrörelsen, och skillnader mellan de kvinnor och tjejer som ger stöd och de kvinnor och tjejer som söker hjälp tonas ner. Vi menar ändå att också i sammanhang präglade av de idéerna är frågan om brukarmedverkan relevant. Även om en hel del kvinnojourskvinnor naturligtvis också kan ha erfarenhet såväl av våld i nära relationer som av att söka hjälp på en kvinnojour, så betyder det inte nödvändigtvis att alla medarbetare har "expertis genom erfarenhet" när det gäller att söka hjälp från just den specifika jour det handlar om. Jourkvinnornas erfarenheter ligger också ofta längre tillbaka i tiden. Idag är det inte heller en självklarhet att kvinnor med egna våldserfarenheter är de som arbetar för förändring. Här blir kontrasten mot

funktionshinderområdet tydlig.⁹

I projektgruppen *Dubbelt utsatt* finns medarbetare med funktionsnedsättning, och även i projektets referensgrupp ingår kvinnor med funktionsnedsättning. Att arbeta nära brukarna verkar vara ett förankrat arbetssätt på området som projektgruppen tagit med sig in i projektet. Vi vill också lyfta fram att detta är ett av mycket få projekt som över huvud taget arbetar med referensgrupper. Samtidigt är det värt att notera att ett par referensgruppsmedlemmar påpekar att projektet kunde ha arbetat ännu mer integrerat och anpassat upplägget ännu mer efter olika funktionsnedsättningar, för att på så sätt öka möjligheterna till delaktighet. Det framgår inte heller av materialet i vilken grad de brukare som involverats i projektet själva har våldserfarenheter. Det är möjligtvis så att det fortfarande ligger närmare till hands att involvera brukare med funktionsnedsättning, jämfört med att involvera brukare med erfarenheter av att vara utsatta för våld.

Framkomliga vägar och hinder

När det gäller sammansättningen av projektgruppen består den av personer med kunskap om både våld och funktionsnedsättningar, vilket ger gruppen legitimitet. Trots att projektgruppen har legitimitet både när det gäller våld och funktionsnedsättning kan de ändå inte vara hur tydliga som helst i förhållande till den projektägande organisationen Bräcke Diakoni, när det handlar om förståelsen av våld och dess konsekvenser. Perspektivet "tonas ner":

Projektledaren: I för sig så kanske vi inte har samma behov av att säga "mäns våld mot kvinnor" idag, men vi hade en stor debatt och det blev "våld mot kvinnor".

Intervjuare 1: Det gick inte att peka ut männen?

Projektledaren: Inte för att de inte tyckte att det var män [som utövar våld] utan för att de inte ville provocera ... Men samtidigt så vet [vi] att i den här målgruppen så är det ju inte bara män [som är förövare]. Så på så sätt så passar det ju, men det känns ju som att man bakbinds en aning.

Samtidigt berättar projektgruppen om en stor frihet att arbeta på det sätt som de finner bäst. Det blir tydligt

⁹ Undantaget från den här tendensen på våldsområdet finns bland organisationer som arbetar mot incest och sexuella övergrepp mot barn. Där finns traditionen att de som arbetar ska ha egna erfarenheter av sexuella övergrepp, och organisationen genomsyras av tanken att egen levd erfarenhet behövs.

att Bräcke Diakoni framför allt är en organisation som möjliggör projektet. Idén till projektet kom inte från Bräcke Diakoni, men enligt intervjun tycker man att frågan är viktig och vill ge den möjlighet att utvecklas. I övrigt är Bräcke Diakoni inte aktiv i den vardagliga verksamheten.

När det gäller möjligheten att nå ut med kunskapen om mäns våld mot funktionshindrade kvinnor har personal från socialtjänsten visat ett stort intresse för att lära sig mer om frågan. De har tidigare arbetat med våld, och inser nu mer och mer att de behöver kunskap om just kopplingen mellan kön, våld och funktionsnedsättning, för att kunna möta klienterna på ett bättre sätt, menar projektgruppen. Däremot är inte intresset så stort inom handikapprörelsen. Enligt projektgruppen visar handikapprörelsen intresse för hur samhället funktionshindrar, men att samhället skulle se olika ut beroende på kön uppfattas inte som viktigt:

Projektledaren: För det kan vi ju säga, vi har försökt att skapa aktiviteter internt i de lokala [handikapp]organisationerna och det har varit kanonstopp. Vi kan ju vara starka i vår referensgrupp, men om vi sedan går vidare och ska driva frågan internt i den egna rörelsen då är vi ganska ensamma.

Medarbetare 3: Inom handikapprörelsen så var det väl i första hand kvinnorna som i så fall reagerade, som ville ha någon förändring, som inte var nöjda med jämställdheten. Inte så många män lyfte frågan, och i styrelsen sitter ju många av männen. Det upplevde vi när vi skulle ut i den första omgången då vi försökte jobba mot handikapprörelsen att det var ett stopp inom styrelserna, rätt mycket ointresse faktiskt.

Medarbetare 1: Det är ett traditionellt minisamhälle ... organisationen, där jag jobbade, stöttade förstudien, men fick nästan svära på bibeln att det inte skulle kosta någonting.

Dessa berättelser kan göra det begripligt varför en så stor satsning som är genomförd professionellt och genomtänkt ändå har svårt att skapa en bestående verksamhet. För många finns kvinnor, våld och funktionsnedsättning fortfarande inte på dagordningen. Hur mycket bidrag än Arvsfonden delar ut till professionella satsningar blir det ändå svårt att fortsätta att fylla kunskapsluckor, eftersom andra delar av samhället inte är beredda att ta sitt ansvar för frågan

eller uppfattar frågan om kön, makt och våld som provocerande och svår att ta till sig.

Maktrelationers betydelse

Projektgruppen arbetar utifrån en förståelse av mäns våld mot kvinnor och barn som en fråga om kön och makt. Sådana maktstrukturer och normer uppfattas alltså som betydelsefulla för bemötandet av våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning. Vi diskuterade de teoretiska utgångspunkterna med projektgruppen, som framhöll att de sätter kön först. Tidigare har handikapprörelsen osynliggjort kön, eller så har det blivit en sekundär fråga där den primära frågan varit funktionsnedsättningen. För projektgruppen kommer i stället "kvinnan" först:

Medarbetare 1: Den diskussionen som ni tar upp nu har jag haft på en tidigare arbetsplats. Det var en kurs som skulle hållas och jag var benhård på att den skulle heta, vad var det nu, "kvinnor med funktionshinder", "att vara kvinna med funktionshinder". Kursen innan jag började där som verksamhetsledare hette "den funktionshindrade kvinnan", det kunde inte jag ha kvar. För det som jag tycker mig märka är att yngre kvinnor inom intresseorganisationerna ser sig inte som funktionshindrad i hela jag. Det är bara en nedsättning i något organ eller rörelse, huvudet eller vad det kan vara, men inte hela jag. [...] Kvinna sätter jag först, vi är ju lika våldsutsatta som kvinnor generellt och även om det finns rapporter som visar att män är utsatta så är det inte samma slags våld. Där någonstans så startar vi, men för oss är det viktigt att säga att, våldsutsatt är man för att man är kvinna, sedan innebär det vissa komplikationer och kan se ut på olika sätt för att man har en funktionsnedsättning. Men våldet och dess struktur ser likadant ut. Sedan kan andra använda funktionsnedsättningen som en del i att utföra det här våldet.

Här närmar sig resonemanget den diskussion som länge pågått både inom andra delar av kvinnorörelsen och i akademiska sammanhang: hur ska vi förstå relationen mellan ojämlikhet kopplad till kön och andra former av ojämlikhet, som den kopplad till funktionalitet, etnicitet, sexualitet eller ålder? Vad betyder det att våldsutsatta kvinnor inte bara är utsatta som kvinnor utan som kvinnor med funktionsnedsättning, på grund av att det exempelvis inte finns några hjälpinstanser som de kan kommunicera med eller skyddande boenden som kan ta emot dem? Här finns inte utrymme

att diskutera frågan i detalj, men vi vill peka på att det tema som projektgruppen aktualiserar knyter an till den mycket större frågan om intersektionella perspektiv på våld och mångfald i stöd och hjälp till våldsutsatta kvinnor.

Projektgruppen beskriver det som att eftersom motståndet inom handikapprörelsen är så stort har de slutat att försöka skapa förändring inom rörelsen. I stället lägger de ner energi på personer och personal som är mer motiverade att förändra sin syn på kvinnor med funktionsnedsättning som blivit utsatta för våld. Projektgruppen menar att motståndet inom handikapprörelsen delvis handlar om kön och makt, men också om en ovilja att se sig som ett offer, vilket en våldsutsatt i någon mening alltid är, i betydelsen ett brottsoffer. Projektgruppen beskriver det som att man inom handikapprörelsen värjer sig mot att placeras in i kategorin ”offer”. De som är verksamma inom rörelsen är trötta på att andra uppfattar dem som utsatta på grund av sin nedsatta funktionalitet. Som funktionshindrad är det helt enkelt lätt att bli kategoriserad som offer i olika sammanhang, oavsett om man är ett brottsoffer eller inte (jfr Christie 2001). Vi konstaterar att normer om funktionalitet och kulturella föreställningar om offer och offerskap tycks komplicera situationen när det gäller att integrera frågan om mäns våld mot kvinnor och barn i funktionshinderområdet.

Barn i fokus

Den ideella kvinnojouren ATIM (ansvar, tillit, integritet, mod) i Malmö är en relativt nystartad organisation. Den har funnits i ungefär fem år, en kort erfarenhet jämfört med de andra fyra organisationerna i fördjupningsstudien. Redan under det andra året efter starten började de formulera en ansökan till Arvsfonden om barn i skyddat boende. Personalen på jouren blev tidigt efter starten varse om att barnen i det skyddade boendet behövde ett eget omhändertagande, för att kunna hantera sina erfarenheter av en våldsam pappa. De här erfarenheterna ligger till grund för projektidén att utveckla en mer barnvänlig verksamhet. Projektet ska slutredovisas 2010.

Det första målet med projektet var att skapa en fristad där även barn känner sig sedda och välkomna. För att förverkliga detta har personalen utvecklat material och metoder för att ta emot barn på boendet, så att barnen har en chans att förstå var de har hamnat. Personalen vill också ge barnen möjlighet att påverka sin situation i det skyddade boendet. Jouren erbjuder enklare stödsamtal till de barn som är gamla nog att kunna samtala om sina erfarenheter. Samtalen äger rum i samband med lek. Om barnen är för små för

att kunna samtala fokuserar personalen i stället på hur mamman fungerar tillsammans med barnet. De utvecklar pedagogiska och skapande rum där barnet och mamman kan samspeka. Vidare vill de ge varje barn som bor där en egen kontaktperson som dels kan avlasta mamman, dels bli ytterligare en vuxen som finns för barnet. Målet med fokuseringen på barnet är att stärka barnets självkänsla och att motverka traumatiseringen som våldet kan innebära för barn. Barn upp till 16 år kan få stöd och hjälp av ATIM.

Nyskapande

Den typ av aktiviteter som *Barn i fokus*-projektet innehåller påminner på många sätt om de insatser som redan finns för barn på andra skyddade boenden i landet (Eriksson m.fl. 2006). Det som gör att det här projektet sticker ut i förhållande till andra är den tydligt uttalade synen på barn som aktörer och betoningen av barns delaktighet. Än så länge har det perspektivet inte präglat hjälpinsatser för barn i särskilt hög utsträckning i Sverige. Utifrån erfarenheter av att utveckla insatser för barn som upplever våld i Finland menar Oranen att interventioner riktade till barnen befinner sig i ett spänningsfält mellan å ena sidan olika förståelser av barn och barndom och å andra sidan olika förhållningssätt i den vardagliga praktiken (se Eriksson m. fl. 2007). När det gäller förståelser av barn och barndom utgörs den ena ytterligheten av ”barnet under utveckling” (James m. fl. 1998). Fokus ligger där på en generell utvecklingsprocess i fasta stadier som enskilda barn ”mäts” mot. Den andra ytterligheten är ”barnet som aktör” där utgångspunkten är barns eget handlande. Båda dessa förståelser av barn (utvecklingsperspektivet respektive aktörsperspektivet) kommer till uttryck i FN:s Barnkonvention. När det gäller den konkreta praktiken kan verksamheter i olika grad förhålla sig till barn som aktiva respektive passiva subjekt. Dessa utgångspunkter kan kombineras på olika sätt och ger så upphov till fyra olika typer av förhållningssätt till barn som upplever pappas våld mot mamma:

- Den första typen av förhållningssätt tar sin utgångspunkt i ”barnet under utveckling” samt i tanken att barn som upplevt våld har behov av hjälp riktad direkt till dem för att våldet inte ska få långtgående negativa konsekvenser i det framtida livet. Hjälpen förutsätts kräva utbildning och kunskap om dessa barns situation och behov. Tanken är att det behövs en särskild expertis för att möta dessa barn och deras behov samt särskilda behandlingsmetoder.
- Den andra typen av förhållningssätt utgår från ”barnet som aktör” samt tanken att barn har rätt att få ta del av välfärdssystemens resurser om de behöver. De

har också rätt att delta i och påverka de olika processer som berör dem. Här fokuserar man inte så mycket på expertkunskapen, utan snarare på barns andra kontakter och barns sociala nätverk. Det är inte heller i första hand barnets normala eller avvikande utveckling och framtida liv som står i fokus, utan barnets rättigheter här och nu, som rätten till delaktighet.

- Det finns dessutom två förhållningssätt som resulterar i att barn inte får ett eget stöd. I stället blir barnen av olika skäl objekt för vuxnas interventioner. I den tredje typen av förhållningssätt är utgångspunkten utvecklingsperspektivet på barn, samt tanken att dessa barn är alltför utsatta och/eller skadade för att kunna få hjälp, eller att den expertkunskap som behövs är så svår att skaffa sig så att barnen i de flesta fall inte kan få hjälp. Det kan också vara så att man uppfattar barnens situation som så kaotisk att det inte går att göra något direkt för dem (just nu).
- Den fjärde typen utgår i stället från att barnen inte behöver någon särskild insats, utan kan klara sig med de resurser som finns i nätverket. Vidare att de mår bäst av att återvända till sin vanliga miljö och vardagsrutiner, samt att barn att rätt att inte bli indragna i vuxenvärldens problem. Även här blir resultatet att barnet inte får ett eget stöd.

Alla dessa förhållningssätt kan ha sina för- och nackdelar för barn som upplever våld. I det första fallet är risken att man problematiserar barnen i för hög grad, i det andra att de dras in i sådant som de kanske skulle behöva eller vilja slippa. Rätten till delaktighet är just en rättighet, inte ett tvång. I det tredje fallet riskerar barn att bli utan den hjälp de behöver, på grund av att barnen eller deras situation konstrueras som så svårartad och avvikande att hjälp blir omöjlig. I det fjärde fallet riskerar barn också att bli utan hjälp, men då för att deras upplevelser av våld normaliseras så att vuxna inte tror att barnen behöver några direkta insatser från välfärdssystemets sida.

När det gäller situationen i Sverige har det på senare år skett en snabb framväxt av verksamheter riktade till barn som upplevt våld (Eriksson, m. fl. 2006; Eriksson, 2010b). Idag går det att se en utveckling från förhållningssätt som exkluderar barn (för att de anses ha för specifika behov eller inte har behov av egen hjälp) till mer inkluderande förhållningssätt där barnen erbjuds hjälp. När det gäller den offentliga sektorn är en sådan rörelse mot direkt hjälp till barn framförallt synlig inom socialtjänsten. Vad som är intressant i förhållande till projektet som drivs av ATIM är att så här långt är de interventionsmodeller som är spridda i Sverige mer präglade av ett utvecklingsperspektiv på barn och expertkunskap, jämfört med aktörsperspektiv

på barn och betoning av barns delaktighet. Frågan om barns (lika) rätt till delaktighet aktualiseras framförallt av skyddade boenden för våldsutsatta kvinnor och deras barn (Eriksson m. fl. 2006). Fram till nu har det funnits få dokumenterade exempel på metoder att öka den här gruppen barns makt över sina liv. Jämfört med andra vill ATIM gå ett steg till och utveckla sätt att göra barnen mer delaktiga i sin vardag på en kvinnojour, och de betonar barns rätt till information och till möjligheter att påverka sin situation:

Projektledaren: Det är viktigt när det är en ideell organisation att barn får det stöd som de har rätt till och att vi arbetar utifrån barnkonventionen i vårt arbete. Att barn har rätt att kunna påverka sin situation. Att vi försöker lyssna in barns åsikter. Att bemötandet bygger på forskning, att man informerar barn om sina rättigheter både här och utanför, och också någon sorts kvalitetssäkring. Att varje individ som kommer hit är en individ med egna behov och att man får samma kvalitet på servicen.

Hittills har dessa idéer inte varit helt lätta att förverkliga i praktiken, eftersom barnen som bott i det skyddade boendet har varit mycket unga (mellan nyfödda och två år). Det har gjort att projektgruppen i liten utsträckning kunnat pröva sina metoder för att öka barns delaktighet. Det skapar en viss frustration hos projektgruppen.

Utvärdering och resultat

I projektet finns en ambition att hitta sätt att mäta hur de nya metoderna för att göra barn mer delaktiga faktiskt fungerar. I samband med att projektgruppen tagit fram rutiner för att utvärdera bemötandet av barn, insåg man att man även behövde utvärdera bemötandet av vuxna. Projektledaren pratar om utvärderingsarbetet som en process:

Projektledaren: Vi behöver börja med hela verksamheten. Vi har börjat med att hämta in kvinnornas tankar. Hur vi hämtar in socialtjänstens syn på bemötandet av barnen blir nästa steg. Hur vi hämtar in och anpassar till barnen, hur åldersanpassar vi?

Intervjuaren: Vad har ni kommit fram till för mätinstrument?

Projektledaren: Det blir ju samtal.

Intervjuaren: Har ni tänkt att ni ska ha några

frågor när de kommer och när de flyttar för att kunna jämföra?

Projektledaren: Så långt har vi inte kommit. Vi har tagit fram en mall för introduktion och i den finns det också ett avsnitt om avslut där vi trycker på vikten att få in deras tankar om ATIM.

Den planerade utvärderingen kommer alltså att fokusera kundnöjdhet. Samtidigt framgår det att de i alla fall inte när intervjun genomfördes har mött några barn som har kunnat förstå och svara på uppföljningsfrågor. Än så länge blir arbetet en mängd goda idéer som inte är prövade praktiskt.

Egna observationer av barnens mående och beteende bekräftar, enligt organisationens ordförande, att arbetet med barnen har en positiv inverkan på dem:

Ordföranden: Vi ser en jättestor skillnad, redan efter två veckor, på barnen som varit i boendet. Allt stöd som de får här, hjälpen som de får och miljön som vi har här. Och mammorna har också jättestora behov av att lära sig att hantera barnens behov. Och detta har vi lyckats med, vi ser skillnad redan efter två veckor.

Intervjuaren: Vad jämför du med då, så att jag förstår skillnaden, hur var barnen innan?

Ordföranden: De flesta barn som har upplevt våld och det beror på hur länge de har upplevt våld. När det kommer till oss så skriker de och gråter väldigt mycket. De reagerar på saker och ting och de känner sig osäkra. Detta ser vi redan första minuten de kommer med mamma. Först jobbar vi på det som ska göra att barnen mår bra och sen jobbar vi med det som har hänt. För vi vet inget om familjen och sedan får man reda på lite mer. Sedan kan vi lägga upp en planering för den här familjen, vad de ska göra. Det brukar fungera på det sättet och det har fungerat jättebra. Och efter två veckor har allting förändrats, alla mår bra. Barnen är glada och de skrattar och de leker normalt. Vi har haft barn som hela tiden bråkade om leksaker. Och vi samverkar med andra, skolan, vårdcentral, vi har många kontakter för att hjälpen ska bli så bra som möjligt. Det är inte bara vi här ifrån ... Barnen ska skickas till förskolan ... Här har vi skapat väldigt bra kontaktnät.

Än så länge finns ingen systematisk uppföljning av barnens och mammornas perspektiv, exempelvis på vändpunkten för att börja må bättre. Det finns inte heller någon uppföljning av hur förbättringen håller i sig under en längre tid. Erfarenheten från projektet är barnen och mammorna mår bättre när de kommer till det skyddade boende, genom att de får lugn och ro samt stöd från personalen. Sedan försämras situationen ofta igen i samband med att mamma och barn flyttar ut från det skyddade boendet, till exempel till en ny lägenhet. De tycker att det nya livet är ensamt och isolerat, eftersom stödinsatserna i boendet försvinner. Vi noterar också att när projektgruppen pratar om utvärdering ligger fokus mer på barns mående och barn som objekt för vuxnas omsorg och stöd, än på frågan om barns delaktighet och möjligheter att påverka sin situation. Det tydliga aktörsperspektiv som genomsyrar det skriftliga materialet är inte lika framträdande i talet om vardagspraktiken på kvinnojouren.

Projektet innehåller även ett förebyggande inslag, en serie på fem samtal om barns rättigheter som ska genomföras i skolan. Projektmedarbetarna utvärderar samtalen både muntligt och skriftligt efter varje lektionstillfälle. Den muntliga utvärderingen genomförs som en runda där var och en får säga vad de tycker, och den skriftliga genom ett kort frågeformulär efter avslutad lektion. Projektledaren påpekar att barnen är så artiga, vilket gör att det är svårt att få fram vad de egentligen tycker. Möjligtvis säger den skriftliga utvärderingen mer om vad de egentligen tycker om att delta i samtalen. Resultatet från de här utvärderingarna har inte ingått i den dokumentation från projektet som vi haft tillgång till.

Brukarmedverkan

Ambitionen med projektet är alltså att barn ska bli mer delaktiga. Trots det började det hela med ett vuxenperspektiv på vad barn behöver, genom att det var ordförande för ATIM som kom med idén till ansökan. Det framgår inte om några barn hade uttryckt ett behov av att jouren behöver bli bättre på att ta in barn i sin verksamhet. Inte heller är materialet som vänder sig till barn framtaget i samarbete med barn som har bott i ett skyddat boende. Informationsmaterialet har kommit till helt med hjälp av vuxna, som visserligen har god kunskap om barns rättigheter.

Inte heller barnen i skolan har varit med om att ta fram det förebyggande arbetet där. Det framgår att barn har vissa, men ändå begränsade, möjligheter att påverka innehållet:

Intervjuaren: Är det barnen som bestämmer teman?

Projektledaren: Temana har vi bestämt, men sedan ställer vi frågor. Det är viktigt att vi inte säger: "Nu ska vi prata om exakt det här". Utan att samtalet utgår mer från vad som kommer upp och har diskussionsfrågor och så. Det är inte alltid det kommer upp [berättelser om våld] men oftast har det gjort det. Men det är viktigt att inte tvinga sig på ...

Samtalsserien bygger på teman som berör barnkonventionen och våld. Temana diskuteras genom att gruppledarna ställer frågor till eleverna vars svar följs upp, och på så sätt utvecklas ett samtal. Barnen kan påverka hur samtalen om bestämda teman blir, vad som hamnar i fokus, men de har inte varit med och utvecklat upplägget.

I ljuset av ambitionen att fokusera barn som aktörer blir det intressant att inte det perspektivet har präglat det konkreta arbetet i projektet mer. Det framstår som att man än så länge pratat mer *om* barn som aktörer, än *praktiserat* perspektivet. Med tanke på att liknande mönster finns på många andra håll i Sverige (Eriksson och Näsman 2007; Röbbäck 2008) är det resultatet inte så förvånande. På andra håll i världen finns exempel på försök att i praktiken öka delaktigheten för barn som upplevt våld (t. ex. Kenkel och Couling 2006). Ett tydligt exempel på ett sådant försök är ett forskningsprojekt om barns hjälpbehov i regi av Scottish Women's Aid (paraplyorganisation för kvinnojourer i Skottland). Barnen har haft rollen som "experter genom erfarenhet", och deltagit både i formuleringen av ett forskningsprojekt och i processen att anlita de forskare som ska genomföra projektet. De har senare också deltagit i att ta fram en nationell plan för hjälpinsatser riktade till barn (Eriksson och Pringle 2010, Scottish Women's Aid 2008). Vad vi vet finns det än så länge inget liknande exempel i Sverige.

Framkomliga vägar och hinder

När projektgruppen berättar om genomförandet återkommer de till hur svårt det har varit att hitta projektledare som klarar av uppgiften. Den första projektledaren hade svårt att hantera ansvaret. Den projektledare som deltar i intervjun ska sluta för hon har fått ett annat arbete. En svårighet som tas upp är att projektgruppen uppfattat att de själva inte kunnat sätta lönen på projektledartjänsten, vilket bidragit till att de inte kunnat välja de mest lämpade för jobbet. De uttrycker att de hade velat sätta en högre lön än den de uppfattar att Arvsfonden har godkänt:

Medarbetaren: Det har ju varit en berg- och dalbana och nu hoppas vi att nästa som kommer

in ... ska funka. Men en sak som jag måste säga om Allmänna Arvsfonden ... För det första så tar ansökningsprocessen väldigt lång tid. Sedan helt plötsligt så får vi ja, och då ska allt gå så snabbt. Sedan är det så här också att de verkar bedöma lite olika beroende på vilka slags organisationer som söker samma typer av tjänst. Det är lite märkligt kan jag tycka ... att man till exempel säger att en projektledare på ATIM och en projektledare på en annan organisation får helt andra ingångslöner.

De ekonomiska frågorna och svårigheten att hitta en projektledare har bidragit till en instabil start på både projekt och uppbyggnaden av projektgruppen. I ljuset av detta har arbetet genomförts över förväntan.

Andra förklaringar till de svårigheter som projektgruppen beskriver kan vara den nära relationen till den projektägande organisationen, att organisationen har varit verksam under en förhållandevis kort tid och att den är liten. Det finns en sårbarhet genom att basen i organisationen främst är projektbidrag. För oss framstår organisationens ordförande som en nyckelperson som är skicklig på att ansöka om bidrag. Gör hon inte det kan gruppen inte längre bedriva jouren professionellt, det vill säga med anställd personal, vilket de vill. Den nära relationen mellan den projektägande organisationen och projekt gör att det är svårt att urskilja vad som är projektet *Barn i fokus* och vad som är det vanliga jourarbetet på ATIM. Det vanliga jourarbetet kan överskugga själva projektarbetet.

När det gäller samverkan med andra parter framstår samarbetet med socialtjänsten som det viktigaste och mest tidskrävande. Det som verkar försvåra arbetet för projektgruppen är att socialtjänsten dels har ett annat sätt att förstå våld, dels har ett annat sätt att förstå barn och deras behov. Projektgruppen beskriver det som att när de förmedlar en bedömning av barnens behov som präglas av delaktighets- och aktörsperspektiv på barn kan samtalen med socialtjänsten haverera för de har helt andra aspekter i fokus och ett mycket mer vuxencentrerat förhållningssätt.

Maktrelationers betydelse

I inledningen till den här rapporten lyfter vi fram att vi i utvärderingen både har ett *omsorgsperspektiv* på barn (det vill säga lyfter fram vuxnas ansvar och barns beroende av vuxnas omsorg ledning och skydd) och ett *delaktighetsperspektiv* (som lyfter fram barns aktörskap, medborgarskap och rätt till delaktighet). Vi kan konstatera att även om det finns en uttalad ambition att *Barn i fokus*-projektet ska präglas av det senare,

så visar det sig inte vara helt lätt att genomföra det i praktiken inom den egna organisationen. När man tagit fram material och metoder har barnen inte involverats som experter på sin situation och behov. Detta visar hur svårt det kan vara praktisera sina ambitioner om att möjliggöra barns delaktighet och aktörskap. Än svårare verkar det vara att i mötet med socialtjänsten hålla fast vid delaktighetsperspektivet. Här verkar omsorgsperspektivet dominera förhållningssättet till barn. Vi vill peka på att omsorgsperspektivet utgår ifrån att vuxna och barn är i grunden olika. Det utgår också från en social ordning där vuxnas makt och bestämmanderätt över barn framstår legitim och "normal". Delaktighetsperspektivet grundas i ett annat synsätt, där barn är mer lika vuxna: lika mycket människor, med lika stora rättigheter till information och inflytande. Här är den en annan ordning som träder fram, med mer jämlika relationer mellan barn och vuxna. På så sätt kan delaktighetsperspektivet på barn ses som en utmaning av åldersordningen, och svårigheterna att få gehör för det kan tolkas som ett uttryck för vuxenmakt och barns underordning.

Informanterna från ATIM beskriver att de blir bemötta av sina samarbetspartner, exempelvis socialtjänsten, som en verksamhet med fokus på kvinnor och barn från etniska minoriteter. ATIM själva har inte uttalat någonstans, varken i dokument eller i intervjuerna, att de fokuserar på kvinnor och barn med etnisk minoritetsbakgrund. De är samtidigt väl medvetna om att de betraktas på det sättet. En förklaring kan vara att majoriteten av både de anställda och de ideella tillhör olika minoritetsgrupper. De kan bemöta stödsökande kvinnor på flera språk än svenska, men de har inte startat som en "kvinnojour för invandrarkvinnor". De svårigheter som representanterna från ATIM beskriver gör att vi också ställer oss frågan om det kan vara så att åldersordningen och ojämlikheten kopplad till etnicitet samverkar, så att det blir ännu svårare att föra fram delaktighetsperspektivet på barn i sammanhang då barnen kommer från etniska minoriteter.

Nya förhållningssätt! Drama för barn

Det femte och sista projektet som vi tittat närmare på är projektet *Nya förhållningssätt! Drama för barn som vuxit upp med våld och hot i familjen*, som genomförts vid den ideella kvinnojouren Alla Kvinnors Hus (AKH) i Stockholm. Projektet ska redovisas 2010. Alla Kvinnors Hus är en väletablerad kvinnojour med tio anställda som varit verksam sedan början på 1980-talet. Sedan 2000 har kvinnojouren en barnjour, vilket betyder att de barn som bor i huset får ett eget bemötande och har möjlighet att få stödsamtal. De

erbjuds även att delta i en samtalsgrupp som ett sätt att bearbeta erfarenheter av våld i sin familj. Sedan finns inslaget *Barnkul* där volontärer leker med barnen som bor i huset. Projektet om drama kom till som ett komplement till redan existerande insatser, för att vidareutveckla bemötandet av barn som bor i det skyddade boendet.

Projektet består av flera delar. Huvudfokus har varit dramagrupper för barn som bor i huset. Barngruppen har träffats en timme åt gången, en gång i veckan. Fokus ligger inte på våldserfarenheterna, utan mer på att hjälpa barnen att hitta nya och fler förhållningssätt till sig själva och omgivningen. Syftet är att ge barn kunskap och insikter om gränssättning och konflikthantering. Drama är en kroppslig metod vilket kan skapa upplevelser i kroppen som kan ge insikter men också energi och glädje. Tanken är att detta verka våldsförebyggande i framtiden. Projektet vänder sig även till mammorna för att de ska få prova på olika sätt att hantera situationer och agera i möten med sig själv och andra, vilket i förlängningen kan gynna barnens välmående. För att metoden ska kunna implementeras i verksamheten har även ideella och berörd personal tagit del av metoderna. På sätt ska drama kunna leva kvar i organisationen även när projektet är slut. Projektet ska även dokumenteras i form av en handbok riktad till professionella och ideella hjälpare som vill utveckla sitt arbete med hjälp av dramapedagogik.

Nyskapande

Den nationella kartläggningen av hjälp och stödinsatser riktade till barn som upplevt våld som genomfördes 2006 visade att några interventionsmodeller fått stort inflytande på de insatser som görs i Sverige (Eriksson m.fl. 2006). Det gäller i synnerhet den modell för individuella kris- och traumabearbetande samtal i tre steg (kontakt, rekonstruktion, kunskap) som utvecklats i Rädda Barnens regi och kallas Trappan (Arnell och Ekbohm 1999), samt ett pedagogiskt grupprogram från USA för barn till missbrukande föräldrar, *Children Are People Too* (CAP) (Lindstein 1995). Även Rädda Barnens modell för grupper för barn med missbrukande föräldrar har haft ett tydligt inflytande (Arnell och Ekbohm 1994). En uppföljande kartläggning från sommaren 2010 visar att allt fler verksamheter ger stöd till barn som upplevt våld (Eriksson 2010b). Flera små aktörer (i första hand kommuner) har också slagit sig samman och etablerat gemensamma verksamheter. Det har blivit vanligare att verksamheterna erbjuder både individuella insatser och grupper för barn. Det går även att se några nyheter, i form av nya modeller för barngrupper samt för terapi för barn och deras omsorgspersoner. När det handlar om insatser i

grupp dominerar dock CAP-modellen. I det här sammanhanget är därför dramaprojektet en intressant nyhet, som kan bidra till en breddning av fältet.

Visserligen används dramapedagogiska metoder ofta även i andra typer av grupper för barn som upplevt våld. Det som är specifikt för projektet på Alla Kvinnors Hus är alltså inte metoderna som sådana, utan snarare upplägget som helhet. Det handlar då inte bara om att det är metoder som använder fler sinnen, jämfört med samtal, utan även om dramagruppernas framåtblickande fokus. Arbetet i gruppen handlar inte i första hand om att bearbeta det som varit, utan om att hjälpa barn att hitta nya och mer konstruktiva sätt att "göra" relationer till andra barn och vuxna. Projektledaren säger bland annat så här:

Projektledaren: Ja, precis, alltså i grupperna där barnjouren träffar dem, där har man ju lite mer bearbetande fokus. Där pratar man om: Hur har din familj sett ut? Vad har hänt där? När jag träffar barnen, då har vi ju inte så mycket bearbetande, vi pratar inte [...] om de sakerna, nej. Det finns inget förbud, alltså om barnen börjar berätta så får de berätta, men de har ofta väldigt tydlig gräns. Ju yngre barnen är, då kan det bubbla upp någonting, "Jamen när jag träffade min pappa senast så gjorde han så här", eller "En gång när pappa försökte strypa mamma", och så lyssnar jag på det de säger, och så lämnar de det. De har liksom inget, de är inställda på att när vi ses, då ska vi leka och det... Och det barnen får hos mig det är liksom en... delvis så får de en möjlighet att skratta och ha roligt och få ut en massa känslor, som jag har förstått på mammorna. För jag har intervjuat mammorna också, att barnen sover bättre, på kvällarna, och det tänker jag att det kan de göra av att gå i grupp också, men här får man liksom... jag tror mycket på det här att får man springa av sig, får man skratta av sig, och öva konkret samspel med andra barn.

Ett konkret exempel på hur den här grundhållningen genomsyrar hela modellen är hur sagor används:

Projektledaren: Och det gör jag utifrån att jag tänker att i folksagan så finns det en huvudperson som först är liten och den är rädd, och den får inget utrymme, och oftast så tycker alla andra att "du kan ingenting". Och sedan, genom berättelsen så utsätts den här huvudpersonen för olika prövningar, och växer och bli modig, och kan göra en massa saker.

Och jag tänker att för barnens del, att få höra de här berättelserna, väcker ofta någonting. Det väcker liksom ett hopp. Och sedan så pratar vi lite om de här sagorna, och då ställer jag oftast väldigt öppna frågor, för jag tänker också att jag har inga färdiga svar. Jag kan inte berätta för barnen vad de här sagorna handlar om. Det finns forskning som visar på att folksagor kan vara stärkande för barn, men jag vet ju inte vad barnen kommer ta till sig. Så därför låter jag dem resonera själva kring det. Men jag märker ju ett behov hos barn, till exempel i Bockarna bruse, en saga som jag jobbat med under alla de här tre åren, som de bara älskar. Och då gör jag så att först berättar jag bara och visar, framför mig så här, att här var de tre bockarna och här var gräset, här var bron, och här satt trollet, och så ändrar jag lite röstläget. Och sedan när jag har berättat sagan säger jag att nu ska vi göra den. Och så får de välja roller och så gör vi hela sagan. Och sedan så gör vi den igen, och så byter de roller och så får de prova på andra roller. [...] I [barnjourens] grupp så kan man prata mycket om att vara på olika sätt, men här får man vara den lilla bocken som är väldigt rädd. Man får vara den stora bocken som stångar trollet i ån, och man får vara trollet, som faktiskt är dum. Fast sedan vinner inte trollet i slutändan. Och det jag tänker, om man ska försöka göra teori av det här, så tänker jag att man får prova en massa olika roller, och då vidgar man sitt eget roll-register, sitt eget sätt att vara, och så integrerar man de här rollerna, i sitt eget jag.

Det förekommer visserligen arbete med sagor också i andra gruppmodeller (t.ex. Jebens 2007). Det som möjligen är speciellt här är just att sagorna inte direkt kopplas till erfarenheterna av våld, samt det uttalade framtidsorienterade förhållningssättet.

Brukares delaktighet

Initiativet till projektet kom från projektledaren själv:

Projektledaren: Jag har tidigare varit volontär på Alla Kvinnors Hus, det var så hela idén till projektet startade, att jag under, vad var det, ett och ett halvt års tid kom hit som volontär och hade drama med barnen. Men då kände jag att [...] jag skulle kunna göra mycket mer. Att om jag hade en budget, om jag hade planeringstid, om jag hade folk att bolla med vad som händer med de här barnen.

Barnen har alltså inte själva på något sätt varit delaktiga i att skapa projektet. Det de däremot varit med och påverkat i någon mån är själva innehållet i dramapassen. Varje pass både inleds och avslutas med rundor där barnen på olika sätt får uttrycka sig om livet utanför dramagruppen och om arbetet i gruppen. Några har också fått komma till tals i projektledarens egen utvärdering under projektets gång:

Projektledaren: Jag kan säga att jag har använt två av mina experter, men det är ju den här elvaåringen och fjortonåringen.

Intervjuaren: Ja, just det.

Projektledaren: När jag intervjuade dem en andra gång så sa jag så här: "Nu är ni ju mina experter, nu är ni ju de barn som jag har jobbat med mest här".

Intervjuaren: Just det.

Projektledaren: "Så nu vill jag att ni berättar för mig: Hur kan jag göra i fortsättningen? Hur kan jag göra så att drama blir så bra som det bara går, för de barnen som kommer hit?" De sa så här: "Gör som du gör" [skratt].

Det har alltså funnits en ambition att låta barn komma till tals om sina erfarenheter. Det har dock inte varit helt enkelt att genomföra intervjuerna:

Projektledaren: Jag har inte riktigt lyckats få till det i intervjuerna med barn. Jag intervjuade en elvaåring och en fjortonåring, ett syskonpar, där det gick väldigt bra. Jag ansträngde mig verkligen för att komma med öppna frågor. Det var en jättespännande och jättebra intervju där de självmant tog upp saker som att de har lärt sig saker. De tog upp det här med reglerna och de tog upp förhållningssätt gentemot andra människor och hur de kommer att ta med sig drama i sitt liv. Men de andra barnen som jag har intervjuat, där har det varit mycket: "Jamen det är ju roligt. Vi gör bra saker. Man får skratta. Den här leken är rolig". Men jag känner att jag har inte lyckats få det längre.

Vår sammantagna bild är att i det här projektet handlar barnens delaktighet framför allt om att de kunnat komma till tals i sin roll som enskilda barn som direkt

påverkas av den insats som görs. Några av barnen har även fungerat som experter genom erfarenheten av att gå i dramagrupp, och kunnat uttala sig om insatsen på en mer generell nivå.

När det gäller övriga brukargrupper, våldsutsatta kvinnor som går i dramagrupp respektive volontärer som får ta del av utbildningar, är bilden i stort sett densamma. De har kunnat ge synpunkter på de insatser de erbjudits, men de har inte varit med att utveckla projektet.

Utvärdering och resultat

Det är projektledaren själv som utvärderar projektet, dels genom muntliga återkopplingar efter dramapassen, dels genom skriftliga utvärderingsformulär till vuxna, och dels genom intervjuer med vissa barn och med en del mammor till barnen. Någon systematisk studie av dramagruppens effekter är inte planerad. Projektledaren bedömer att projektet kunnat genomföras över förväntan, och förklarar det så här:

Projektledaren: Det jag tänker på då det är ju effekterna av drama i mötena med barn och kvinnor, och till viss del också med volontärerna. Att de som de upplever att de har fått ut, eller de omedelbara effekterna som har setts hos barnen, hade inte jag väntat mig.

Intervjuaren: Nej, den uppskattningen liksom?

Projektledaren: Ja. Precis. Jag tror med barnen hade jag väntat mig, jamen att de samarbetade bättre och att de var gladare och så, men inte i den utsträckning som jag har fått det beskrivet.

Intervjuaren: Så det är det som gör att det är över förväntan, men när det handlar om att etablera det i organisationen, är det då över förväntan eller under förväntan?

Projektledaren: [skratt] Det är nog mer under förväntan.

Intervjuaren: Ja. Du hade hoppats att det skulle vara mer ... etablerat, eller?

Projektledaren: Ja, det hade jag nog faktiskt.

Den bild som förmedlas är alltså att dramagruppen givit omedelbara resultat på det sättet att barnen fungerat bättre i relation till andra barn liksom med vuxna, att de drömmer färre mardrömmar och sover bättre, och så vidare. Samtidigt beskriver

projektledaren att de omedelbara effekterna håller i sig i ungefär en vecka. Sedan behövs ett nytt pass. Det finns en förhoppning om att dramagruppen ska ha långsiktiga effekter, men det är alltså ingenting som idag är undersökt eller som det finns underlag för att undersöka. Av citatet ovan framgår också att när det gäller implementeringen av drama i den egna organisationen har det varit mer problematiskt, och det är ett tema vi återkommer till i nästa avsnitt.

I övrigt är de kommentarer om dramaprojektet och dess olika delar som vi tagit del av genomgående positiva. Den interna samarbetspartnern barnjouren beskriver också hur projektledarens arbete påverkat hela organisationen, genom att hon ”byggt broar”. Alla Kvinnors Hus är en stor organisation med många olika delar, där medarbetarna inte alltid har så nära relation till varandra. Barnjouren tycker att dramaprojektet har synliggjort barnen i förhållande till andra delar av organisationen:

Samarbetspartner 1: Och andra i personalen, kvinnojourarna, när jag började där upplevde jag inte att intresset var så stort för vad som hände här inne och vad jag gjorde. Och i allra första början upplevde jag att det största behovet med att ha mig här, det var att de skulle slippa ha barnen med, i samtal med mammorna.

Intervjuaren: Barnpassning?

Samarbetspartner 1: Lite. Och det fick man slå, det där var knepigt. Men idag, och det är [projektledarens] förtjänst, mycket, så har ju hon sått frön, precis som vi gör i barnen, hos hela personalgruppen. Så idag vet alla... mer om barnverksamheten. Och vikten av, och vinsterna med och... är engagerade på ett nytt sätt tycker jag. Informerar mammor: ”Kom ihåg att det är drama på söndag”, ”Det är Barnkul på onsdag”, [samarbetspartner] skriver scheman, det delas, alltså det har verkligen, det är inte en barnjoursangelägenhet bara längre. Utan jag tycker Alla Kvinnors Hus är idag ett hus där barn har ganska stort utrymme. Och alla har lite... ny bild, av deras behov och våra skyldigheter mot dem.

Detta var alltså inte ett mål för projektet eller något som diskuterats i dokumentationen från projektet. Det är likväl ett resultat väl värt att lyfta fram.

Framkomliga vägar och hinder

Under projektets gång har uppläggningsen fått revide-

ras något. Den största anledningen är att det har varit svårt att få de våldsutsatta kvinnorna att följa en grupp, eftersom deras situation många gånger är för kaotisk. Därför startades en annan typ av grupp för mammor som inte bor i huset. Våldsutsatta kvinnors situation har med andra ord varit ett hinder i genomförandet som projektledaren måst hantera. Men de största svårigheterna verkar inte vara kopplade till målgrupperna för projektet, utan till den projektägande organisationen. När vi genomförde fördjupningsstudien var den stora frågan vad som skulle hända med dramagrupperna efter att finansieringen från Arvsfonden upphör. Vissa delar av projektet, som grupperna för mammor, skulle kunna ingå i den befintliga barnjoursverksamheten. Dramagrupperna för barnen, projektets kärna, kommer däremot inte kunna fortsätta utan finansiering. Vi har tidigare pekat på att Alla Kvinnors Hus är en stor och ganska komplex organisation, och att dramaprojektet har berört flera av organisationens delar. Detta verkar ha medfört att det inte blivit självklart var dramaverksamheten ”hör hemma”. Organisatoriskt hör dramaprojektet varken till ”barnjouren”, fast det riktar sig till barn, eller till ”boendet”, fast det riktar sig till barn och mammor i det skyddande boendet. ”Jag är en liten fristående del”, säger projektledaren. Hon talar också om att drama ibland tycks uppfattas som något som inte är viktigt för verksamheten, och hon säger:

Projektledaren: Jag kan känna att jag fortfarande inte har fått en självklar plats i organisationen vad det gäller att utbilda volontärerna. Jag ses som en oerhörd tillgång, men det kan nog glömmas bort.

Intervjuaren: Du är en bonus och inte en nödvändighet?

Projektledaren: Ja, precis. Det kan jag nog känna.

Intervjuaren: Just det.

Projektledaren: Så att det, det är en svårighet. Det är ett hinder. Och att det också är en organisation där det händer väldigt mycket, det ska till mycket nya saker och bara det arbetet med kvinnorna, när det är ruljans och när det är, så att det händer ju otroligt mycket.

Det är inte bara det att organisationen är stort och komplex. Beslutsvägarna beskrivs också som oklara:

Samarbetspartner 2: Ja det är en knepig

organisation alltså. Det är en knepig organisation att föra fram saker. För till vem och hur och på vilket sätt och på vilka möten, vem ska fatta be, alltså det är väldigt, nu har jag inte varit här så länge, men det är väldigt förvirrat. Det är inte så där lätt som att bara föra upp något, jaha, till vem och...

De oklara beslutsvägarna gör det också svårt för berörda att driva frågan om dramaverksamhetens framtid. Till det kommer också det faktum att det är stor omsättning på personal, och den styrelse som ytterst är ansvarig för arbetet och prioriteringar av organisationens resurser arbetar ideellt.

Intervjuaren: Var ligger beslutet om hur man prioriterar husets resurser?

Samarbetspartner 1: I första hand är det ju en ekonomisk fråga.

Intervjuaren: Ja.

Samarbetspartner 1: Och resurser, det får ju vi veta veckoligen att det inte finns. Och det är ju styrelsen som byts ut. Jag vet inte hur många styrelser jag har haft, men... Och varje ny styrelse har lite nya idéer, lite nytt mål och mening och det blir lite nytt fokus. Varje ny chef, lite nya visioner, vill sätta prägel, och det tar en stund innan det... Och... Jag har inte riktigt pejl på vad dagens styrelse och dagens huschef, hur de ser vikten av drama. Det vet inte jag.

Samarbetspartner 2: De har också varit så kort faktiskt så att det, precis, det här är... Förra året fick vi vara utan chef, så vi hade liksom ingen att kolla det med, och nu så är, styrelsen är ganska så mycket ny, och chefen är ny, så det är liksom svårt att hinna... kanske för dem att hinna förstå hur viktigt det här har varit

Slutligen kan tilläggas att omsättningen på personal inte bara har betydelse för frågan om dramaverksamhetens framtid. Den tycks också ha haft vissa negativa effekter på projektets genomförande:

Projektledaren: Men det har varit trassel med... jag ska ha haft någon som skulle hjälpa mig med det här [handboken om drama], och det var sagt redan från början, men det har inte riktigt blivit så. Det har inte funkat hela vägen.

Intervjuaren: Vad är det som har gjort att det inte har funkat?

Projektledaren: Det skulle ha varit personer inifrån verksamheten på Alla Kvinnors Hus, och först så var det en person som var anställd här som skulle hjälpa mig, men hon slutade. Och då skulle min dåvarande chef hjälpa mig, men hon slutade också. Och så skulle jag få en person i styrelsen, och så har det rullat på. Det är två personer i styrelsen som har hjälpt till men som också har försvunnit. Så nu har vi plockat in en extern person som är den personen som först skulle hjälpa mig, men henne har vi fått ta in och lägga lite pengar på.

I förhållande till de svårigheter att överleva som vi har sett när det gäller en del av projekten knutna till små och sårbara organisationer är problemet här alltså ett annat. Materialet från dramaprojektet pekar på att även stora och etablerade organisationer kan innebära hinder, trots att de många gånger är en förutsättning för att en verksamhet ska leva vidare efter projektets slut. I en komplex organisation med oklara beslutsvägar och stor personalomsättning kan också mycket uppskattade och väl genomförda projekt få svårt att överleva.

Maktrelationers betydelse

I intervjuerna påpekar flera informanter att dramaprojektets framtid handlar om hur man prioriterar ekonomiska resurser. Här kan kvinnors och barns intressen stå i motsättning till varandra. När det finns knappa ekonomiska resurser blir frågan om det är hjälp och stöd till kvinnor som ska prioriteras och utvecklas, eller om det är stödet till barnen, exempelvis i form av dramagrupper. Här menar företrädarna för barnverksamheten att vuxnas behov och intressen länge självklart har kommit först, och att det har tagit tid att skapa utrymme för barnen. En maktordning där vuxna överordnas barn framträder alltså även i berättelserna om verksamheten på Alla Kvinnors Hus.

En annan aspekt av åldersordningen och hur vuxenhet kan bli norm synliggörs när projektledaren talar om betydelsen av lek. Hon återkommer till hur viktigt hon anser det är att barn får leka, och hur betydelsefullt det är att använda leken när man ska hjälpa barn som upplevt våld. Hon säger:

Projektledaren: Alltså, för att få bearbeta, när man har varit med om sådana här svåra saker, så tänker jag att man gör förluster, alltså skulle man ta bort samtalsgruppen så gör man en stor förlust i bearbetning som är verbal

och tankemässig, och tar man bort drama så gör man en stor förlust i det omedelbara, med samspel och skratt och att sova bättre och jag tänker att de... Jag förstår liksom utifrån vårt samhälls... hur samhället ser på det, att det kognitiva, att det tänker man att man vinner mer på, men jag menar att man, att det här är viktiga komplement.

Intervjuaren: Men det här att lek blir bonus, är det då för att lek förknippas med barn och det som förknippas med barn värderas lägre?

Projektledaren: Ja, och för att man ser leken som någonting kortsiktigt. Man ser det som att konsekvenserna av lek är att man skrattar i stunden. Och sedan så ger det ingenting i det långa loppet. Men jag tänker att leken ger i det långa loppet utifrån att man fungerar bättre.

Vi noterar här att när det gäller området hjälp till barn som upplevt våld är lekperspektivet inte ett centralt perspektiv. När det gäller pedagogiska grupper är de mer ”skol-aktiga” och har tydligare fokus på lärande, jämfört med dramaprojektets fokus på ”görande” av roller och samspel. Kognitivt inriktade metoder, som ligger närmare vuxnas sätt att vara och bearbeta, dominerar över metoder som tydligare tar sin utgångspunkt i sätt att vara och göra som är mer barn-lik. Därmed väcks frågan i vilken utsträckning vuxenhet som norm präglar hela fältet hjälp till barn som upplevt våld.

VIKTIGA FRÅGOR FÖR GENOMFÖRANDE OCH ÖVERLEVAND

En central fråga för utvärderingen är i vilken grad och på vilka sätt Arvsfondens stöd till ett antal projekt bidrar till utvecklingen av kunskaps- och praktikområdet mäns våld mot kvinnor. En annan viktig fråga är vilka hinder och möjligheter det finns för projektens genomförande och överlevnad på längre sikt. Det här kapitlet fördjupar dessa teman. Diskussionen handlar om på vilka sätt man kan definiera olika projekt som innovativa eller nyskapande, vilka hinder projekten stöter på i sitt arbete samt vilka vägar framåt som projekten ser. Vi fördjupar också frågan om brukarnas medverkan i projektens genomförande. Kapitlet bygger på dokumentstudien, enkätsvaren och fördjupningsstudien.

Nyskapande

Som framgått av de fem fall vi diskuterade lite mer ingående i det förra kapitlet kan man närma sig frågan om nyskapande från olika vinklar. En sätt kan vara att utvidga arbetet med hjälp av befintliga metoder till nya målgrupper (som barn som upplever våld) eller till organisationer som tidigare inte fokuserat på våld i så hög grad (som organisationer på funktionshinderområdet). Ett annat sätt är att försöka tillföra något nytt, till exempel i form av ny kunskap eller nya metoder. Här väljer vi att beskriva tre olika kategorier av nyskapande som vi kan se i hela gruppen projekt som ingår i studien.

Nya målgrupper

Som vi redan konstaterade i inledningen av rapporten har målgrupperna för stöd- och hjälpinsatser mot våld vidgats under de senaste 15 åren, och det är också något som kommer till uttryck bland projekten vi undersökt. Under andra halvan av 1990-talet började barn som upplever våld uppmärksammas i Sverige, vilket också projekten från den här perioden gjort. Bland de tidiga projekt som ingår i utvärderingen finns exempelvis en film om barn som upplever våld, riktad till bland annat professionella (filmen *I pappas rike*, Länsföreningen för kvinnojourer i Sörmlands län, projektstart 1995), och projekt som via förebyggande arbete ska motverka barns utsatthet för våld (t.ex. ett projekt i regi av Kvinnojouren Vändpunkten i Hudiksvall, 1994). Men det skulle dröja några år tills det första projektet kom som fokuserade på stödinsatser direkt till barn som upplevt mäns våld mot kvinnor: barnjouren vid

Alla Kvinnors Hus i Stockholm (2000) respektive barnsamordnaren inom ramen för Utväg Skaraborg (Rädda Barnen, 2001).

Under den här perioden ser vi också de första ansökningarna för att starta tjejjourer (Ada i Göteborg 1997 och Umeå tjejjour 1998). En rad andra projekt har fokus på unga kvinnors utsatthet och på att förebygga våld, både när det gäller ungdomar allmänhet (t.ex. Dagens ungdom, 1998) och mer specifikt flickor som utsätts för hedersrelaterat förtryck (t.ex. Fritidsforum, 1997).

Ett par år senare dyker de första projekten upp som är inriktade på funktionshindrade kvinnor. Det handlar då både om psykiska funktionsnedsättningar (RSMH 1999) och funktionsnedsättningar i allmänhet, som i projektet *Sommarläger för kvinnor och tjejer med funktionshinder* (ROKS 1999). Här noterar vi också att det är nu – år 2000- som Länsföreningen för kvinnojourer i Sörmlands län ansöker om medel för att texta filmen *I pappas rike*. Av ansökan framgår att syftet är att nå ut till fler målgrupper, inklusive döva.

Något senare, strax efter millennieskiftet kommer också flera projekt med fokus på etniska minoriteter. Några exempel är ett projekt av Stockholms turkiska distriktsorganisation som ville motverka våld mot kvinnor och barn och underlätta relationerna mellan familjer med turkisk bakgrund och det svenska majoritetssamhället (2001) och ett projekt av irakiska kvinno föreningen som ville stötta kvinnor (2002). Ett tredje projekt av Arabisk-svensk kvinno förening ville bryta kvinnors isolering, stärka sammanhållningen mellan kvinnor med arabisk respektive svensk bakgrund, erbjuda hjälp till självhjälp, stötta äldre ensamstående kvinnor och väcka intresse för frågan om våld över huvud taget (2003). Ett liknande projekt kom något senare (2007).

Nya metoder och typer av verksamheter

När nya målgrupper uppmärksammas aktualiseras också frågan om metoder i mötet med dem. Ett par projekt ville utveckla metoder i det direkta arbetet med barn, exempelvis barn och kvinnor som lever gömda (Rädda Barnen Ronneby/Länsjouren i Blekinge, 2003), ett projekt ville utveckla arbetet med grupper för barn som upplevt våld (Bojen, Göteborg, 2004), och ett projekt (som diskuterades i kapitel 3) ville arbeta med drama för barn (Alla Kvinnors Hus, 2007). Andra exempel på metodutveckling av stöd

och hjälp är ett interventionsprogram för kvinnor med psykiska funktionsnedsättningar (RSMH, 2002) och dokumentationen av den modell för arbete med kvinnor som utsatts för sexuellt våld som utvecklats inom ett team för våldtagna kvinnor (Alla Kvinnors Hus 2003, Grände 2005). Ytterligare ett exempel som vi redan berört är stöd och hjälp via nätet, som i webbjouren på Alla Kvinnors Hus (2001) och webbjoursprojektet i Ludvika (2006, se kapitel 3).

Även när det gäller preventionsarbete finns exempel på utveckling av nya metoder eller program. Det handlar till exempel om att man försöker hitta nya vägar att nå ut med kunskap om våld i förebyggande syfte, genom att använda teater (Kvinnojouren Helga, 2005) eller film (Amphi Production, 2005).

I vissa fall har utvecklingen av nya metoder lett till en ny typ av verksamhet, som jourer på nätet. Detta gäller också det förebyggande arbetet, där vissa projekt resulterat i det som närmast kan beskrivas som en ny typ av verksamhet. Förutom det förebyggande programmet i skolan som vi diskuterade lite mer ingående i förra kapitlet (Hallands kvinnojourers länsförbund, 2000), finns Amnestys omfattande projekt *Rätt ska va rätt (Rättighetspiloterna)* där man utbildat informatörer och tagit fram flera olika typer av utbildningsmaterial och föreläsningshandlingar, som används i fortsatta utbildningsinsatser.

Ny kunskap

Vissa projekt har bidragit med ny kunskap om mäns våld mot kvinnor och barn. Några projekt har utgått från en produkt, till exempel genom att beräkna kostnader för våld (Täby kvinnojour/Alla Kvinnors Hus, 2004, se Weinehall 2006), eller ta fram en metodbok för bemötandet av kvinnor utsatta för sexuellt våld som nämns ovan (Grände 2005). Kunskapen kan ha utvecklats som en del av större projekt, exempelvis den studie av omfattningen av våld bland kvinnor som haft kontakt med psykiatrin (ingår i projektet som också handlar om interventionsprogram för kvinnor med psykiska funktionsnedsättningar, 2002) och den studie av våld mot funktionshindrade kvinnor som Synskadades Riksförbund tagit fram (2003). Det finns även exempel på att projekt som finansierats av Arvsfonden bidragit med underlag till forskning som sedan genomförts med annan finansiering. Några exempel är utvärderingen av stödgrupperna för barn som bevittnat våld (Grip 2010; Grip m.fl 2010; Lundgren m.fl. 2009) och studien av barn som lever gömda (Weinehall m.fl 2007), båda finansierade av Allmänna Barnhuset (se www.allmannabarnhuset.se). Det mest omfattande projektet som velat utveckla och sprida kunskap är kunskapscentret vi diskuterade

i förra kapitlet, *Dubbelt utsatt* kopplat till Bräcke Diakoni.

Framkomliga vägar och hinder

I diskussionen om de fem särskilt utvalda projekten pekade vi på olika typer av hinder och möjliga vägar för projektens genomförande och överlevnad. I det här kapitlet vill vi återkomma till detta, men nu i förhållande till samtliga projekt. Vi pekar på tre typer av hinder och möjliga vägar framåt, nämligen de som är förknippade med:

1. själva projektet, dess organisation och personal
2. den projektägande organisationen eller projektets relation till den
3. den vidare omgivningen och projektets relation till den.

Frågan om hinder och möjligheter som kan ha att göra med maktrelationer och olika former av ojämlikhet återkommer vi till i kapitel 5.

Projektrelaterade möjligheter och hinder

En första slutsats vi drar är att projektmedarbetarna själva är en självklar möjliggörande faktor. Slutsatsen kan tyckas självklar, men vi vill ändå lyfta fram det faktum att utan projektledares och medarbetarnas kompetens, engagemang och många gånger hårda arbete hade projekten inte kunnat genomföras. Det är ingen tvekan om att detta är av avgörande betydelse. Även erfarenheter från tidigare projekt eller liknande verksamheter kan främja genomförandet. Det är något som återkommer på olika sätt i dokumentation och enkätsvar. Vi noterar också ett par exempel där just medarbetarnas tidigare erfarenheter och redan etablerade nätverk blir resurser för projekten. Ett exempel kommer från Amnestys projekt *Rätt ska va rätt* (som handlar om olika typer av informationsverksamhet), som tar upp detta i slutrapporten från projektet:

Att under en kortare projektperiod anställa/ arvodera redan aktiva medlemmar, för att ge dem möjlighet att intensifiera sitt arbete, är en mycket bra metod för att förstärka arbetet på lokal nivå. Eftersom det handlar om medlemmar som redan har upparbetade kontakter och är etablerade i verksamheten, går det mycket snabbt för dem att komma in i sitt arbete.

Förutom att själva projektgruppens sammansättning, kompetens och tidigare nätverk kan ha betydelse, kan även projektets uppläggning underlätta. Här vill vi särskilt peka på förstudier och pilotstudier som en framkomlig väg. Flera av de större projekten har inletts

med att kartlägga det område de ska arbeta med, för att på så sätt kunna lägga upp en realistisk och gedigen projektplan. Här är *Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt* ett bra exempel. Inledande kartläggningar eller studier av förekomsten av våld kan också vara en väg att väcka intresse för frågan, för att på så sätt försöka skapa en efterfrågan på informationsinsatser. Det har vi sett flera exempel på.

Att vi lyfter fram frågan om projektplanering och en genomtänkt och väl underbyggd projektplan med tydliga mål är också för att vi menar att en del projekt uppenbarligen saknat detta. I vissa fall handlar det om orealistiska planer, exempelvis att en mängd olika aktiviteter ska genomföras under kort tid (ett år) på enbart ideell basis. I andra fall handlar det om att projektgruppen inte inventerat behov eller lagt tid på att skapa de nätverk som är en förutsättning för projektets genomförande. Exempelvis rapporterar en del av de förebyggande skolprojekten att de har haft svårt att komma ut till skolorna och att de planerade föreläsningarna inte har efterfrågats.

När det gäller förstudier och projektplanering finns en del projekt där vi frågar oss om projektgruppen kanske skulle ha tjänat på att ta del av tidigare erfarenheter från liknande projekt eller av att arbeta med mäns våld mot kvinnor över huvud taget. Vi noterar bland annat att många av de förebyggande skolprojekten är lika i uppläggnings och innehåll, men att de inte verkar förhålla sig till tidigare, liknande projekt finansierade av Arvsfonden. Här undrar vi om det behövs en databas eller liknande, där erfarenheter från tidigare projekt samlas. På så sätt slipper varje projekt börja om från början och kan i stället dra nytta av tidigare erfarenheter. Det finns också exempel på projekt som haft som mål att (på ganska kort tid, ibland ett år) skapa djupgående förändringar av målgruppens förhållningssätt till mäns våld mot kvinnor eller till kvinnors och flickors rättigheter, men där det är tveksamt om de metoder som används kan skapa den typen av djupgående förändring. I synnerhet i en del av de projekt som riktar sig till olika etniska minoriteter tycker vi oss se ett ”glapp” mellan mål och metod. I stället för punktinsatser riktade till en bred grupp (som en konferens eller liknande) skulle kanske en längre utbildningsinsats som möjliggör en förändringsprocess hos deltagarna ha varit en mer framkomlig väg att nå målen. En förstudie där projektgruppen tagit del av tidigare erfarenheter och forskning om opinionsbildande arbete och utbildningar om våld hade kunnat vara till hjälp i uppläggnings av projektet.

Ytterligare ett exempel på orealistiska planer handlar om projekt som i och för sig är genomtänkta och väl genomförda, men där projekttiden varit väldigt kort. Ett

exempel är webbjouren på Alla Kvinnors Hus som hade svårt att etablera sig under det enda år som projektet pågick. Förutom orealistiska planer kan i vissa fall även själva projektets uppläggnings skapa vissa svårigheter. Ett exempel är det i och för sig framgångsrika projektet *Rätt ska va rätt*, där man också påpekar att upplägget med fyra delprojekt skapade vissa svårigheter att hålla ihop de olika delarna, och att mer hade kunnat göras för att hålla ihop delarna till en helhet.

Slutligen kan vi konstatera att precis som projektgruppen kan vara ett projekts styrka kan det också vara projektets svaghet. Brist på erfarenhet och kompetens hos projektledare har varit ett problem för vissa. Ett annat problem kan vara att projektgruppen är liten och därmed skör. Så här säger ett tidigt tjejjoursprojekt i sin rapport:

Vi har haft ett väldigt lågt deltagande i tjejjoursverksamheten under [det tidigare året] på grund av utbrändhet, personliga problem, arbete etc. Periodvis har vi enbart varit två kvinnor som har hållit jouren igång, vi två studerar och har annat arbete och arbetet på jouren är helt ideellt.

En annan projektledare beskriver arbetet som ensamt och att hon saknat ”bollplank” och stöd. Om projektets genomförande och överlevnad är beroende av några enstaka personer, får det stora konsekvenser om de får problem av någon anledning, eller om de inte fungerar. I några fall har det lett till att projekt har försenats eller inte kunnat slutföras.

De projektägande organisationerna som hinder och möjligheter

I kapitel 2 pekar vi på att det framför allt är de nya och små organisationerna som har svårare att göra sina nya verksamheter bestående eller implementera sina nya metoder. På samma sätt som små projektgrupper är sköra, är små organisationer det: några av de mindre och nyare organisationer som fått projektbidrag har vi inte ens kunnat komma i kontakt med. Vår slutsats är att de inte längre är aktiva. Detta tyder på att det kan vara svårt att ta vara på projekten och deras resultat utan att samverka med mer etablerade organisationer. En mer etablerad organisation kan bidra både till projektets genomförande och överlevnad på flera olika sätt, till exempel genom att ge legitimitet till projektet (se kommentarerna från projektgruppen för *Dubbelt utsatt* i kapitel 3) och tillföra resurser i form av erfarenhet av projektledning, handledning och annat stöd. Det är också fler av de större organisationerna som har resurser att ta över och göra verksamheterna

bestående efter att projekttiden är slut. Samtidigt står det klart att även större och mer etablerade organisationer kan medföra utmaningar för projekten. Som framgår av förra kapitlet kan en projektägande organisation utan tidigare erfarenhet av mäns våld mot kvinnor få projektgruppen att ”tona ner” sitt budskap. En stor och komplex organisation med oklara beslutsvägar kan försvåra verksamhetens överlevnad efter projekttidens slut (se dramaprojektet för barn som diskuteras i kapitel 3). Otillräckliga strukturer för samverkan mellan organisationen på nationell nivå och det lokala arbetet är ett annat exempel som lyfts fram i rapporten från Amnesty. Stor personalomsättning i den projektägande organisationen är ytterligare en svårighet. Andra exempel vi sett är brister i samarbete mellan projekt och projektägande organisation, vilket gör att projektet byter organisatorisk hemvist. Därmed försvåras och försenas genomförandet. I ett fall beskriver projektledaren det som att det pågick en maktkamp om de ekonomiska resurserna och att det var för att en person i den projektägande organisationen försökte ta över kontrollen över pengarna som projektet bytte hemvist. Det kan också vara en svårighet när projekt och projektägande organisation sammanfaller i så hög grad att det är svårt att urskilja vad som är projekt och vad som är ordinarie verksamhet. Då kan den ordinarie verksamheten (t.ex. kvinnojoursarbete) ”ta över”, och arbetet i projektet får en mer undanskymd plats.

Omgivningen som hinder och möjligheter

Även omgivningen kan vara ett hinder för genomförandet, samtidigt som den kan underlätta. Något som återkommer på en rad olika sätt är omgivningens ointresse för frågan om mäns våld mot kvinnor och barn, eller ovilja att ta till sig kunskapen. I synnerhet de tidiga förebyggande projekten riktade till skolan (under 1990-talet) har svårt att få komma ut till skolor och informera. Här noterar vi att Amnesty senare (2005–2008) presenterar en annan bild. Det verkar ha varit rätt tid för projektet och de kunde ”dra nytta av ett redan etablerat intresse för genusfrågor”. En positiv tolkning kan vara att situationen och den offentliga debatten faktiskt har förändrats något sedan mitten av 1990-talet. De svårigheter som de tidiga projekten beskriver kan alltså ha att göra med att de då bröt ny mark, vilket senare projekt kan dra nytta av.

Mönstret med motstånd mot att över huvud taget uppmärksamma frågan går igen på flera områden. Projekt med fokus på funktionsnedsättningar och ett funktionshinder lyfter fram ointresse från exempelvis handikapprörelsen. Projekt med fokus på

vissa etniska minoriteter rapporterar att de fått kritik från i synnerhet män i gruppen för att de siktar in sig på just frågan om våld mot kvinnor (i stället för kvinnors arbetslöshet till exempel). Även projekt som vill in på en ny arena, nämligen juristutbildningar på landets universitet och högskolor, beskriver svårigheter.

Andra exempel på svårigheter genom omgivningens förhållningssätt till projektet är att det varit svårt att rekrytera barninformerare till ett filmprojekt om barn som upplever våld, för att vuxna agerat ”dörrvakter” och varit tveksamma till att barn ska komma till tals om de här erfarenheterna genom filmen. I ett projekt där unga kvinnor utbildats för att bli ”ambassadörer” som själva arbetar med hedersrelaterat våld, har föräldrar försökt hindra kvinnorna att delta i aktiviteterna. För att hantera detta problem träffade projektledaren föräldrar för att informera om projektets syften och upplägg. Hon genomförde också särskilda informationsinsatser till fäder. I det här projektet tycks information och insyn vara en viktig strategi i hanteringen av det eventuella motstånd som kan finnas från flickornas föräldrar. I relation till detta projekt kan vi också tillägga att det också funnits utmaningar kopplat till själva målgruppen. De unga kvinnor som utbildats och har längst erfarenhet och kan fungera som en förebild för de yngre är ofta de projektdeltagare som flyttar från orten. Därmed dräneras projektet på kompetens och erfarenhet.

Även ekonomi kan vara en svårighet. I vissa fall tar projekten upp Arvsfondens hantering av projektbidrag som ett problem, för att det dröjer innan pengarna kommer och projekten är väldigt beroende av dem. För andra handlar det om att kristiderna och den dåliga ekonomin i offentlig sektor är ett hinder. Bidragen från Arvsfonden gjorde det möjligt att erbjuda olika förebyggande insatser gratis, men när projektmedlen är slut finns inga pengar hos skolorna, så verksamheten upphör. Över huvud taget verkar det vara svårare för förebyggande projekt att hitta fortsatt finansiering, jämfört med projekt som fokuserar på stödinsatser.

Även om projekten beskriver en rad svårigheter kopplade till omgivningen pekar de också på möjligheter, framför allt genom samarbete med andra aktörer (se kapitel 2 om samverkan med andra) och redan etablerade nätverk. Ett exempel är metodboken om bemötande av kvinnor utsatta för sexuellt våld (Grände 2005). I enkäten uppger projektledaren att det är tack vare samarbetet med Riksorganisationen för kvinnor- och tjejjourer i Sverige (ROKS) som boken blev en mer ambitiös produkt än vad som var tänkt från början. Den har därmed fått helt andra möjligheter till spridning.

Brukares delaktighet

Har projekten närmat sig målgruppen som enskilda intressenter eller som experter genom erfarenhet? I det här avsnittet ger vi en övergripande bild av i vilka faser i projektplanering och genomförande som brukare varit delaktiga: projektskapandet, genomförandet, uppföljningen och utvärderingen (Nestler 2007). Vi är också intresserade av vilka dimensioner av delaktighet som blivit möjliga. Har brukarna bara fått *information* om projektets syften och uppläggning, eller har de också *konsulterats* och fått uttala sig om hur projekten ska läggas upp eller genomföras? I vilken grad har de kunnat *vara med och fatta beslut* om projekten, och har det funnits utrymme för brukares eget *initiativ*, när det gäller allt från att skapa projektet över huvud taget, till planering, genomförande och utvärdering (se Hart 1992)?

Projektskapande

I genomgången av de fem utvalda projekten i fördjupningsstudien pekar vi på att initiativet till projektet i de flesta fall kommer från projektgruppen eller den projektägande organisationen själv. Målgruppen, det vill säga brukarna, har sällan varit involverad i projektets tillkomst eller i utformandet av själva projektet. Det är ett mönster i materialet som helhet. Det enda tydliga exempel vi kunnat hitta där brukarna varit med ända från start är *Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt* där initiativet i alla fall delvis kom från kvinnor med funktionsnedsättning, även om det är oklart i vilken grad det var fråga om våldsutsatta kvinnor från målgruppen. Ett annat exempel vi tagit upp som möjligen skulle kunna placeras i den här kategorin är tjejjourerna, även om det inte är klart att det är just tjejerna som behöver stöd som varit med om att skapa projekten. När det gäller projektskapandet har alltså brukare i stort sett aldrig involverats som representanter för målgruppen eller experter genom erfarenhet av den form av utsatthet som projektet siktar in sig på.

Genomförande

Det finns en hel del exempel på hur brukare varit involverade i själva genomförandet, men skillnaderna är stora mellan projekten. Några projekt erbjuder vissa brukare en hög grad av delaktighet, till exempel *Lika men ändå olika* (Arabisktalande kvinnojouren i Växjö) där unga kvinnor från målgruppen själva skulle genomföra projektet. Ett annat exempel är ett projekt som BRIS varit ansvarigt för, där man tagit fram en film som ska användas vid reflekterande samtal med unga, för att ge unga verktyg att hantera mediernas framställningar av sexualitet. Under arbetet

med att ta fram filmen och handledningen till den har projektgruppen engagerat 16 olika referensgrupper med unga, som på så sätt kunnat påverka projektets arbete och resultat.

Nästa kategori utgörs av några projekt där man arbetat med referensgrupper eller fokusgrupper där också brukare ingår. I den här gruppen finns exempelvis *Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt*, barnsamordnaren i Rädda Barnens regi samt projekt om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning i regi av Synskadades Riksförbund. Det finns även flera exempel på projekt där professionella och andra hjälpare ingått i olika referensgrupper. När det handlar om genomförandet är det alltså vanligare att brukarna involverats som experter genom erfarenhet. Det finns alltså en ambition hos åtminstone några projekt att möjliggöra brukarmedverkan. Även om man har goda intentioner att använda brukarmedverkan kan det vara en utmaning att få till ett sådant klimat som gör det möjligt för brukare att komma till tals på lika villkor. En av de berättelser om brukarmedverkan vi tagit del av synliggör att även om ens åsikter efterfrågas är det inte alltid brukare tycker att man lyssnar på dem:

Ja, så ibland kände jag att vissa som vi hade möte med, så fort jag öppnade munnen så: "Jaha nu pratar hon" ja, ja så började de flina liksom och då kände jag: "Vad gör jag här?" Tittade ner på en. Jag kan ha fel, men så kände jag.

Både när det gäller förebyggande projekt och stödprojekt finns det exempel på hur brukare kunnat komma till tals som intressenter, det vill säga som enskilda personer som direkt påverkas av den insats som görs. Det handlar då främst om möjligheter att ta egna initiativ och att påverka vilka teman som ska behandlas vid föreläsningar i skolan, eller i gruppsamtal. Det kan också handla om att löpande få ge återkoppling efter varje träff, exempelvis i gruppsamtal för barn. Men i vissa fall har brukarna bara varit föremål för projektets insatser och inte fått uttala sig om projektet överhuvudtaget. Det har alltså inte kommit till tals som intressenter heller.

När det gäller delaktighet kan man säga att information om insatsens syfte är ett slags miniminivå. För att brukare ska kunna uttala sig på ett meningsfullt sätt om projektet och dess genomförande behöver de få tillräckligt med information för att förstå projektet och dess sammanhang. I en intervju svarar en informant så här på frågan om det är något mer som vi utvärderare borde känna till om projektet:

Informanten: Jag tänker att ifall de skulle ha

mer tycker jag att de ska berätta mer om vad vi behöver kunna, hur vi kan undvika eller vad man ska säga, för de berättade en massa historier. Men sen då, jag tycker de kan vara lite tydligare med vad vi ska använda kunskapen till. Ska vi rapportera eller ska vi vara försiktiga på gatan eller?

Intervjuaren: Menar du att de skulle vara mer tydliga med målet med att komma till er?

Informanten: De berättade historier men sa inte varför de berättade dessa historier.

Här noterar vi att det inte alltid är klart att brukare får information som är tillräcklig för att de ska kunna förstå projektet och dess syften.

Utvärdering

Den vanligaste formen av brukarmedverkan som vi kunnat se bland de 41 projekt som ingår i studien är att brukare har fått komma till tals om verksamheten efter att de tagit del av den. Det kan då både handla om skriftliga enkäter, muntliga utvärderingar i samband med att man avslutar en kontakt, eller mer ingående intervjuer i vissa fall. Samtidigt är det värt att komma ihåg att ett antal projekt (åtta av enkätsvaren) inte utvärderats över huvud taget. Sammantaget betyder det att i en del projekt har brukare inte kommit till tals på något sätt.

SLUTSATSER: OJÄMLIKHET OCH PROBLEMATISKA TRADITIONER

I det här kapitlet vill vi återkomma till frågan vilken betydelse olika former av ojämlikhet kan ha för projektens genomförande och överlevnad. Vi vill också lyfta fram några traditioner på våldsområdet som vi menar kan ha hindrat en högre grad av brukarmedverkan i projekten. Vi börjar med att diskutera makt kopplad till kön, för att därefter titta närmare på ålder respektive etnicitet. Frågan om problematiska traditioner och perspektiv avslutar kapitlet.

Mäns våld som en fråga om kön och makt

Mäns våld mot kvinnor och barn är en politiskt laddad fråga, och det får vissa konsekvenser för projekt på det här kunskaps- och praktikområdet. I rapportens inledning konstaterar vi att idag är mäns våld mot kvinnor väl etablerat som ett politiskt problem i Sverige, det vill säga ett problem som kräver kollektiva och inte individuella lösningar. Könsmaktsperspektivet på våld är etablerat som överordnad förståelse: man talar om mäns våld mot kvinnor samt om kön och makt som huvudförklaring till problemet. När både forskning och politik börjar problematisera föreställningar om kön, till exempel de föreställningar om män och manligheter som präglar de samhällen där de våldsutövande männen lever, förskjuts perspektivet också mot män i allmänhet, det vill säga också dem som inte utövar våld (Eduards 2002, Eriksson 2008). Män som utövar våld och män som inte gör det har ju något gemensamt i och med att de lever med och möts av liknande förväntningar på dem *som män*. När våldsutövande män blir synliga som män blir alltså även män i allmänhet synliga som män, *som kön*. Därmed krävs av män i allmänhet att de problematiserar sin egen överordnade position i samhällets könsmaktsordning. Det här har ibland väckt starka reaktioner och tidvis skapat ganska heta debatter om mäns ”kollektiva skuld” i förhållande till mäns kollektiva ansvar för att bekämpa mäns våld (Eduards 2002). Utpekandet av män som kön skapar ibland motstånd, i synnerhet hos vissa män. Här kan vi jämföra med exempelvis frågan om barnmisshandel. I allmänhet väcker det inte lika starka reaktioner när vi talar om alla vuxnas ansvar för att motverka (några) vuxnas våld mot barn. Då är det betydligt mera kontroversiellt att tala om alla mäns ansvar att

motverka (några) mäns våld mot kvinnor.

Vi menar att för att vi ska kunna förstå de olika reaktionerna på diskussionen om kollektivt ansvar, behöver vi se skillnaden i olika maktordningars legitimitet. I vårt samhälle tas vuxnas makt över barn ofta för given, och den uppfattas som legitim. Med makt följer ansvar, och därmed blir det inte så kontroversiellt att tala om vuxnas kollektiva ansvar för barns situation. Men medan vuxenmakt över barn uppfattas som legitim i många sammanhang, gör mäns makt över kvinnor inte det. Den formen av ojämlikhet är mindre legitim, och det blir därför mer problematiskt när den görs synlig. Statsvetaren Maud Eduards har diskuterat liknande frågor och hon menar att kön inte är en accepterad politisk dimension i den svenska demokratin. Att benämna män som politisk kategori, som en part i en maktrelation till kvinnor, är ”det mest förbjudna” i den svenska demokratiska ordningen, enligt Eduards (2002, 157). Så ska vi följa Eduards så kan vi hävda att å ena sidan är ett könsmaktsperspektiv på mäns våld mot kvinnor och barn väl etablerat i svensk offentlighet, medan det å andra sidan fortfarande är kontroversiellt.

Den här situationen innebär utmaningar för projekt på det här området, och det är något de måste förhålla sig till. I kapitel tre har vi lyft fram en del exempel på det. Ett exempel kommer från tjejjouren där projektledaren pratar om hur de på olika sätt tonar ner sin feministiska agenda när det gäller att motverka mäns våld. Det är både för att väcka nyfikenhet hos så många unga kvinnor som möjligt och för att den vuxna generationen inte ska uppfatta tjejjouren som ”för” politisk. Många informanter tror att med ett uttalat feministiskt budskap når de bara ett fåtal unga kvinnor: de som redan delar synsättet. Tjejjouren pekar på ett dilemma på området mäns våld mot kvinnor. Å ena sidan är feminism och könsmaktsperspektiv på våld viktiga utgångspunkter, å andra sidan är detta politiskt laddade frågor och det kan vara svårt att föra fram utgångspunkterna, särskilt när det handlar om att nå bredare grupper som inte kommit i kontakt med frågan tidigare. Det kommer fram genom materialet från en del andra projekt också, bland annat *Utvecklingscentrum Dubbelt utsatt* där projektgruppen säger att de ”tonar ner” sitt perspektiv på våld och dess konsekvenser av hänsyn till den projektägande organisationen.

Åldersordningen

Ojämlighet kopplad till ålder aktualiseras på flera olika sätt. Dels handlar det om relationer mellan olika generationer av kvinnor, där tjejjourerna ger det tydliga exemplet i den här studien. I kapitel tre påpekar vi att bildandet av tjejjourer bidragit till att en ny åldersgrupp känner sig mer välkommen och tilltalad av jourrörelsen, samtidigt som nyorganiseringen har resulterat i nya metoder för bemötande och stödarbete. Bakgrunden till att tjejjourer började bildas inom jourrörelsen på mitten av 1990-talet var bland annat de var underordnade i rörelsen på grund av sin ålder. Många unga kvinnor tyckte inte att kvinnojourerna svarade mot deras behov. Dessutom bemöttes inte alltid de yngre kvinnorna med respekt från de äldre kvinnorna. Tjejjourernas organisering kan sägas ha förskjutit åldersordningen. Idag har flera generationer kvinnor möjlighet att komma till tals om hur mäns våld ska hanteras.

Det handlar också om relationer mellan vuxna (kvinnor) och barn (flickor och pojkar). Vi har bland annat tagit upp att åldersmakt kan ha att göra med hur man prioriterar i en organisation, och att kvinnors och barns intressen ibland står i motsättning till varandra. När det finns knappa ekonomiska resurser blir frågan om det är hjälp och stöd till kvinnor som ska prioriteras och utvecklas, eller om det är stödet till barnen. Här menar företrädare för en barnverksamhet att vuxnas behov och intressen länge självklart har kommit först i kvinnojoursorganisationen, och att det har tagit tid att skapa utrymme för barnen.

Ett annat exempel som vi tolkar som ett uttryck för en social ordning där vuxna överordnas barn är svårigheterna att hålla fast i ett delaktighetsperspektiv på utsatta barn. Omsorgsperspektivet verkar i stället dominera. Vi har lyft fram att omsorgsperspektivet förutsätter en social ordning där vuxnas makt och bestämmanderätt över barn framstår legitim och ”normal”. Delaktighetsperspektivet bygger på ett annat synsätt, där barn betraktas som mer lika vuxna: som lika mycket människor, med lika mycket rättigheter till information och inflytande. Här är det alltså en annan ordning som träder fram, med mer jämlika barn–vuxenrelationer. Därmed kan delaktighetsperspektivet på barn ses som en utmaning av åldersordningen, och svårigheterna att få gehör för det kan tolkas som ett uttryck för vuxenmakt och barns underordning.

Det fjärde exemplet vi tar upp i rapporten handlar om att i hjälp till barn som upplevt våld är lekperspektivet inte ett centralt perspektiv. Kognitiv inriktade metoder, som ligger närmare vuxnas sätt att vara, dominerar över metoder som tydligare tar sin utgångspunkt i sätt att vara och göra som är mer barn-lika. Därmed väcks frågan i vilken utsträckning

vuxenhet som norm präglar hela fältet hjälp till barn som upplevt våld.

Ojämlighet kopplad till etnicitet

De fåtal projekt som är inriktade på etnicitet, och har anställda med etnisk minoritetsbakgrund, ägs oftast av en organisation som är startad av minoritetsgrupper. Vidare noterade vi i att fyra av de sex organisationer som drivs av och riktar sig mot etniska minoritetsgrupper inte har genomfört eller bara delvis genomfört projektet. Utifrån den skriftliga redovisningen och försöken att komma i kontakt med dessa organisationer tolkar vi det som att en möjlig förklaring kan vara att organisationerna är unga, inte särskilt så stora och därmed inte så väletablerade. Basen för att driva ett projekt verkar helt enkelt inte vara tillräckligt stabil.

När vi fokuserar på etnicitet och insatser riktade till våldsutsatta kvinnor och barn från etniska minoriteter aktualiseras frågan om ojämlikhet kopplad till etnicitet. Utifrån de 41 projekt som ingår i studien framstår den ideella organisationskartan inom området mäns våld mot kvinnor och barn som etniskt segregerad, och de projekt som handlar om etniska minoriteter har svårare att överleva. De aktuella organisationerna är också mindre och mer sårbara och har inte lika etablerade relationer till andra på våldsområdet. Här kan vi jämföra med både funktionalitet och ålder, som är de andra formerna av ojämlikhet vi är särskilt intresserade av i studien. De organisationer som äger projekt med fokus på funktionsnedsättningar framstår som mer etablerade, och när det gäller projekt som handlar om barn är de projektägande organisationerna betydligt större och mer väletablerade jämfört med projekten som fokuserar etnicitet.

Man kan fråga sig varför de större organisationerna visat så lite intresse för insatser för våldsutsatta kvinnor och barn från etniska minoriteter. En tolkning kan vara att den etniska – ”svenska” – majoriteten är en så självklar norm inom många stora organisationer att behovet av projekt med fokus på etnicitet aldrig aktualiseras.

Problematiska traditioner och perspektiv på brukare

Vi har också lyft fram frågan om makt mellan projekten och deras målgrupper, eller brukarna som vi har valt att benämna dem. Vi kan konstatera att utifrån de 41 projekt vi undersökt framstår brukarperspektiv och brukares delaktighet som en underutvecklad fråga på området insatser mot mäns våld mot kvinnor och barn. Det mest anmärkningsvärda resultatet är att vi inte sett något exempel på att kvinnor och barn som tidigare sökt hjälp och stöd involverats som experter

genom erfarenhet i utveckling och genomförande eller utvärdering av projekt som handlar om stöd och hjälp. En förklaring till det skulle kunna vara det starka inflytandet från kvinnojourströrelsen på det här området (i hälften av fallen är det som sagt kvinnojourer som genomfört projekten).

Vi som genomfört studien har båda tidigare erfarenhet från kvinnojours- och tjejjourarbete, och utvärderingsuppdraget har tvingat oss att närma oss den bakgrunden med nya frågor och en mer kritiskt reflekterande blick. Både kvinnojourerna och tjejjourerna har i stor utsträckning präglats av idéer om hjälp till självhjälp och om att kvinnor och tjejer stöder andra kvinnor och tjejer. Tankar om ”systerskap” har utgjort en ideologisk grund för arbetet och skillnaden mellan de kvinnor som ger stöd och de kvinnor som söker hjälp har tonats ner (Jeffner, 1994). Frågan vi ställer oss är om den här traditionen bidragit till att man inte har frågat efter hjälpsökande kvinnors perspektiv på de hjälpinsatser som ges. För även om de kvinnor som söker hjälp på grund av våld kanske inte är annorlunda än de kvinnor som arbetar i jourerna, exempelvis när det gäller tidigare våldsutsatthet eller personliga egenskaper, så har de *en annan och underordnad position* i relationen jourkvinna – hjälpsökande kvinna. Därför blir deras perspektiv på och delaktighet i utformandet av hjälp- och stödinsatser viktiga, och de kan tillföra något specifikt till planeringen av ett projekt som ska utveckla och förbättra hjälp- och stödinsatser. För även om en hel del kvinnojourskvinnor naturligtvis också kan ha varit utsatta för våld i nära relationer och sökt hjälp på en kvinnojour, så betyder det inte nödvändigtvis att alla projektens medarbetare har erfarenhet av att söka hjälp från just deras jour. Jourkvinnornas erfarenheter ligger också ofta längre tillbaka i tiden. Det är bland annat därför det kan vara nödvändigt att inkludera våldsutsatta kvinnor för att få aktuell och konkret kunskap om just den organisation som ska utveckla sitt arbete.

Traditioner inom kvinno- och tjejjourströrelsen kan dock inte vara hela förklaringen till den brist på diskussion om brukarperspektiv och delaktighet vi har sett i utvärderingen. Vissa av de andra organisationer som drivit projekt lyfter fram delaktighetsperspektivet. Det gäller i synnerhet organisationer med fokus på barn (som BRIS och Rädda Barnen) och organisationer med anknytning till funktionshinder (som Bräcke Diakoni och Synskadades Riksförbund). Men vi kan inte se ett genomgående engagemang i delaktighetsfrågan bland övriga organisationer (dvs. andra än kvinno- och tjejjourer) som helhet. Vi har därmed att göra med en bredare tendens. Det finns naturligtvis

många förklaringar till det här mönstret, och en av dem skulle kunna vara synen på kvinnor och barn som våldsutsatta, som offer för våld. Kulturella föreställningar om offer är något som diskuteras bland annat i kriminologin. Offerskap associeras ofta med passivitet, hjälplöshet, beroende och att bli objekt för någon annans handlingar (Christie 2000). Att bli definierad som offer kan alltså göra det svårare att samtidigt bli sedd som en kompetent aktör, med förmåga att uttala sig om projektupplägg och utvärdering av projekt.

När det gäller barn (och då i synnerhet de yngre barnen) finns ytterligare dimensioner som kan förklara bristen på diskussion om deras perspektiv på, och makt över, projekt riktade till barn. En rad studier har pekat på brist på delaktighet för barn i beslut och processer som berör dem (Eriksson och Näsman, 2007). Inte minst när vi har att göra med utsatta barn tycks det vara lätt att endast fokusera deras beroende och behov av skydd. Frågan om deras roll som intressenter och experter genom erfarenhet hamnar då lätt i skymundan. Även i relation till den här frågan kan vi alltså tolka omsorgsperspektivet som dominerande när det gäller förhållningssätt till barn som upplevt våld.

REFERENSER

- Barker, G., Ricardo, C., & M. Nascimento, M. (2007). *Engaging men and boys in changing gender-based inequity in health: Evidence from programme interventions*. Genève: World Health Organization.
- Berg, L. (2007) *Nordisk forskning kring prevention mot våld bland unga – en betraktelse från en genusorienterad horisont*. FoU-rapport nr 10. Stockholm: Stockholms stad
- Carbin, M. (2010). *Mellan tystnad och tal: flickor och hedersvåld i svensk offentlig politik*. Stockholm: Stockholms universitet.
- de los Reyes, P. & Mulinari, D. (2005). *Intersektionalitet: kritiska reflektioner över (o) jämlikhetens landskap*. Malmö: Liber.
- Dobash, R. E. & Dobash, R. P. (1992). *Women, violence, and social change*. London: Routledge.
- Eduards, M. (1997). The Women's Shelter Movement. I Gustafsson, G, Eduards, M, Rönnblom, M (red.). *Towards a New Democratic Order? Women's Organizing in the 1990s*. Stockholm: Publica.
- Eduards, M. (2002). *Förbjuden handling. Om kvinnors organisering och feministisk teori*. Malmö: Liber.
- Eldén, Å. (2003). *Heder på liv och död: våldsamma berättelser om rykten, oskuld och heder*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Enander, V. (2008). *Women leaving violent men: crossroads of emotion, cognition and action*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Eriksson, M. (2003). *I skuggan av Pappa. Familjerätten och hanteringen av fädens våld*. Stehag: Gondolin.
- Eriksson, M. (2007). Fädens våld mot kvinnor och barns situation: interventioner på olika planeter? I Eriksson, M. (red.): *Barn som upplever våld. Nordisk forskning och praktik*. Stockholm: Gothia Förlag.
- Eriksson, M. med Oranen, M., Solberg, A., Vatnar, S. K. B. (2007). Introduktion: Nordiska perspektiv på barn som upplever våld i sin familj. I Eriksson, M. (red.): *Barn som upplever våld: Nordisk forskning och praktik*. Stockholm: Gothia Förlag.
- Eriksson, M. (2008). Barn som upplever våld – män som utövar våld. I Heimer, G. & Sandberg, D. (red.) *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar*. 2a reviderade upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Eriksson, Maria (2010). Justice or welfare? Nordic women's shelters and children's rights organizations on children exposed to violence, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 11 (1), 66–85.
- Eriksson, M., med Biller H. & Balkmar, D. (2006). *Mäns våldsutövande – barns upplevelser. En kartläggning av interventioner, kunskap och utvecklingsbehov*. Stockholm: Näringsdepartementet/ Fritzes offentliga publikationer.
- Eriksson, M., med Wychichowska, M. (2010, i tryck) *Stöd till barn som upplevt våld. Utvecklingen på fältet 2006–2010*. Uppsala: Uppsala universitet, Sociologiska institutionen.
- Eriksson, M. & Näsman, E. (2007). Delaktighet i familjerättsprocesser för barn som upplevt pappas våld mot mamma, *Socionomen* nr 6, Forskningssupplementet, nr 22, 78–89.
- Eriksson, M. & Pringle, K. (2010) Children's perspectives informing professional welfare practice: a comparative view. I Robb, M. P. & Thomson, R. (eds.) *Critical Practice with Children and Young People*. Bristol: Policy Press.
- Gillberg, G. & Jordansson, B. (2007) *Projekt Utväg. En intressentorienterad utvärdering*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för arbetsvetenskap.
- Graham-Bermann, S. A., Lynch, S., Banyard, V., DeVoe, E. R., & Halabu, H. (2007). Community-Based Intervention for Children Exposed to Intimate Partner Violence: An Efficacy Trial, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 75 (2), 199–209
- Grip, K. (2010). *Våld och trauma. Klientfokuserad utvärdering av behandling för våldsutsatta mammor och deras barn*. Göteborg: Göteborgs universitet,

- Psykologiska institutionen, Licentiatavhandling.
- Grip, K. Broberg, A., Almqvist, K. (2010). *Psykisk hälsa hos mammor som utsatta för våld av sin partner – före och efter deltagande i Bojens grupprogram*. Stockholm: Allmänna Barnhuset.
- Grände, J. (2005). "Jag kallade det aldrig för våldtäkt": att möta våldtagna kvinnor. Stockholm: ROKS (Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige)
- Grände, J. (2010). *Vägen att se och agera: om våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning*. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län.
- Hagemann-White, C (1998). Violence without end? Some reflections on achievements contradictions, and perspectives of the feminist movement in Germany. I Klein, R (red.). *Multidisciplinary Perspectives on Family Violence*, 176–191. London and New York: Routledge.
- Hart, R. (1992) *Children's participation: – from tokenism to citizenship*. Firenze: UNICEF international Child Development Centre: 41.
- Havnesköld, L & Risberg-Mortander, P. (2009) *Utvecklingspsykologi*. Stockholm: Liber
- Hester, M. (2004), "Future Trends and Developments – Violence Against Women in Europe and East Asia", *Violence Against Women* 10 (12), 1431–1448.
- Holmberg, Carin; Smirthwaite, Goldina och Nilsson, Agneta (2005:9) *Mäns våld mot missbrukande kvinnor – ett kvinnofridsbrott bland andra*. Stockholm: Mobilisering mot Narkotika (tillgänglig via www.fhi.se/Publikationer/).
- James, A., C. Jenks and A. Prout (1998) *Theorizing Childhood*. Cambridge. Polity Press.
- Jeffner, S (1994). *Kvinnojourkunskap. Kvinnojourernas kunskap speglad mot aktuell forskning*. Stockholm: Folkhälsoinstitutet.
- Jemteborn, A. (2005). "Å stå på sig, på egna ben": En fallstudie av en flicka i en hederskultur och hennes motstånd mot att inordna sig efter släktens krav. Stockholm: Stockholms universitet.
- Johnson, D. M. & Zlotnick, C. (2009). HOPE for battered women with PTSD in domestic violence shelters, *Professional Psychology, Research and Practice*, vol. 40, nr 3, 234–241.
- Karlsson, E. & Christenson, G. (2000). *Tjejjourkunskap. Handbok för er som vill arbeta med tjejer: en metodhandbok från Stockholms Tjej-jour*. Stockholm: Stockholms tjejjour.
- Kimber, B. (2004) *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens. Teori och praktisk tillämpning för pedagoger*. Solna: Ekelunds förlag.
- Kenkel, D. & Couling, M. (2006) Child advocacy: a dialogue of inclusion, *Community Development Journal*, 41 (4), 481–491.
- Krekula, C., Närvänen, A-L. & Näsman, E. (2005) Ålder i intersektionell analys, *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr: 2–3, 81–94.
- Lundgren, J. Hillman, S., Broberg, A. (2009). *Att lämna en destruktiv relation – mammor som utsatts för våld av sin före detta partner berättar om sin situation och hur de hanterat den*. Stockholm: Allmänna Barnhuset.
- Malmberg, D. och Färm, K. (2008). *Dolda brottsoffer: polismyndighetens och socialtjänstens hantering av brott och övergrepp mot personer med funktionshinder*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Mattsson, T. (2010): *Intersektionalitet i socialt arbete: teori, reflektion och praxis*. Malmö: Gleerups.
- Nestler, Z. (2007). *Barn och migration. Utvärdering av projekt riktade till barn och ungdomar med flykting- och invandrarbakgrund*. Stockholm: Allmänna Arvsfonden.
- Oranen, M. (2009). Using the other hand – Children living with violence and the right to participate. Presentation vid möte i forskarnätverket *Nordisk forskning om insatser för att skydda och stödja barn som exponeras för våld i sin familj*, Tammerfors, 25–26 november 2009 (<http://www.soc.uu.se/forskarnatverk.php?g=1&s=2>)
- Röbäck, K. (2008). Barns vilja i verkställighet av umgängestvister. I Eriksson, M., Cater, Å. K., Dahlkild-Öhman, G., Näsman, E. (2008): *Barns röster om våld – att tolka och förstå*. Malmö: Gleerups.
- Schlytter, A. och Linell, H. (2008). *Hedersrelaterade traditioner i en svensk kontext – en studie av*

omhändertagna flickor. Sollentuna: FoU Nordväst, Forskningsrapport 2008:2.

Scottish Women's Aid (2008). *Children & Young People as Partners in the Design and Commissioning of Research*. Edinburgh: Scottish Women's Aid (<http://www.scottishwomensaid.org.uk/>).

Skr. 2007/08:39. *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*. Regeringens skrivelse. Stockholm: Fritzes.

Socialstyrelsen (2003). *Brukarmedverkan i socialtjänstens kunskapsutveckling*. Stockholm: Socialstyrelsen.

SOU 1995:60. *Kvinnofrid*. Kvinnovaldskommissionens huvudbetänkande. Stockholm: Fritzes.

SOU 2004:121. *Slag i luften. En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.

SOU 2006:65. *Att ta ansvar för sina insatser. Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.

Sundell, K. & Forster, M. (2005) *En grund för att växa. Forskning om att förebygga beteendeproblem hos barn*. FoU-rapport nr 1. Stockholm: Stockholms Stad.

Weinehall, K. (2006). *Räkna med kostnader: en fallstudie om mäns våld mot kvinnor*. Umeå: Umeå universitet.

Weinehall, K., Jonsson, M-L, Eliasson, M., och Olausson, M. (2007). *G(l)ömda – en studie om kvinnor och barn med skyddade personuppgifter*. Umeå: Umeå universitet.

Wendt-Höjer, M. (2002). *Rädslans politik. Våld och sexualitet i den svenska demokratin*. Malmö: Liber.

Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer i humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Websidor

www.allmannabarnhuset.se/ (Allmänna Barnhuset)

www.socwork.gu.se (Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet)

www.tjejjouren.se/ (Tjejjouren)

BILAGOR

- Bilaga 1 Projekten
- Bilaga 2 Mall till dokumentstudien
- Bilaga 3 Enkät: Stödverksamheter (projektledare)
- Bilaga 4 Enkät: Förebyggande verksamheter
(projektledare)
- Bilaga 5 Följebrev till enkät (projektledare)
- Bilaga 6 Följebrev till enkät (verksamhetsansvarig)

Bilaga 1 Projekten

Projekt Mäns våld mot kvinnor och barn, 2010-10-04

Nr	Projekt	Organisation	Ort	Tid (år)	Redovisning	Projekt-nummer	Summa
1	Förebyggande insatser i för-skolan mot sexuella övergrepp	Kvinnjouren Vändpunkten	Hudiksvall	1	1996	1994/031	229 000
2	Tapetblommor och bråkstakar	Länsföreningen för kvinnojouren i Södermanlands län	Nyköping	1	1997	1995/173	910 000
3	Kvinnjour för tonårstjejer	Kvinnjouren ADA	Göteborg	1	1998	U1997/106	90 000
4	Möte på lika villkor	Fritidsforum Riksförbundet Sveriges fritidshemgårdar	Stockholm	1	1999	U1997/111	153 000
5	Dagens Ungdoms tjejjour	Föreningen Dagens Ungdom	Spånga	1	2000	U1998/017	50 000
6	En lektion för livet	Kvinnjouren i Haninge	Haninge	1	1999	U1998/047	149 000
7	Tjejejour	Fritidsforum Riksförbundet Sveriges fritidshemgårdar	Stockholm	1	2000	U1998/049	300 000
8	Tjejejour i Västerbotten	Motkraft Umeå	Umeå	1	1999	U1998/085	100 000
9	Våld mot tjejer/unga kvinnor	Kvinnjouren Umeå	Umeå	1	2001	U1998/086	200 000
10	STOPP – en filmhelg om våld mot kvinnor	Filmföreningen KEN kön eller neutrum	Umeå	1	2000	U1998/094	300 000
11	Möt livet utan misshandel	Kvinnjouren i Kalmar	Kalmar	1	1999	U1999/002	60 000
12	Att utveckla verksamhet för psykiskt funktionshindrade kvinnor med erfarenhet av våld och övergrepp	Riksförbundet för social och mental hälsa (RSMH)	Stockholm	3	2004	1999/009	1 382 000
13	Sommarläger för kvinnor och tjejer med funktionshinder i aktiv gemenskap med jourkvinnor	Riksorganisa-tionen för kvinnojouren i Sverige (ROKS)	Stockholm	1	2000	1999/033	290 000
14	Barn boende på kvinnjour	Stiftelsen Alla Kvinnors Hus	Stockholm	3	2004	2000/025	900 000
15	Ungdomsprojekt	Hallands kvinnojourens länsförbund	Falkenberg	3	2003	U2000/028	630 000
16	Kom hon? Om film, sex och media	Barnens rätt i samhället (BRIS)	Stockholm	1	2000	U2000/056	3 500 000
17	Bloody Mary	TBV Östergötland	Norrköping	1	2001	U2000/056	186 000
18	I pappas rike	Länsföreningen för kvinnojouren i Södermanlands län	Nyköping	1	2001	2000/158	57 000
19	Webbjouren	Stiftelsen Alla Kvinnors Hus	Stockholm	1	2003	U2001/008	450 000
20	Barn-samordnare	Rädda Barnen	Skövde	3	2005	2001/057	1 200 000
21	Förebygga våld mot kvinnor och barn och förebygga ungdomsbrottslighet	Stockholms Turkiska Distriktsorganisation	Norsborg	1	2003	2001/127	272 000
22	Projektet Druvan	Irakiska kvinnoföreningen	Malmö	2	2004	2002/051	900 000
23	Utveckling av bemötande skydd och hjälp för kvinnor med psykiska funktionshinder som varit utsatta för övergrepp	Riksförbundet för social och mental hälsa (RSMH)	Hägersten	3	2006	2002/095	2 648 000
24	Motverka kvinno- och barnmisshandel	Arabisk-svensk kvinnoförening	Järfälla	1	2004	2003/004	120 000
25	G(l)ömda	Länskvinnjouren i Blekinge	Ronneby	2	2005	2003/016	2 960 000
26	Metoddokument för Team för Våldtagna kvinnor	Stiftelsen Alla Kvinnors Hus	Stockholm	1	2005	U2003/042	87 000

Nr	Projekt	Organisation	Ort	Tid (år)	Redo- visning	Projekt- nummer	Summa
27	Våld mot kvinnor med funktionshinder	Synskadade ls riksförbund	Enskede	3	2009	2003/075	3 350 000
28	Animerad film om barn i misshandlande familjer	Sveriges kvinnojourers riksförbund (SKR)	Stockholm	1	2005	2003/158	1 940 000
29	Barn som bevittnat våld	Brottsofferjouren	Göteborg	3	2009	2004/017	890 000
30	Priset för mäns våld mot kvinnor	Stiftelsen Alla Kvinnors Hus	Stockholm	1	2007	2004/047	155 000
31	Unga tjejer/flickor	Kvinnjouren i Norrköping	Norrköping	1	2005	2004/096	100 000
32	Rättighets-piloterna	Amnesty International sv	Stockholm	3	2008	2005/041	3 800 000
33	Tjejjouren Ofelia	Borlänge	Borlänge	1	2006	2005/068	300 000
34	Från ord till handling. Utvecklingscentrum för kunskap om våld och övergrepp mot kvinnor med funktionshinder	Stiftelsen Bräcke Diakoni	Göteborg	1 + 3	2010	2005/103	11 901 000
35	Teaterprojekt mot våld i hemmet mot kvinnor och barn	Kvinnjouren Helga	Tranås	3	2008	2005/128	2 192 000
36	En film om mäns våld mot kvinnor med fokus på mannen	Sveriges kvinnojourers riksförbund (SKR)	Stockholm	2	2008	2005/161	2 332 000
37	Lathund för praktiskt jourarbete	Uppsala kvinnojour	Uppsala	1	2008	2006/107	45 000
38	Freja	Tjejjouren Västerbergslagen	Ludvika	3	Öppet	2006/147	5 395 000
39	Nya Förhållningssätt! Drama för barn som vuxit upp med våld och hot i familjen	Stiftelsen Alla Kvinnors Hus	Stockholm	3	Öppet	2007/079	796 000
40	Förebyggande av våld mot flickor och unga kvinnor i Stockholm	IFTIN Kvinno- och ungdomsförening	Spånga	2	2009	2007/101	436 000
41	Lika men ändå olika	Arabisktalade kvinnojour	Växjö	3	Öppet	2007/153	1 224 000
42	Barn i fokus	ATIM (Ansvar, tillit, integritet, mod) kvinnojour	Malmö	3	Öppet	2008/003	1 423 000
TOTALT							54 402 000

Bilaga 2

Mall till dokumentstudien

- Vilka organisationer har fått bidrag?
- Hur länge pågick projekten?
- Hur finansierades projekten?
- Vad ville projekten åstadkomma?
- Vilka var målgruppen?
- I vilka geografiska områden har projekten arbetat?
- Vilka har varit samarbetspartner?
- Hur har man sett på projektets fortlevnad?
- Vilka metoder har projekten använt?
- Vad har varit nyskapande?
- Vilka indikationer på måluppfyllelse har projekten använts sig av?
- Sammanfattning – helhetsintryck

Bilaga 3

Enkät: Stödverksamheter (projektledare)

Projektets namn:.....
Projektets kontaktuppgifter:
Projektledare.....
Gatuadress:.....Postadress:.....
Telefonnummer:..... E-post adress:.....

Projekt avslutat Projekt pågår
Beskriv kort projektets syfte: (Skriv gärna på baksidan)

1. Hur många personer har arbetat i projektet?

2. I personalgruppen ingick: (Du kan fylla i flera alternativ)

- Unga kvinnor upp till 25 år
- Kvinnor över 25 år
- Unga män upp till 25 år
- Män över till 25 år
- Medarbetare med etnisk svensk bakgrund
- Medarbetare från en etnisk minoritetsgrupp
- Medarbetare med funktionshinder
- Medarbetare utan funktionshinder
- Annan.....

Kommentarer:

3. Under vilka förutsättningar genomfördes projektet? (Du kan fylla i flera alternativ)

- Projektet var början på en helt ny organisation och verksamhet
- Projektet var en del i en större befintlig organisation
- Verksamhetsansvarig hade vana att genomföra projekt
- Projektledare hade vana att leda och slutföra projekt
- Verksamhetsansvarig hade INTE vana att genomföra projekt
- Projektledare hade LITE/INGEN vana att leda och slutföra projekt
- Annat.....

Kommentarer:

4. Hur gav organisationen stöd till projektet? (Du kan fylla i flera alternativ)

- Ekonomiskt stöd (utöver Arvsfondsmedlen)
- Handledning
- Medarbetare i projektet
- Ansvarade för samordning – ex. möten, planering, annan praktisk logistik
- Inget konkret – projektet var ett helt fristående projekt
- Annat.....

Kommentarer:

5. Vilken/a är projektets målgrupp? (Du kan fylla i flera alternativ)

- Flickor upp till 12 år
- Pojkar upp till 12 år
- Unga kvinnor 13 -25 år
- Unga män from 13-25 år
- Kvinnor över 25 år
- Funktionshindrade personer

- Etniska minoritetsgrupper
- Andra.....

Kommentarer:

6. Uppfattar du att projektet genomförts som planerat?

- Ja, över förväntan!
- Ja, som planerat
- Ja, med viss försening
- Ja, med vissa förändringar
- Nej, bara delvis
- Nej, inte alls

Kommentera gärna vad som möjliggjorde att projektet följde planen och/eller vad som hindrade projektet att följa planen? (Skriv gärna på baksidan)

7. Hur nådde ni ut med ert projekt? (Du kan fylla i flera alternativ)

- Via kvälls & dagstidningar
- Via affischer & Posters
- Via informationsbrev till berörda verksamheter
- Via Internet
- Via kontakter
- Via informationsmöten
- Annat.....

Kommentarer:

8. Hur har målgruppen varit med och påverkat projektets genomförande? (Du kan fylla i flera alternativ)

- Via informationsmöten i projektets början
- Genom deltagande i fokusgrupper
- Genom samarbete mellan kvinnor/unga/barn och projektledare
- Genom deltagande i referensgrupp
- Inte alls – de har endast tagit del av verksamhetens insatser
- På annat sätt.....

Kommentarer:

9. Vad är din bild av projektets effekter? (Du kan fylla i flera alternativ)

- Projektet lämnar inga spår efter sig
- Erfarenheter från projektet lever vidare
- Verksamheten lever vidare
- Projektet har lyckats nå ut med sin kunskap om mäns våld mot kvinnor
- Projektet har lyckats främja samverkan mellan olika föreningar, myndigheter och andra organisationer
- Projektet har använt nya metoder för att nå målgruppen för projektet
- Projektet har haft inverkan på myndigheters bemötande av de våldsutsatta
- Metoderna lever vidare i andra projekt och verksamheter
- Annat:.....

Kommentarer:

10. Hur har ni utvärderat effekterna av projektet? (Du kan fylla i flera alternativ)

- Enkäter till målgruppen
- Muntlig utvärdering vid avslutningssamtal
- Uppföljning efter en tid (ex 3 – 6 månader)
- Utomstående utvärderare
- Inte alls

Annat sätt.....

Kommentarer:

11. Hur många kvinnor & barn har ni mött?

___ Flickor upp till 12 år

___ Pojkar upp till 12 år

___ Unga kvinnor 13-25 år

___ Kvinnor över 25 år

Kommentarer:

12. Hur kom ni i kontakt med målgruppen?

Informationsmöten om projektet

Brukarna hittade till organisationen av sig själva

Reklam via internet

Via föreläsnings- och utbildningsuppdrag

Annat.....

Kommentarer:

13. Vilka insatser erbjuder ni i projektet? (Du kan fylla i fler alternativ)

Enskilda samtal

Gruppsamtal

Stöd via nätet – ex mail, chatt

Handledning av andra professionella

Föreläsning/utbildning

Annat.....

Kommentarer:

14. Använder ni befintliga samtalsmetoder? Om ja - vilka metoder använder ni? (Skriv gärna på baksidan)

15. Är projektledare och/eller medarbetare utbildade för att använda metoderna?

Ja

Nej

Kommentarer:

16. Skapade ni egna metoder för att samtala med kvinnor och barn?

Ja c

Nej c

Beskriv i stora drag – metodens beståndsdelar (Skriv gärna på baksidan).

17. Varför skapade ni en ny metod? (Skriv gärna på baksidan)

18. Har verksamheten fortsatt/Kommer verksamheten att fortsätta när Allmänna Arvsfonden inte längre var/är finansiell partner? (Om nej fortsatt till fråga 22)

Ja c

Nej c

Kommentarer:

Om ja på föregående fråga:

19. I vilken form har/kommer verksamheten att fortsätta? (Du kan fylla i flera alternativ)

I organisationens ordinarie verksamhet

Brukarträffar

Som nytt projekt

- Uppföljningskonferenser
- Skriftligt material
- Artiklar
- Annat.....

Kommentarer:

20. Hur har/kommer verksamheten finansieras i fortsättningen?

21. Vilka har arbetat/kommer att arbeta vidare med projektet? (Du kan fylla i flera alternativ)

- Tidigare projektledare
- Tidigare medarbetare
- Ny projektledare
- Nya medarbetare
- Andra.....

Kommentarer:

22. Om verksamheten inte kommer att fortsätta/inte har fortsatt – varför inte? (Du kan fylla i flera alternativ)

- Finansiering saknas
- Idén omöjlig eller mycket svår att uppfylla
- Nyckelpersoner har lämnat projektet
- Problem med samarbetspartners
- Annat.....

Kommentarer:

21. Tycker ni att projektet är en modell eller förebild som andra kan använda?

Ja c

Nej c

Kommentarer:

22. Hur har projektet påverkat organisationens arbete?

- Organisationen har fått flera nya medlemmar
- Organisationen som helhet har utvecklat sitt arbete
- Organisationen har fått nya samarbetspartners
- Organisationen har blivit mer anlitad i frågan
- Fler våldsutsatta hittar till verksamheten
- Organisationen har fått högre anseende än tidigare
- Verksamheten har expanderat
- Organisationen har startat nya projekt
- Annat.....

Kommentarer:

23. Har projektet producerat skriftligt material som kan spridas till andra? Om ja, skriv ner hur materialet kan beställas, köpas, laddas ner osv.

24. Finns det synpunkter, kritik eller annat som ni vill framföra till Allmänna Arvsfonden?

Tack för att ni tog er tid!

Lena & Maria

Bilaga 4

Enkät: Förebyggande verksamheter (projektledare)

Projektets namn.....
Projektledare.....
Gatuadress.....Postadress.....
Telefonnummer..... E-post adress.....

Projekt avslutat Projekt pågår
Beskriv kort projektets syfte: (Skriv gärna på baksidan)

1. Hur många personer har arbetat i projektet?

2. I personalgruppen ingick: (Du kan fylla i flera alternativ)

- Unga kvinnor upp till 25 år
- Kvinnor över 25 år
- Unga män upp till 25 år
- Män över till 25 år
- Medarbetare med etnisk svensk bakgrund
- Medarbetare från en etnisk minoritetsgrupp
- Medarbetare med funktionshinder
- Medarbetare utan funktionshinder
- Annan.....

Kommentarer:

3. Under vilka förutsättningar genomfördes projektet? (Du kan fylla i flera alternativ)

- Projektet var början på en helt ny organisation och verksamhet
- Projektet var en del i en större befintlig organisation
- Verksamhetsansvarig hade vana att genomföra projekt
- Projektledare hade vana att leda och slutföra projekt
- Verksamhetsansvarig hade INTE vana att genomföra projekt
- Projektledare hade LITE/INGEN vana att leda och slutföra projekt
- Annat.....

Kommentarer:

4. Hur gav organisationen stöd till projektet? (Du kan fylla i flera alternativ)

- Ekonomiskt stöd (utöver Arvsfondsmedlen)
- Handledning
- Medarbetare i projektet
- Ansvarade för samordning – ex. möten, planering, annan praktisk logistik
- Inget konkret – projektet var ett helt fristående projekt
- Annat.....

Kommentarer:

5. Vilken/a är projektets målgrupp? (Du kan fylla i flera alternativ)

- Flickor upp till 12 år
- Pojkar upp till 12 år
- Unga kvinnor 13 -25 år

- Unga män from 13-25 år
- Kvinnor över 25 år
- Män över 25 år
- Funktionshindrade personer
- Etniska minoritetsgrupper
- Andra.....

Kommentarer:

6. Uppfattar du att projektet genomförts som planerat?

- Ja, över förväntan!
- Ja, som planerat
- Ja, med viss försening
- Ja, med vissa förändringar
- Nej, bara delvis
- Nej, inte alls

Kommentera gärna vad som möjliggjorde att projektet följde planen och/eller vad som hindrade projektet att följa planen? (Skriv gärna på baksidan)

7. Hur nådde ni ut med ert projekt? (Du kan fylla i flera alternativ)

- Via kvälls & dagstidningar
- Via affischer & Posters
- Via informationsbrev till berörda verksamheter
- Via Internet
- Via kontakter
- Via informationsmöten
- Annat.....

Kommentarer:

8. Hur har målgruppen varit med och påverkat projektets genomförande? (Du kan fylla i flera alternativ)

- Via informationsmöten i projektets början
- Genom deltagande i fokusgrupper
- Genom samarbete mellan kvinnor/unga/barn och projektledare
- Genom deltagande i referensgrupp
- Inte alls – de har endast tagit del av verksamhetens insatser
- På annat sätt.....

Kommentarer:

9. Vad är din bild av projektets effekter? (Du kan fylla i flera alternativ)

- Projektet lämnar inga spår efter sig
- Erfarenheter från projektet lever vidare
- Verksamheten lever vidare
- Projektet har lyckats nå ut med sin kunskap om mäns våld mot kvinnor
- Projektet har lyckats främja samverkan mellan olika föreningar, myndigheter och andra organisationer
- Projektet har använt nya metoder för att nå målgruppen för projektet
- Projektet har haft inverkan på myndigheters bemötande av de våldsutsatta
- Metoderna lever vidare i andra projekt och verksamheter
- Annat.....

Kommentarer:

10. Hur har ni utvärderat effekterna av projektet? (Du kan fylla i flera alternativ)

- Enkäter till målgruppen
- Muntlig utvärdering vid avslutningssamtal

- Uppföljning efter en tid (ex 3 – 6 månader)
- Utomstående utvärderare
- Inte alls
- Annat sätt.....

Kommentarer:

11. Utgick ni från befintliga föreläsningsprogram/metoder/pjäser/filmer? Vilka? (Skriv gärna på baksidan)

12. Skapade ni egna program/metoder för att möjliggöra projektet?

Ja

Nej

Beskriv i stora drag – uppläggets beståndsdelar (Skriv gärna på baksidan).

13. Om Ja - Varför skapade ni ett nytt upplägg/metod? (Skriv gärna på baksidan)

14. Uppskattningsvis – hur många skolor/verksamheter har tagit del av ert program/metod/film?

15. Uppskattningsvis – hur många personer har tagit del av ert program/metod/film?

16. Har verksamheten fortsatt/Kommer verksamheten fortsätta när Allmänna Arvsfonden inte längre var/är finansiell partner? (Om nej fortsatt till fråga 20)

Ja

Nej

Kommentar:

Om ja på föregående fråga:

17. I vilken form har/kommer verksamheten att fortsätta? (Du kan fylla i flera alternativ)

- I föreningens ordinarie verksamhet
- Brukarträffar
- Som nytt projekt
- Uppföljningskonferenser
- Skriftligt material (ex handböcker)
- Artiklar
- Annat.....

Kommentarer:

18. Hur har/kommer verksamheten finansieras i fortsättningen?

19. Vilka har arbetat/kommer att arbeta vidare med projektet? (Du kan fylla i flera alternativ)

- Tidigare projektledare
- Tidigare medarbetare
- Ny projektledare
- Nya medarbetare
- Andra.....

Kommentarer:

20. Om verksamheten inte kommer att fortsätta/inte har fortsatt – varför inte? (Du kan fylla i flera alternativ)

- Finansiering saknas
- Idén omöjlig eller mycket svår att uppfylla
- Nyckelpersoner har lämnat projektet
- Problem med samarbetspartners
- Annat.....

Kommentarer:

21. Tycker ni att projektet är en modell eller förebild som andra kan använda?

Ja

Nej

Kommentarer:

22. Hur har projektet påverkat föreningens arbete?

Organisationen har fått flera nya medlemmar

Organisationen som helhet har utvecklat sitt arbete

Organisationen har fått nya samarbetspartners

Organisationen har blivit mer anlitad i frågan

Fler våldsutsatta hittar till verksamheten

Organisationen har fått högre anseende än tidigare

Verksamheten har expanderat

Organisationen har startat nya projekt

Annat.....

Kommentarer:

23. Har projektet producerat skriftligt material som kan spridas till andra? Om ja, skriv ner hur materialet kan beställas, köpas, laddas ner osv.

24. Finns det synpunkter, kritik eller annat som ni vill framföra till Allmänna Arvsfonden?

Tack för att ni tog er tid!

Lena & Maria

Bilaga 5 Följebrev till enkät (projektledare)

Uppsala xx-xx-2009

Lena Berg
FD, Forskare
PhD, Researcher

Maria Eriksson
Docent
Associate Professor

Sociologiska Institutionen
Department of Sociology

Box 624
SE-751 26 Uppsala

Besöksadress/Visiting address:
Thunbergsvägen 3

Telefon/Phone:
Lena:
+46 739 77 70 22
Maria:
018 – 471 15 01
+46 18 471 15 01

Telefax/Fax:
018 – 471 11 70
+46 18 471 11 70

www.soc.uu.se

lana.berg@soc.uu.se
maria.eriksson@soc.uu.se

Utvärdering av Allmänna Arvsfondens stöd till projekt som gäller mäns våld mot kvinnor & barn

Enkäten som Du håller i din hand är en del i arbetet att utvärdera Allmänna Arvsfondens stöd till projekt om mäns våld mot kvinnor och barn. Sammanlagt utvärderas 42 projekt. Utvärderingen görs av Fil. Dr Lena Berg och Docent Maria Eriksson, Uppsala universitet.

Allmänna Arvsfonden vill veta mer om vilka effekter deras ekonomiska stöd får. Vad händer när projekttiden är över? Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på under sitt arbete? Avslutningsvis syftar enkäten till att få mer kunskap om hur projektens erfarenheter kan bidra till en utveckling av insatser till barn, unga och kvinnor som utsätts för mäns våld mot kvinnor.

Resultatet av alla 42 projekts enkätsvar kommer att ge en bild av det sammanlagda arbetet som görs för att motverka mäns våld. Vi är medvetna om att en del av den information som efterfrågas kan finnas med i medelsansökan, men vi ber er trots det att fylla i alla frågor för vi behöver ett jämförbart material från alla projekten.

Denna enkät vänder sig till den som **var projektledare då projektet ägde rum**. Om det blir svårt att finna den personen önskar vi att någon annan som var engagerad i projektet svarar på enkätfrågorna. Även verksamhetsansvarig för projektet då förväntas fylla i en enkät med något färre frågor. Därför är det två enkäter i brevet. I de fall då verksamhetsansvarig och projektledare är samma person – notera gärna det under kontaktuppgifter.

Den information som ni lämnar kommer att användas dels i syfte att utvärdera fondens satsning och dels i vetenskapliga artiklar som berör ideella organisationers del i att motverka mäns våld mot kvinnor och barn.

Skicka tillbaka enkäten i det bifogade frankerade svarskuvertet. Sista inlämningsdagen är 6 april 2009.

Har ni några frågor – ring eller maila till Lena Berg!
Stort tack för er medverkan!

Lena Berg & Maria Eriksson

Bilaga 6 Följebrev till enkät (verksamhetsansvarig)

Uppsala xx-xx-2009

Lena Berg
FD, Forskare
PhD, Researcher

Maria Eriksson
Docent
Associate Professor

Sociologiska
Institutionen
Department of Sociology

Box 624
SE-751 26 Uppsala

Besöksadress/Visiting
address:
Thunbergsvägen 3

Telefon/Phone:
Lena:
+46 739 77 70 22
Maria:
018 – 471 15 01
+46 18 471 15 01

Telefax/Fax:
018 – 471 11 70
+46 18 471 11 70

www.soc.uu.se

lena.berg@soc.uu.se
maria.eriksson@soc.uu.se

Utvärdering av Allmänna Arvsfondens stöd till projekt som gäller mäns våld mot kvinnor & barn

Enkäten som Du håller i din hand är en del i arbetet att utvärdera Allmänna Arvsfondens stöd till projekt om mäns våld mot kvinnor och barn. Sammanlagt utvärderas 42 projekt. Utvärderingen görs av Fil. Dr Lena Berg och Docent Maria Eriksson, Uppsala universitet.

Allmänna Arvsfonden vill veta mer om vilka effekter deras ekonomiska stöd får. Vad händer när projekttiden är över? Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på under sitt arbete? Avslutningsvis syftar enkäten till att få mer kunskap om hur projektens erfarenheter kan bidra till en utveckling av insatser till barn, unga och kvinnor som utsätts för mäns våld mot kvinnor.

Resultatet av alla 42 projekts enkätsvar kommer att ge en bild av det sammanlagda arbetet som görs för att motverka mäns våld. Vi är medvetna om att en del av den information som efterfrågas kan finnas med i medelsansökan, men vi ber er trots det att fylla i alla frågor för vi behöver ett jämförbart material från alla projekten.

Denna enkät vänder sig till den som **var verksamhetsansvarig** då projektet ägde rum. Med verksamhetsansvarig menar vi antingen ordförande, verksamhetschef, kanslichef osv. Om det är svårt att finna den då ansvariga personen önskar vi att nuvarande verksamhetsansvarig svarar på enkätfrågorna – så gott det går. Även projektledare för projektet då förväntas fylla i en enkät med delvis andra frågor. Därför är det två enkäter i brevet. I de fall då verksamhetsansvarig och projektledare är samma person – notera gärna det under kontaktuppgifter.

Den information som ni lämnar kommer att användas dels i syfte att utvärdera fondens satsning och dels i vetenskapliga artiklar som berör ideella organisationers del i att motverka mäns våld mot kvinnor och barn.

Skicka tillbaka enkäten i det bifogade frankerade svarskuvertet. Sista inlämningsdagen är 6 april 2009. Har ni några frågor – maila eller ring till Lena Berg!

Stort tack för er medverkan!

Lena Berg & Maria Eriksson

